

”Mut tehtiin mieheksi, mutta jostain syystä kuorien kans-
sa tuli pieni fiba.”

- kokemuksia sukupuolenkorjausprosessista

Johanna Hyvönen, 0307949

Kasper Väänänen, 0308252

Pro gradu tutkielma

Kevät 2014

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: "Mut tehtiin mieheksi, mutta jostain syystä kuorien kanssa tuli pieni fiba."

- Kokemuksia sukupuolenkorjausprosessista.

Tekijät: Johanna Hyvönen ja Kasper Väänänen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu- tutkielma Sivulaudaturtyö Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 89

Vuosi: 2014 / Kevät

Tiivistelmä

Tutkimuksella tuomme näkyväksi transsukupuolisten kokemukset sukupuolenkorjaushoidoista Suomessa. Tarkoituksenamme on ollut tuottaa transsukupuolisten kokemustietoa palvelemaan sosiaali- ja terveydenhuollon tarpeita, mutta myös tuoda näkyväksi sukupuolen moninaisuutta kokonaisvaltaisesti.

Tutkimuksen alussa käsittelemme sukupuolta niin biologisena, filosofisena ja sosiaalisena kysymyksenä. Tämän avulla tuomme sukupuolen merkitysjärjestelmänä näkyväksi, mutta myös sen, miten me tuotamme sukupuolta jokapäiväisessä elämässä. Tutkimusaineisto on kerätty internetin kautta kirjoituspyynnöllä kesän ja syksyn 2013 aikana, jolloin saimme yhdeksältätoista transsukupuoliselta ja yhdeltä transsukupuolisen läheiseltä kirjoituksia sukupuolenkorjaushoitoihin liittyvistä kokemuksista. Näitä vastauksia olemme analysoineet sisällönanalyysin keinoin fenomenologista lähestymistapaa käyttäen.

Sisällönanalyysin ja fenomenologian avulla rakensimme aineistonanalyysin siten, että siitä on erotettavissa selkeästi sukupuolenkorjausprosessin vaiheet. Halusimme erikseen tuoda esiin sen, minkälaisia kokemuksia yksilöillä on julkisenterveydenhuollon piirissä, sekä miten heidät on kohdattu transtutkimusyksiköissä. Näiden avulla olemme päässeet pureutumaan niihin seikkoihin, jotka edesauttavat ja estävät yksilön itsemääräämisoikeuden toteutumista.

Tutkimustulokset osoittavat, kuinka valta-asetelma on vahvasti läsnä asiakassuh-teissa, ja kuinka asiakkaan kunnioittamaton kohtaaminen ja tietämättömyys kulkevat käsi kädessä. Tutkimuksen avulla olemme nostaneet esiin koulutuksellisen tarpeen niin sosiaali- ja terveydenhuollossa, mutta myös sen että yksilön sukupuolen moninaisen ilmentämisen näkyväksi ja hyväksyttäväksi tekemisen eteen on vielä tehtävä paljon työtä. Tähän työhön liittyy ihmisoikeudelliset kysymykset, jotka liittyvät yksilön sukupuolen juridiseen vahvistamiseen.

Avainsanat: transsukupuolisuus; sukupuolenkorjaus; sukupuolisuus; asiakkuus; kokemus; sisällönanalyysi

Suostumme tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	SUKUPUOLI	4
2.1	Mitä ymmärrämme sukupuoliella?	4
2.2	Sukupuolen kulttuurinen jäsenitys	8
2.3	Transsukupuolisuus – korjattua moninaisuuden historiaa	11
2.4	Sukupuolen kokemus ja sukupuolenkorjaushoidot Suomessa	15
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	20
3.1	Tutkimuskysymykset ja tavoitteet	20
3.2	Tutkimukselliset valinnat	21
3.3	Tutkijaa velvoittava etiikka	28
3.4	Aineiston analyysi	32
4	KOKEMUKSIA JA KOHTAAMISIA	43
4.1	Lähetteen haku	43
4.2	Tutkimusprosessi	48
4.3	Sukupuolen juridinen vahvistaminen	60
4.4	Tulla todeksi perheen ja yhteiskunnan silmissä	66
5	POHDINTA	79
5.1	Transsukupuolisten kokemuksia sukupuolenkorjausprosessista	79
5.2	Tutkimuksen arviointi	86
	LÄHTEET	90
	LIITE 1	95

1 Johdanto

”Being a transsexual is not something we do in the privacy of our own bedrooms; it affects every aspect of our lives , from our driver’s licenses to our work histories, from our birth certificates to our school transcripts to our parents’ wills, and every relationship represented by those paper trails. Still, for many of us, surgery is a crucial part of managing our gender variance.”

– Jamison Green, *Becoming a Visible Man*, 2004

Jamison Green kirjoittaa kirjassaan *Becoming a Visible Man* (2004) siitä, miten transsukupuolisuus on perustavanlaatuisia ja koko elämään vaikuttavaa. *”Transsukupuolisuus ei ole jotain, mikä tapahtuu yksilön makuuhuoneessa, vaan se vaikuttaa kaikkeen syntymätodistuksesta lähtien aina vanhempien testamenttiin.”* Sukupuoliristiriidan kokemisen vuoksi, sukupuolenkorjaushoidot ovat monille äärimmäisen tärkeitä.

Päätimme lähteä nostamaan ensin transsukupuolisten oman äänen kuuluviin. Koimme tärkeäksi tuoda yksilön kokemusmaailmaa esiin sillä, mikä olisi parempi tapa saada tietoa tiettyä ihmisryhmää koskevissa asioissa kuin heidän oma kokemuksensa. Kokemus rakentuu vuorovaikutuksessa, joten se heijastelee kuvia myös ympäristöstä, jossa elämme, ja näin ollen kertoo myös jotain ympäröivästä maailmasta.

Kesän 2013 aikana julkaisimme useille foorumeilla kirjoituspyynnön, jonka avulla pyysimme transsukupuolisia ja heidän läheisiään kertomaan kokemuksistaan sukupuolenkorjaushoidoista. Tässä tapauksessa sukupuolenkorjaushoitoihin laskimme jo sen, kun transsukupuoliseksi itsensä kokeva oli hakenut lähetettä sukupuoli-identiteetin tutkimuksiin Helsinkiin tai Tampereelle. Tämä rajaus johtuu siitä syystä, että halusimme saada tietoa julkisen terveydenhuollon palveluista, ajalta ennen varsinaista diagnosointijaksoa.

Transsukupuolisuutta on tutkittu erityisesti suomalaisessa kontekstissa hyvin vähän. Viimeisimmät suomalaiset tutkimukset transsukupuolisuudesta sijoittuvat 1990-luvun loppuun ja 2000-luvun alkuun. Näissä tutkimuksissa todetaan transtutkimukselle erityi-

sesti sosiaali- ja terveystieteillä olevan tarvetta, mutta uutta laajempaa tutkimustietoa ei ole julkaistu vuosisadan vaihteen jälkeen. (ks. Huuska 1998; Hannuksela & Tölli 1998.) Tutkimuksia yleisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä on paljon, mutta niissäkin sukupuolen moninaisuus näyttää jäävän marginaaliin (ks. Kuosmanen & Jämäsä 2007).

Ymmärtääksemme sukupuolen merkityksen tulemme aluksi avaamaan sukupuolta niin biologisesti, filosofisesti kuin myös sosiaalisesti. Tulemme osoittamaan kuinka moninainen sukupuoli itsessään on ja minkälaisia merkityksiä sukupuolelle annamme. Sukupuolen sosiaaliseen ulottuvuuteen liittyy myös sen yhteys kulttuuriin ja sen vuoksi käsittelemme myös sukupuolta erilaisissa kulttuureissa. Länsimaisesta näkökulmasta ja etenkin sukupuolen kaksijakoiseen järjestelmään kasvaneina on tärkeää huomata, että eri kulttuureissa sukupuoli rakentuu eri tavoin. Emme voi myöskään jättää huomiomatta sukupuolen moninaisuuden historiaa, sillä katsomalla taaksepäin voimme ymmärtää nykyisyyttä.

Pro gradu tutkielmamme pääpaino on transsukupuolisten ja heidän läheistensä kokemuksissa sukupuolenkorjauksesta, joten tulemme avaamaan sukupuolenkorjauksen käsitteenä ja lääketieteellisenä prosessina. Kirjoituspyyntöön vastanneiden transsukupuolisten ja heidän läheistensä kokemusten tulkinnan kannalta on äärimmäisen tärkeää ymmärtää sukupuolenkorjauksen vaiheita aina lähetteen hausta henkilöturvatuksen muuttamiseen. Ilman ymmärtämystä tästä prosessista, on tulkintojen teko hyvin vaikeaa, sillä sukupuolenkorjausprosessi on pitkä ja vaativa tie, joka on jokaisen kohdalla yksilöllinen. Sukupuolenkorjausprosessin auki kirjoittaminen on merkityksellistä myös sen kannalta, että tutkimuksen aineiston keruuseen käytetty kirjoituspyyntö on rakennettu sukupuolenkorjausprosessin vaiheita mukailleen. Tämä on mahdollistanut eri vaiheiden ja niihin liittyvien sisältöjen paremman tarkastelun.

Pro gradu tutkielmassa käytämme sisällönanalyysia analysoidaksemme aineistoa, mutta metodologisenä lähestymistapana pidämme fenomenologiaa. Fenomenologinen lähestymistapa on heittäytymistä aitoon ja alkuperäiseen kokemukseen, kuten Jari Metsämuuronen (2006, 155) viittaa Husserlin ajatuksiin fenomenologiasta. Jari Metsämuuronen jatkaa, ”ihmisen subjektiivinen kokemus on totuuden lähtökohta”. Tämä

on tutkimuksen kannalta olennainen punainen lanka, jota olemme jatkuvasti noudattaneet analysoidessamme aineistoa.

Analysoidessamme aineistoa olemme koko ajan pitäneet mielessämme sen, miten linkitämme aineiston laajempaan tulkinnalliseen kontekstiin. Näkökulmamme on sosiaalityö- tieteellinen, sillä tutkimuksessamme ei kyse ole pelkästään yksilöiden yksittäisistä kokemuksista vaan kokemusten summasta, joka nousee sosiaalisesta kanssakäymisestä eri palvelusektoreissa. Olemme tutkimuksessa tarkastelleet kahta erilaista palvelusektorissa tapahtuvaa kohtaamista, toinen on julkisessa terveydenhuollossa tapahtuva kohtaaminen, joka tarkoittaa selkeimmin lähetteen hakua koskevaa kokemusta, mutta myös erikoissairaanhoidon piirissä, jolloin syvennymme erityisesti transtutkimusyksiköissä tapahtuvaan kohtaamiseen.

Näiden kohtaamisten ja kokemusten avulla tapahtuva tulkinta vie meidät syvemmälle yhteiskunnalliseen keskusteluun, jossa arvioimme transsukupuolisia koskevaa lainsäädäntöä, joka mahdollistaa sukupuolenkorjaushoidot, mutta myös rajoittaa yksilön ihmisoikeuksia. Etenkin keskiöön nousee juridinen sukupuolen vahvistaminen, johon liittyy pakkosterilisoinnin vaade. Pro gradu tutkielmamme kautta otamme kantaa yksilön itsemääräämisoikeutta koskevaan keskusteluun. Siihen, missä määrin yksilö saa päättää omasta sukupuolestaan, ja kuinka paljon yhteiskunnassa annamme tilaa sukupuolen moninaiselle ilmentämiselle. Sosiaalityön näkökulmasta tärkeimpänä tehtävänä on lisätä tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta ja tehdä näkyväksi sitä, mikä tällä hetkellä on vielä näkymätöntä ja vähän ymmärrettyä.

2 Sukupuoli

2.1 Mitä ymmärrämme sukupuolella?

”Minulle maailmassa olemisen merkitsee aina jo sukupuolistettua olemista, joten jos minua ei ole sukupuolistettu, minua ei ole olemassa.” -Rosi Braidotti (Lempiäinen 2000, 27)

Rosi Braidottin toteamus sukupuolesta heijastelee erityisesti länsimaissa vallalla olevaa käsitystä sukupuolesta. Käsityksen mukaan sukupuolia on kaksi, mies ja nainen, ja luonnollisesti jokainen kuuluu jompaankumpaan sukupuolikategoriaan. Ihminen määrittäänsä sukupuolen mukaan jo ennen syntymää, ja sukupuolen mukaista roolia pidetään yllä läpi elämän. Mutta sukupuoli on myös muuta kuin biologiaa. Tässä tutkimuksessa lähdemme liikkeelle avaamalla sukupuolen käsitettä eri näkökulmista. Jotta pystymme näkemään sukupuolen moninaisuuden, täytyy meidän tietää myös, mitä se yksinkertaisimmillaan on.

Englanninkielessä on jo 1960 -luvulta lähtien tunnustettu sukupuolelle kaksi eri termiä, sex ja gender (Pulkinen 2000, 49). Sex tarkoittaa ihmisen biologista sukupuolta, eli niitä biologisia ominaisuuksia, jotka ovat määrättyneet meille hedelmöityksen hetkellä. Nämä ominaisuudet voidaan jakaa primaarisiin sukupuoliominaisuuksiin, kuten sukupuolikromosomit, genitaalit, hormonit ja sukurauhaset sekä sekundaarisiin sukupuoliominaisuuksiin, kuten rintoihin, karvoitukseen, lihaksiin ja äänen korkeuteen. Gender taas merkitsee ihmisen sosiaalista sukupuolta, mikä tarkoittaa muun muassa ihmisen sukupuolista käyttäytymistä ja sukupuolirooleja, niitä ominaisuuksia, joita muut ihmiset toisista ulospäin näkevät, ja joita voi kuvailla sanoin maskuliini ja feminiini. Esimerkiksi isoja ja vahvoja käsivarren lihaksia monet saattavat kuvailla maskuliinisiksi kun taas heiveröisemmät kädet nähdään feminiinisinä. (Aarnipuu 2008, 64; Green 2004, 5).

Suomenkielessä näille eriä tarkoittaville (*engl. sex ja gender*) käsitteille ei ole olemassa kummallekin omaa sanaa, vaan olipa kyseessä sitten biologinen tai sosiaalinen sukupuoli, käytetään niistä yhtä ja samaa termiä. Sana sukupuoli muodostuu kahdesta sa-

nasta suku ja puoli. Sana suku viittaa suvun jatkamiseen ja sana puoli tarkoittaa sitä, että ihminen on vain puolikas. Näin ollen yksi ihminen ei voi jatkaa sukua yksin, vaan puolikas tarvitsee siihen itseään täydentävän puolikkaan. Koska sukupuolia käsitetään olevan kaksi, mies ja nainen, ovat ne täten toistensa puolikkaita, eikä näin ollen muita sukupuolia ole olemassa. Sen lisäksi, että tällainen tapa kuvastaa kapeaa heteroseksuaalista ajattelua, on se myös hyvin biologiaan nojautuva ja jättää huomiotta muut lähestymistavat sukupuoleen. (Sipilä 1998, 21;26; Lempiäinen 2003, 25.)

Kun sukupuolta ja sen kaksinapaisuutta lähdetään selittämään biologian kautta, useasti verrataan ihmistä eläimiin ja erityisesti apinoihin. Ajatellaan, että eläinten perustavanlaatuisen sukupuolivietin kautta pystytään osoittamaan, että lajin kuin lajin säilymisen kannalta on tärkeää, että sukupuolia on vain kaksi. Ajatuksen mukaan on siis perusteltua määritellä sukupuoli suvun jatkamisen kautta, eli biologiaan pohjautuen. (mt., 69.) Näin ollen voitaisiin tehdä johtopäätös, että koska henkilö x pystyy tuottamaan munasoluja, hän on nainen ja henkilö y on mies, koska hän tuottaa siittiöitä.

Petri Sipilä (1998, 42-43) on teoksessaan kyseenalaistanut biologiseen ja erityisesti suvun jatkamisen kykyyn eli suvullisuuteen perustuvan sukupuolen määrittelyn, ja pohtii, onko lisääntymiskyvyttömät eli suvuttomat sitten sukupuoleettomia, sillä he eivät voi lisääntyä. Sipilä kuitenkin jatkaa, että oli ihminen suvuton tai suvullinen, hänet voidaan jo syntymässään määritellä kuuluvansa jompaankumpaan sukupuoleen ulkoisten sukuelintensä avulla. Toki on ihmisiä, joiden sukupuoli ei selviä sukuelimiä katsoamalla, mutta yleensä vanhempia kehoitetaan kuitenkin päättämään lapsen sukupuoli ennen synnytyssairaalaan lähtöä, sillä toimiakseen, yhteiskunta tarvitsee määrittää jokaiselle ihmiselle sukupuoli. Tämä osoittaa hyvin, millainen valta ihmisen biologialla on sukupuolta määrittävänä tekijänä.

Määriteltäessä ihmisen sukupuolta, jossain vaiheessa tulee eroteltua myös muita ominaisuuksia kuin biologiaan perustuvia. Nämä muut ominaisuudet sopivat sosiaalisen sukupuolen (*engl. gender*) käsitteen alle. Sosiaalinen sukupuoli rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ympäröivän kulttuurin ja ihmisten kanssa. Sosiaalinen sukupuoli tarkoittaa ihmisen toimintaa, käyttäytymistä ja olemista siinä sukupuoleessa, jota hän haluaa ilmentää. Sukupuolen voi myös määritellä sen kautta, miten ihminen on ja toi-

mii. Emme saisi myöskään unohtaa, että sukupuoli on myös kokemuksellinen, jolloin jokainen yksilö kokee oman sukupuolensa eri tavalla. Hanna Vilka (2010, 18) toteaa, että juuri tämä yksilön kokemuksellinen sukupuolen kokemus tekee vaikeaksi sen, miten vastaamme siihen, mitä on olla ”mies” tai ”nainen”. Tavallisesti sosiaalisen sukupuolen nähdään kumpuavan kuitenkin suoraan ihmisen biologisesta sukupuolesta. Miksi ei nähtäisi?

Kun lapsi syntyy, hänellä ei automaattisesti ole sukupuoli-identiteettiä sisäisesti rakennettuna ominaisuutena. Psykologiset tutkimukset osoittavat, että vasta kolmen vuoden iässä lapsi alkaa samaistua omaksi koettuun sukupuoleen. (Huuska 2002, 32; Lev 2004, 81.) Kuitenkin lapsen sosiaalistaminen syntymässä määriteltyyn sukupuoleen alkaa jo heti synnytyssairaalasta lähdön jälkeen. Sukupuolijärjestelmä itsessään on se tapa, jolla yksilö sosiaalistetaan, ja jonka mukaan elämme yhteiskunnassa (Vilka 2010, 46). Suurimmaksi osaksi sukupuolijärjestelmän säännöt eivät ole kirjoitettuja sääntöjä, vaan ne ovat osa hyviä tapoja, jotka jokaisen tulee tietää. Ne ovat niin itsestäänselvyyksiä suurimmalle osalle ihmisistä, ettei niitä tule edes kyseenalaistettua. (Sipilä 2008, 55.)

Kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään liittyy stereotyyppioita, joiden avulla määritämme sen, mikä on ”oikea” tapa toteuttaa mieheyttä tai naiseutta. Vilka (2010, 111) tuo esiin stereotyyppiat, joiden avulla yksilö rakentaa käsitystä omasta sukupuolestaan sen mukaan, miten ympäristö antaa siihen mahdollisuuksia. Lapset muodostavat käsityksen omasta sukupuolestaan sen avulla, miten ympäristö suhtautuu heidän toimintaansa, ja miten ympäristö ohjaa heidän sukupuolista käyttäytymistään. Esimerkiksi tytöt saavat kehuja siitä, kuinka hienosti he hoitavat nukkejaan ja poikia kannustetaan leikimään autoilla ja muilla niin sanotuilla ”poikien leluilla”.

Näitä kehuja tai vastakohtaisesti nuhteita vastakkaiselle sukupuolelle ominaisesta käyttäytymisestä Sipilä (2008, 56) nimittää sanktioiksi. Jos ihminen käyttäytyy samalle sukupuolelle ominaisella tavalla, palkitaan käytöksestä positiivisin sanktioin. Vastaavasti jos ihminen käyttäytyy vastakkaiselle sukupuolelle ominaisella tavalla, huomautetaan häntä negatiivisin sanktioin. Useasti voi kuulla miehelle tai pojalle sanottavan, etteivät miehet itke, ja jos itkee, saatetaan se hyvin nopeasti tukahduttaa, sillä se on heikkou-

den merkki. Naisten ja tyttöjen on lupa itkeä, sillä stereotyyppisen ajattelun mukaan naiset ovat miehiä heikompia ja tunteellisempia.

Suurimmaksi osaksi tiettyyn sukupuoleen sosiaalistaminen tapahtuu täysin tiedostamatta. Sosiaalistamista tapahtuu niin kotona, koulussa kuin median välityksellä (Aarnipuu 2008, 66). Koulussa oppilaat jaetaan liikuntatunnilla sukupuolen mukaan, eikä esimerkiksi taitojen mukaan. Televisio- ja lehtimainoksissa tytöt esittelevät mainoksissa tytöille kohdennettuja leluja ja vastaavasti pojat esittelevät leluja pojille. Mainoksissa ja myös muualla, väreillä luodaan mielikuvia ja erotellaan ”tyttöjen ja poikien jutut” toisistaan – tytöille pinkkiä ja violetta, pojille sinistä ja vihreää. Lisäksi armeijaa pidetään edelleen miesten velvollisuutena, kun taas naisille, tasa-arvon nimissä, on myönnetty maanpuolustusosoikeus.

Sara Heinämaa (1996, 15, 160) on tutkinut Maurice Merleau-Pontyn ja Simone de Beauvoirin ruumiinfenomenologiaa ja sitä, miten sukupuoli heidän filosofisissa teorioissa rakentuu. Niissä sukupuoli näyttäytyy toiminnan tapana ja olemisen tyylinä. Sukupuolella eli nais- ja miespuolisuudessa ei ole kyse siitä, mitä me olemme, vaan miten me olemme. Heidän käsityksensä mukaan sukupuoli näkyy ihmisen käyttäytymisessä. Heidän näkemyksensä mukaan ”yleisnimet mies ja nainen” ovat harhaanjohtavia, sillä niiden käyttäminen saa ihmiset ajattelemaan sukupuolta pysyvänä rakenteellisenä ominaisuutena. Parempi olisi siis käyttää ”adverbeja naisellisesti ja miehisesti”, jotka kuvaavat käyttäytymistä ja toimintaa.

Samansuuntaisia ajatuksia käsittelee Judith Butler teoksessaan *Gender Trouble* (1999). Hän tuo sukupuolen esiin performatiivisena, jolloin sukupuoli ei palaudu kehon sukupuoli eroon, vaan ero tehdään puheessa naisen ja miehen välillä, tällöin sukupuoli on eleitä, rooleja ja piirteitä, jotka vahvistavat biologista sukupuolta. Sukupuolella on tällöin sekä biologinen että sosiaalinen ulottuvuus. Sukupuolen sosiaalinen ulottuvuus on se, jonka me itse teemme vuorovaikutuksessa muiden kanssa ja tällöin me itse annamme merkityksen sukupuolellemme. (Vilkka 2010, 22.) Butlerin mukaan ihminen toistaa tietyille sukupuolelle ominaisia ilmeitä ja eleitä toistuvasti. Hänen mukaansa eleet ja ilmeet ovat kulttuurissamme muodostuneet valtaa pitäviksi sääntöjärjestelmiksi, joiden tiedetään kuuluvan tietyille sukupuolelle. Esimerkiksi tietynlainen kävely-

tyyli tai tunneilmaisut ovat ominaisia naissukupuolen edustajille, kun taas miessukupuolelle on omanlaisensa säännöt. Butlerin performatiivisuuden ajatuksen mukaan suoritettu toiminta tekee sukupuolen, eikä niin, että ihminen tuottaa sukupuolitettua toimintaa. (Pulkkinen 2000, 52.) Ajatellaanpa ihmistä, joka on biologisesti nainen, mutta haluaa tulla nähdyksi miehenä tai ainakin maskuliinisena ihmisenä. Jotta hänet nähtäisiin siten, kuin hän haluaa itsensä nähtävän, hänen täytyy suorittaa/esittää tiettyjä eleitä ja ilmeitä, jotka yleensä nähdään miehille ominaisina tai ylipäättään maskuliinisina tekoina. Tämä ajatus vahvistaa Butlerin näkemystä siitä, että sukupuoli tehdään.

Edellä olemme kuvanneet erilaisia tapoja nähdä sukupuoli. Varmasti jokaisella on oma käsityksensä siitä, mitä se sisältää. Olemme tuoneet näkyväksi sukupuolta biologisena, sosiaalisena ja kokemuksellisena ilmiönä. Toiselle sukupuoli on pelkästään biologiasta johdettava asia, eikä ihmisen kokemuksella siinä, mitä sukupuolta hän on, ole mitään merkitystä, sillä fakta on, että sukupuoli määrittyy biologiamme kautta. Toiselle taas sukupuoli voi tarkoittaa biologista, sosiaalista ja kokemuksellista. Sukupuoli on ikään kuin yhdistelmä kaikkia näitä puolia. Tulemme käyttämään sukupuolen käsitettä hyvin paljon koko tutkimuksemme ajan. Se on meidän avain käsitteemme. Itse näemme sukupuolen olevan, jotain minkä ihminen itse voi määrittellä. Emme kiellä sukupuolen biologista ja sosiaalista ulottuvuutta, mutta näkemyksemme mukaan viime kädessä ainoastaan ihminen itse pystyy määrittelemään itsensä. Eli tutkimuksessamme painottuu sukupuolen kokemuksellinen ulottuvuus

2.2 Sukupuolen kulttuurinen jäsenys

Käsitlemme sukupuolta kulttuurillisena ilmiönä sen vuoksi, että on tärkeää osoittaa se, kuinka moninaisena sukupuoli näyttäytyy liikuttaessa kulttuurista toiseen. Koemme länsimaisen kulttuurin dikotomisena, mitä tulee sukupuoleen, mutta historiallisesti katsottuna se ei sitä kuitenkaan ole. Kreikkalaisroomalaisessa kertomusperinteessä on useita tapauksia, joissa sukupuolen rajoja on koeteltu ja niitä on rikottu. Arlene Istar Lev (2004, 64-65) tuo esiin esimerkiksi Spartalaisten tavan ajella morsiamen hiukset ja pukea tämä miesten vaatteisiin. Lev viittaa Richard Greenin (1998) kirjoituksiin, joka on tuonut esiin, että kreikkalaisessa mytologiassa muun muassa Herkules ja Akilles olivat

molemmat kuuluisia ristiinpukeutumisestaan. Pelkästään kreikkalaiset puolijumalat eivät harrastaneet sukupuolen rajoilla leikkimistä, vaan myös kreikkalaisen taruston jumala Dionysos oli kuuluisa muotonsa muuttamisesta, sillä hänet oli kasvatettu tyttöinä, mutta hän myös matki tyttöjen tapoja. Hänelle tarkoitetuissa juhlissa miehet ja naiset vaihtoivat sukupuoli rooleja. (Lev 2004, 63-64)

Kreikkalaiseen mytologiassa sukupuolesta toiseen muuttaminen on ollut myös eräs rangaistuksen muoto, kuten ennustaja Teiresias, joka syntyi mieheksi, mutta hänet muutettiin naiseksi. Teiresias oppi nauttimaan naiseudestaan, jolloin hänet muutettiin takaisin mieheksi. (mt., 63-64; Aarnipuu 2008, 21.) Greenin (1998) kirjoituksissa viitataan myös tarinaan, jossa keisari Nero olisi vaimonsa tapettuaan etsinyt itselleen vaimonsa näköistä uutta puolisoa. Hän löysi vaimoan muistuttavan miesorjan, jonka muutti naiseksi ja meni tämän kanssa naimisiin. (Lev 2004, 63-64.) Mytologioiden ja tarinaperinteiden todellisuutta voimme kyseenalaistaa, sillä tiedämme, että sukupuolen korjaaminen ei ilman nykyaikaista tekniikkaa ja hormonihoitoja ole ollut mahdollista. Tiia Aarnipuu muistuttaakin, että kulttuurien välillä on eroja siinä, miten naiseudesta ja mieheydestä puhutaan. Antiikin Roomassa mieheys ja naiseus näyttäytyivät keskustelussa konkreettisena, mutta myös kuvaannollisena. Sukupuolen kulttuurihistoria on ollut täten myös sukupuolen merkityserojen kuvainnollistamista. Tiia Aarnipuu kirjoittaa: ” *”Naisellista” saatettiin käyttää ”epätäydellisenä” ja ”pahana” kun taas ”miehistä” ”täydellisenä” ja ”hyvän” synonyymina.*” (Aarnipuu 2008, 22.) Edellä kuvatut tarinat ovat osa länsimaista kulttuuriperintöä ja huolimatta näiden tarinoiden kyseenalaisesta todenperäisyydestä, merkittävää on se, että sukupuolen moninaisuutta on käsitelty jo antiikin aikana (Lev 2004, 63-64).

Useissa kulttuureissa sukupuolen moninaisuus on osa kulttuurillista perintöä, jota pidetään yllä edelleen ja tämä näkyy useamman kuin kahden sukupuolen tunnustamisena. Hindulaisessa näkemyksessä jokainen persoona pitää sisällään sekä miehen että naisen. Tantrisessa lahkossa hermafrodiittia pidetään ideaalina, ja joissain lahkoissa miesten transvestismi on keino, jolla voidaan nousta sukupuolisuuden yläpuolelle ja näin varmistaa pelastus. (Lev 2004, 61.) Tiia Aarnipuu käsittelee kirjassa *Transsukupuolen muunnelmia* (2008) muun muassa Intiaan paikantuvaa hijra-kulttuuria. Hijrat ovat uskonnollinen yhteisö, jonka jäsenet ovat useimmiten miehen ruumiiseen

syntyneitä, hedelmättömät naiset voivat tietyissä poikkeustapauksissa liittyä yhteisöön. (Aarnipuu 2008, 144.) Serena Nanda (1994) on tuonut esiin, että hijrojen identiteetti pohjautuu heikentyneeseen maskuliinisuuteen. He ovat joko syntyneet intersukupuolisina ja impotentteina tai käyvät läpi rituaalisen kastration luopuakseen mihuudestaan. (Lev 2004, 62; Aarnipuu 2008, 144; Vilka 2010, 123.) Hijrat eivät luokittele itseään miehiksi, koska ovat impotentteja ja täten heillä ei ole miehistä halua. Mutta he eivät myöskään pidä itseään naisina, koska he eivät voi kantaa lasta. Olemalla selkeästi ulkona dikotomisesta sukupuoli jaottelusta, hijrat ovat ottaneet kolmannen sukupuolen osan osaksi omaa kulttuuriaan. (Lev 2004, 62; Vilka 2010, 123.)

Amerikan alkuperäiskansojen joukossa on olemassa ilmiö nimeltä berdache. Näistä ihmisistä käytetään myös nimitystä two-spirit people tai mixed-blood, riippuen mistä lähteestä tietoa haetaan. Berdachet voivat olla miehiä tai naisia, mutta yleisesti heitä on pidetty kolmannen sukupuolen edustajina johtuen heidän puutteellisista sukuelimistään. Berdachen rooli intiaaniyhteisössä on ollut vahva, sillä heitä on pidetty usein kunnioitettavina ja merkittävinä yhteisön jäseninä. He ovat muun muassa toimineet yhteisönsä tietäjinä, poppamiehinä, ja perheissä berdache eli two-spirit ihmistä on pidetty hyvinvoinnin takaajana ja pyhänä lahjana, jota tulee kunnioittaa. (Vilka 2010,122; Lev 2004, 60-61.)

New York Timesissa ilmestynyt Jenny Nordbergin artikkeli (20.9.2010) käsittelee afganistanilaista eräänlaista sukupuolen rajojen häivyttämistä. Kyse ei ole biologiasta tässä tapauksessa, vaan vanhemmat päättävät nuorimman tyttärensä olevan poika, mikäli heille ei ole poikalasta syntynyt. Tämä tapahtuu yksinkertaisesti pukemalla tytär pojaksi ja käyttämällä hänestä pojan nimeä. Niille, jotka tietävät tyttären pukemisesta pojaksi, ei käytetä sanaa tytär tai poika, vaan sanaa "bacha posh", joka tarkoittaa pojaksi puettu. (Nordberg 2010, 1.)

Feministisestä näkökulmasta katsottuna tällainen on arveluttavaa ja naisen asemaa loukkaavaa. Kulttuurillisesta näkökulmasta tämä on kuitenkin yhteisöjen sisällä tapahtuva hyvinkin yleinen tapa, riippumatta sosioekonomisesta taustasta. Bacha poshille kuuluu vapauksia, jotka eivät muuten ole mahdollisia afgaanikulttuurissa naisille. Heillä on esimerkiksi mahdollisuus kouluttautua ja saada työtä kodin ulkopuolelta. Lisäksi

bacha poshin on mahdollista saattaa julkisesti perheeseen kuuluvia naisia. (Nordberg 2010, 2.) Kyseessä on länsimaisen kulttuurin näkökulmasta kyseenalainen tapa päättää lapsen sosiaalisesta sukupuolesta. Tapa osoittaa maskuliinisuuden ylivallan suhteessa feminiinisyteen. Yhteiskunnassa, jossa naisen asema on heikko, maskuliinisen sukupuoliroolin ottaminen on välttämättömyys, sillä nainen ei voi työskennellä kotinsa ulkopuolella. (mt., 5.)

Bacha posh ei kuitenkaan ole läpielämän kestävä, sillä tytön tullessa teini-ikään bacha posh yleensä lakkaa ja tytär ryhtyy omaksumaan uudelleen afgaanitytön roolin. Tämä on haastellista, kuten 15-vuotias Zahra kertoo artikkelissa *”mikään minussa ei tunnu tytöltä”*. Hänet on kasvatettu poikana niin kauan kuin hän muistaa, joten hän ei haluaisi palata takaisin tytön rooliin, koska se ei tunnu enää hänelle sopivalta. Zahralle syyt säilyttää asemansa afgaanimiehenä ovat tärkeitä, sillä hän haluaa toimittajaksi ja mahdollisesti poliitikoksi, mikä ei ole mahdollista mikäli hän joutuu ottamaan takaisin naisen roolin. (mt., 6.)

Tutkimuksemme kannalta tärkeää on nimenomaan ymmärtää sukupuolelle annettavia merkityksiä ja merkitysrakenteita. Bacha posh on kyseenalainen ja jopa haitallinen tapa sosiaalistaa lasta vastakkaiseen sukupuoleen. Mutta ilmiönä voimme tarkastella sitä kompetenssia, minkä se antaa tutkiessamme sosialisointia merkitystä yksilön sukupuoleen. Bacha poshista vastakkaisena voidaan nimenomaan nähdä transsukupuolisuus, jossa yksilön kokemus sukupuolesta on ristiriidassa biologisen sukupuolen kanssa, jolloin yksilöä sosiaalistetaan biologisen sukupuolensa mukaisesti yhteisöön ja yhteiskuntaan.

2.3 Transsukupuolisuus – korjattua moninaisuuden historiaa

Tässä kappaleessa käsittelemme sukupuolen moninaisuuden ja erityisesti transsukupuolisuuden historiaa. Historiallisen läpileikkauksen tekeminen transsukupuolisuuden tutkimuksessa on merkittävää. Tämä yhtäältä auttaa meitä näkemään sen, miten yhteiskunnassamme olemme rakentaneet käsitystä transsukupuolisuudesta, ja miten

transsukupuoliset kokevat oman sukupuolisen kokemuksensa. Kuten olemme osoittaneet, sukupuolen moninaisuus on kulttuurisidonnainen ilmiö. Länsimaisessa kulttuurissa sukupuoli nähdään kuitenkin määrittävän biologisten ominaisuuksien perusteella. Yhteiskuntamme näkee sukupuolen hyvin dikotomisena, eikä se tunnusta sukupuolen moninaisuutta, kuten monet itämaiset kulttuurit ovat tehneet jo vuosisatoja. Sukupuolen moninaisuutta ei ole tarvinnut käsitellä, sillä se on ollut näkymättömissä ja on sitä edelleen.

Transsukupuolisuuden näkymättömyyttä puoltaa myös Malla Suhosen (2007, 56) artikkeli transsukupuolisuuden historiasta. Syiksi Suhonen mainitsee muun muassa sen, että pitkään sukupuolen moninaisuus nähtiin selkeästi osana homoseksuaalista kulttuuria. Homoseksuaalisuuden ollessa rikoslain alaista toimintaa, kiellettiin useiden kaupunkien järjestyssäännöissä pukeutumasta toisen sukupuolen vaatteisiin. Tätä pidettiin naamioitumisena, jonka varjolla saatettiin harrastaa sodomiaa. (mt., 58.)

Lev (2004) korostaa, että historia on yleensä kirjoitettu vallalla olevan luokan näkökulmasta, joten usein sorrettujen ryhmien ääni on jäänyt kuulematta. Seksuaalisuuden ja sukupuolen historiaa on vaikea tutkia, sillä seksuaalisuus ja sukupuoli ovat olleet osa yksilön intiimiä elämää ja sen vuoksi siihen tietoon on vaikea päästä käsiksi. Tieto on mahdollisesti myös tahallaan piilotettu. (Lev 2004, 58.) Merkittävänä syynä transsukupuolisuuden näkymättömyydelle on ollut myös se, että ei ole ollut sanoja, joilla voisi ilmentää omaa sukupuolen kokemustaan. Kun ei ole sanoja, ei ole helppoa tuoda esiin itseään, eikä myöskään selittää itselleen omia kokemuksiaan ja tuntemuksiaan. Suhonen muistuttaa, että tämä on yhä edelleen todellista 2000-luvun transsukupuolisille, vaikkakin tilanne on helpottumassa. (Suhonen 2007, 59.)

Hanna Vilkkä (2006, 25) on väitöskirjassaan käsitellyt muun muassa ranskalaista Herculine Barbinia, joka syntyi vuonna 1838. Herculinen syntyessä hänen sukupuoltaan ei pystytty määrittelemään selkeästi, vaan tietolähteiden mukaan hän oli hermafrodiitti eli kaksineuvoinen, nykyään käytetään käsitettä intersukupuolisuus. 21-vuotiaaksi asti hänen perheensä käytti hänestä nimeä Alexina ja hän kasvoi uskonnollisessa sisäoppilaitoksessa. 22-vuotiaana hän kävi läpi sukupuolenkorjausleikkauksen ja hänet tunnustettiin laillisesti mieheksi. Herculine ryhtyi tuolloin käyttämään mies nimeä Alex.

Merkittävää Herculinen tapauksessa on nimenomaan aikakausi, jolloin hänelle on suoritettu sukupuolenkorjausprosessi, sekä mielenkiintoisia ovat ne syyt, miksi hän on päätenyt sukupuolenkorjausprosessiin. Herculine Barbin kirjoitti omaelämäkerran, jossa hän käsitteli omaa seksuaalisuuttaan ja sukupuolisuuttaan. Vilkka viittaa sosiologeihin Wendy Harrisoniin ja John Hood-Williamsiin, jotka muistuttivat että Herculine eli ajassa, jolloin hetero-olettamus oli ainoa mitä oli olemassa. Herculine tunsi kovasti vetoa naispuolisiin opiskelijatovereihin, mutta on mahdollista, että hänen syynsä sukupuolenkorjaukseen oli nimenomaan siinä, että hän välttäisi näin homoseksuaalisuuden leiman. (Vilkka 2006, 34.)

Seura-lehti noteerasi maailmalla suurta huomiota saaneen transsukupuolisuutta koskevan tapauksen jo vuonna 1953. Kyseessä oli yhdysvaltalaisyntyinen entinen sotilas George Jorgensen, joka matkusti Tanskaan, Kööpenhaminaan vuonna 1952 korjatakseen sukupuoltaan. Astumalla julkisuuteen omilla kasvoillaan ja omalla tarinallaan, sukupuoltaan korjannut Christine Jorgensen antoi kasvot transsukupuolisuudelle, ja täten hän myös oli roolimallina muille sukupuolen moninaisuutta kokeville. Jopa 465 amerikkalaista miestä ja naista, jotka kokivat sukupuolen moninaisuutta, ottivat yhteyttä Christine Jorgensenin operoineeseen työryhmään. (Hannuksela & Tölli 1998, 40; Vilkkä 2006, 36.)

Malla Suhonen (2007, 59) kirjoittaa artikkelissaan viitaten Dave Kingin ja Richard Ekin sin kirjaan *The Transgender Phenomenon* vuodelta 2006, että Jorgenssenille annettiin hormonihoitoa ja suoritettiin kastratio ensisijaisesti sen vuoksi, että pyrittiin vähentämään hänen homoseksuaalisia viehtymyksiään. Suhonen täsmentääkin, että Christine Jorgensenin tapaus nivoo yhteen transsukupuolisuuden ja homoseksuaalisuuden yhteistä historiaa. Vilkkä (2006, 36) on väitöskirjassaan perehtynyt Christine Jorgensenin omaelämäkertaan, jossa Jorgensen oli pohtinut omaa seksuaalisuuttaan ja sukupuolisuuttaan. Ennen sukupuolenkorjaustaan Jorgensen oli lukenut lääketieteellistä kirjallisuutta, ja oli sen mukaan tullut määritellyksi homoseksuaaliksi, mutta hän ei suostunut tähän diagnoosiin, vaan piti virheellisenä määritelmänä, jonka vuoksi hän hakeutui sukupuolenkorjaukseen.

Tutkimuksemme kannalta tämä on merkittävää historiallista tietoa, sillä se kertoo meille sen, miten yhteiskunnallisesti rakentunutta seksuaalisuus ja sukupuoliuus todellisuudessa ovat olleet ja ovat edelleen. Määritelmät ja diagnostiikka voivat yksilön kokemuksellisuuden kannalta olla haitallisia, ja ne voivat kyseenalaistaa yksilön omaa ja ainutlaatuista kokemusta omasta sukupuoliisuudestaan. Tämän vuoksi on tärkeää yksilön subjektiviteetin kannalta korostaa yksilön omaa kokemusta ja tuoda tämä ainutlaatuinen kokemus näkyväksi myös muille. Kuten Suhonen (2007, 63) artikkelissaan toteaa: *”suomalaisten transsukupuolisten historian voi sanoa olevan osa suomalaista kärsimyksen historiaa”*.

Suomalaista transsukupuolisuuden historiaa on dokumentoitu vähän, mutta 1960-luvulla neljä transsukupuolista hakivat lupaa lääkintähallituksesta kastroatiota varten. Kaikkien pyynnöt evättiin. Puutteelliset tiedot ja taidot transsukupuolisten hoidoista terveydenhuollon henkilökunnalla johtivat siihen, että useat transsukupuoliset suuntasivat hakemaan hoitoja ulkomailta. Muutamat transnaiset jopa kastroivat itse itsensä. (Suhonen 2007, 59.)

1980-luvulle tultaessa yhteiskunnallinen asenne transsukupuolisuuteen muuttui. Etunimen vahvistamisen ja henkilöturvatonnuksen vaihtaminen olivat merkittäviä muutoksia, jotka edesauttoivat yksilöiden elämään, mutta tämäkin vaati yhden transnaisen hakemaa muutosta ja taistelua. Kyseinen transnainen oli käynyt sukupuolenkorjaushoidoissa ulkomailta ja Suomeen palatessaan hän halusi vaihtaa nimen vahvistamisen jälkeen myös henkilöturvatonnuksen. Tämä tapaus meni korkeimpaan hallinto-oikeuteen ja asianosainen voitti jutun vuonna 1988, kaksi vuotta sen jälkeen kun hän oli jo muuttanut oman nimensä. Huolimatta juridisen aseman hitaasta muutoksesta, leikkaushoitojen saaminen oli erittäin vaikeaa. Yhden transnaisen itselleen tekemä kastroatio johti tulehdukseen, joka lopulta vei hänen henkensä. (Suhonen 2007, 60.)

Suhonen (2007, 64) korostaa, että vuosikymmenien aikana transsukupuolisten tilanne on muuttunut, sillä ihmisoikeuksien toteutumisen vaatiminen ja transsukupuolisten oikeuksien nouseminen agendalle on ollut merkittävää. Kansainvälisessä keskustelussa on jo selkeästi tapahtunut muutos kohti sitä, että transsukupuolisuutta ei nähdä enää psyykkisenä häiriönä, vaan korostetaan yksilön sukupuolen kokemusta sekä sukupuoli-

len kokemusta yksilön hyvinvoinnin näkökulmasta. Tällä pyritään pois siitä, että transsukupuolisuus olisi patologinen tila tai psyykkinen sairaus. (Suhonen 2007, 64.)

Pyrkimys pois psyykkisestä sairaudesta ja patologisesta tilasta on vielä ottamaton askel, sillä edelleen yksilö ei pysty itse määrittelemään omaa sukupuoltaan, vaan siihen tarvitaan lääketieteellinen diagnoosi, jotta yksilö voi saada omalle kokemukselleen oikeudellisen aseman ja voi halutessaan saada sukupuolenkorjaushoitoja. Seuraavaksi käsittelemme transsukupuolisuuteen liittyvää terminologiaa sekä sukupuolenkorjaushoidon käytäntöjä Suomessa.

2.4 Sukupuolen kokemus ja sukupuolenkorjaushoidot Suomessa

“..Since it is evident, therefore, that the mind of the transsexual cannot be adjusted to the body, it is logical and justifiable to attempt the opposite, to adjust the body to the mind. If such a thought is rejected, we would be faced with therapeutic nihilism.” – Harry Benjamin, The Transsexual Phenomenon 1966 (Lev 2004, 29)

Harry Benjaminin ajatus transsukupuolisen sukupuolen kokemuksesta oli mullistava. Hän korosti, että ainoa keino hoitaa transsukupuolisia on hoitaa heidän kehoaan vastaamaan heidän sisäistä kokemustaan. Miten yksilön kokemus sukupuolesta ja sen ristiriidasta ilmenee? Yksilöllä voi olla transkokemuksia varhaislapsuudessa, mutta tämä ei välttämättä ennusta aikuisuuden transsukupuolisuutta. Lapset voivat leikeissään hyvin sujuvasti astua sukupuolirajojen yli, ja helposti sopeutua vastakkaisen sukupuolen rooleihin, juurikaan ajattelematta sitä, onko roolien vaihtaminen oikein tai väärin. Translapsen tunnistaminen on juuri tästä syystä vaikeaa, koska he eivät välttämättä osaa nimetä omaa transsukupuolisuuttaan. (Vilka 2010, 31.) Kyse ei myöskään ole näkemyksemme mukaan lapsen kyvystä nimetä omaa transsukupuolisuuttaan, sillä hänen ei sitä tarvitse tehdä. Tärkeämpää on se, miten ympäristö vastaa lapsen sukupuolen moninaisuuteen.

Miten tunnistaa lapsen tai aikuisen transsukupuolisuus? Lapsen sukupuolen moninainen kokeminen voi näyttäytyä esimerkiksi tavoilla, jossa lapsella on toistuvasti halu olla toista sukupuolta. Tämä voi näyttäytyä esimerkiksi vaateena saada pukeutua julkisesti vastakkaisen sukupuolen tavoin. Lapsi voi jatkuvasti ottaa vastakkaisen sukupuolen rooleja leikeissä ja suhtautua negatiivisesti oman biologisen sukupuolen rooleihin. Lapsi voi tuntea myös vihaa omia sukupuolielimiään kohtaan. (Lev 2004, 317-318.) Joillekin transsukupuolisille murrosiässä tapahtuvat kehon muutokset ovat olleet ahdistavia. Ahdistusta ovat lisänneet jako kaksijakoisiin sukupuolikategorioihin. (Aarnipuu 2008, 72.) Kaikilla transsukupuolisilla ei ole ollut transkokemuksia lapsuudessa, vaan oman sukupuolen kokeminen ja tunnustaminen on voinut tapahtua vasta aikuisuudessa. Tyttö on voinut elää tytön elämää ja tehdä tyttöjen juttuja ilman minkäänlaista ajatusta, että kypsässä aikuisuudessa hän kokeekin olevansa sukupuoleltaan mies. (Vilka 2010, 31; 36). Kokemus sukupuolesta voi olla niin perustavanlaatuinen, että ilman sukupuolenkorjausta yksilön elämä voi tuntua merkityksettömältä.

Ennen sukupuolenkorjaushoitoja transsukupuolinen voi kokea tuskaa, ahdistusta, fyysistä kipua ja levottomuutta. Lääketieteellinen termi näille oireille on sukupuoli dysforia (engl. gender dysphoria), suomeksi sukupuoliristiriita. Sukupuoliristiriita kuvaa sitä psykologista ahdistuksen kokemusta, jota fyysinen keho ja siihen liitetyt sukupuoliodotukset aiheuttavat. Yleensä sukupuolenkorjaushoidot tasoittavat mielialaa ja helpottavat henkilön omaa kokemusta kehostaan, jolloin sukupuoliristiriita häviää. Täytyy myös huomioda se, että sukupuoliristiriidan kokemukset ovat hyvin yksilöllisiä. (Lev 2004, 10.)

Transsukupuolisuus ei ole seksuaalinen häiriö tai seksuaalinen suuntautuminen vaan kyse on sukupuolen kokemuksesta (Tasker & Wren 2002, 316). Transseksuaali on lääketieteessä ja oikeustieteessä käytetty termi, joka voi harhaanjohtaa ihmiset kuvittelemaan, että kyse on seksuaalisuuden muunnelmasta. (Aarnipuu 2008, 73; Vilka 2010, 36.) Sukupuolen korjaaminen on prosessi, joka kestää vuosia. Tämän lisäksi prosessiin lähtemistä on voinut edeltää pitkä harkinta-aika. (Aarnipuu 2008, 75.) Suomessa sukupuolenkorjaus on hyvin valvottua ja säänneltyä, ja siitä on säädetty kahdella lailla. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (28.6.2002/563) ja sterilöimislaki (28.6.2002/564), jotka edellyttävät, että ennen sukupuolen virallistamista täytyy olla

lääketieteellinen selvitys siitä, että yksilö kokee kuuluvansa pysyvästi toiseen sukupuoleen. Tämä tarkoittaa, että oikeus sukupuolenkorjaukseen annetaan vain diagnoosilla transsukupuolisuus F64.0 (engl. gender identity disorder, GID). Diagnoosin mukaisesti yksilön tulee myös pystyä elämään arjessa kokemansa sukupuolen mukaisesti ja hänen tulee ymmärtää vaikeudet, jotka liittyvät sukupuolenkorjausprosessiin. (Vilkka 2010, 38; Huuska 2009, 243.)

Sukupuolenkorjaushoidot

Transsukupuolisuutta koskevia diagnooseja tehdään vain Helsingin yliopistollisessa keskussairaalassa (HYKS) Töölössä sekä Tampereen yliopistollisessa keskussairaalassa (TAYS). Molemmissa yksiköissä on omat transtutkimusyksikkönsä, jotka hoitavat kaikki Suomessa transsukupuolisiksi kokevat henkilöt. Hakeutuminen transyksiöihin tapahtuu lähetteellä, joka haetaan omalla paikkakunnalla esimerkiksi terveyskeskuslääkärillä, työterveyslääkärillä tai yksityisellä lääkäriä. Transsukupuolisen lääketieteelliset sukupuolenkorjaushoidot voidaan aloittaa vasta henkilön ollessa täysi-ikäinen. Tutkimukset transsukupuolisuudesta voidaan kuitenkin aloittaa jo henkilön ollessa alaikäinen. (Sukupuolen korjaus Suomessa 2014; Aarnipuu 2008, 74, 133.)

Lähetteen jälkeen henkilö kutsutaan tutkimuksiin, jotka aloitetaan diagnosointijaksolla, joka kestää vähintään puoli vuotta. Diagnosointijakson aikana yksilö työskentelee moniammatillisen ryhmän kanssa kerran kuukaudessa. Työryhmässä työskentelee sairaanhoitaja, sosiaalityöntekijä, psykologi ja psykiatri. Tavoitteena jakson aikana on selvittää yksilön kokema sukupuoliristiriita. Psykiatristen ja psykologisten tutkimusten avulla kartoitetaan yksilön persoonan rakennetta, todellisuudentajua ja selvitetään yksilön voimavaroja käydä läpi sukupuolenkorjausprosessi. Tutkimuksen tarkoitus on todeta yksilö riittävän terveeksi, jotta hänet *”voidaan diagnosoida sairaaksi (transsukupuoliseksi), joka tarvitsee hoitoja (sukupuolenkorjaushoitoja)”*. (Aarnipuu 2008, 76; Vilkka 2010, 38; Lev 2004, 177; Sukupuolen korjaus Suomessa 2014.)

Diagnosointijakson jälkeen ja yksilön saadessa diagnoosin transsukupuolinen F64.0, yksilö aloittaa arkielämän testin (engl. *real-life test*). Arkielämän testi on seurantajakso,

jonka aikana varmistetaan transsukupuolisen henkilön diagnoosista ja tämän valmiudesta selvitä riittävän hyvin arkielämässä, kokemassaan sukupuoliessa. (Vilkkä 2010, 38; Lev 2004, 45.) Arkielämän testin aikana henkilö aloittaa usein hormonihoitot, mikäli tälle ei ole terveydellisiä esteitä ja etunimen vaihto maistraatissa mahdollistuu lääkärintodistuksella transsukupuolisuudesta. (Aarnipuu 2008, 75: Sukupuolen korjaus Suomessa 2014). Sukupuolenkorjaus on pitkä tie ja se vie aikaa ja kysyy kärsivällisyyttä. Tytön tie pojaksi on naisen tie mieheksi, tai pojan tie tytöksi on miehen tie naiseksi, sillä kuten aiemmin toimme esiin, hoidot voidaan aloittaa vasta täysi-ikäisenä. Korjaus ei ole pelkästään kehon korjausta, vaan myös ympärille rakennettujen sosiaalisten rakenteiden muutosta, sillä yksilöön kohdistuvat sukupuoliidotukset muuttuvat.

Sukupuolenkorjaushoitojen ja etenkin hormonihoiton aloittaminen on merkittävä askel. Se auttaa transsukupuolisen läpimenevyyttä sosiaalisissa tilanteissa, sekä hormonien on huomattu tasoittavan mielialoja (Lev 2004, 262). Prosessi ei kuitenkaan lupaa autuutta, sillä identiteettiin liittyvä voimakas stressi voi vaikeuttaa omaa itseilmaisua ja oman identiteettinsä hallintaa. Näkyväksi tuleminen voi aiheuttaa pelkoa syrjinnästä ja transfobiasta. (Huuska 2009, 243.)

Transfobia on termi, joka kuvaa niitä väkivallan muotoja, joita transsukupuolinen voi kohdata. Transfobioa voi näyttäytyä niin henkisenä kuin fyysisenä väkivaltana. Transfobiaksi katsotaan yhteiskunnan rakenteissa piilevät yksilön ilmaisua rajoittavat tekijät, kuten sukupuolittuneet normit, jotka eivät anna yksilön itsensä ilmaisulle mahdollisuutta. Transfobioa on kaikki vihapuhe, joka sortaa ja syrjäyttää yksilön. (Balzer & Huttu 2012, 20.) Rakenteellisena vihapuheen esiintymisenä voidaan nähdä esimerkiksi keskustelu, jota käydään poliittisella tasolla, mikäli se syrjii ja sortaa tiettyä ihmisryhmää.

Eduskunnan täysistunnoissa ei vuoden 2002 jälkeen ole palattu käsittelemään transsukupuolisuutta. Vuonna 2002 käsiteltiin lakiesitys: *”Hallituksen esitys laiksi sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi”*. Näiden esitysten pohjalta saatiin aikaiseksi laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (28.6.2002/563) ja sterilöimislaki (28.6.2002/564). Huolestuttavimman ja trans- ja homofobisimman täysistuntojen puhevuoron piti kristillisdemokraattien kansanedustaja

Kari Kärkkäinen, joka puheessaan toi esiin: *”toivottavasti ei koita se päivä, jolloin pedofilia rekisteröidään vanhemman ja nuoremman miehen kasvatussuhteeksi”*. (47/Täysistunto 23.4.2002). Tiia Aarnipuu (2008, 108) analysoi tätä täysistunnossa ilmaantumutta puhetta ja tuo esiin sen, miten helposti pedofilia liitetään homomiehiin ja transsukupuolisiin. Tällä puheella sukupuolen moninaisuus ja homoseksuaalisuus rinnastetaan rikolliseen ja rangaistavaan toimintaan eli lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Tällaisen puheen tuottaminen on meidän tulkintamme mukaan ihmisryhmään kohdistuvaa vihapuhetta.

Kokonaisuudessaan sukupuolenkorjausprosessi diagnosointivaiheen alusta siihen, että henkilön henkilöturvatunnus muutetaan vastaamaan hänen sukupuoltaan, kestää vähintään kaksi vuotta (Vilkkä 2010, 38; Lev 2004, 45; Sukupuolen korjaus Suomessa 2014). Sukupuolen vahvistaminen ja henkilöturvatunnuksen vaihtamiseen tarvitaan molempien sekä Tayssin että Hyksin psykiatrisen erityisyksikön lääkärin puoltavan lausunnon. Sukupuolen vahvistaminen ja henkilöturvatunnuksen vaihtaminen ei ole itsensä selvyyttä transsukupuoliselle. Usein koetaan nöyryyttäväksi ja ihmisarvoa alentavaksi se, että transsukupuolisen täytyy todistaa hedelmättömyys saadakseen muuttaa henkilöturvatunnuksen vastaamaan koettua sukupuolta. Eräs nuori onkin todennut, että *”...se tuntuu ihan rodunjalostukselta. Eikö yhteiskuntasopimusten pitäisi olla ihmisiä varten, eikä toisinpäin?”*. (Muu, mikä? sukupuolivähemmistönuorten 2010, 24.) Huomioitavaa on kuitenkin se, että sukupuolenkorjausprosessi kestää läpi elämän, sillä fyysisten muutosten ylläpitämiseen tarvitaan jatkuvaa hormonikorvaushoitoa.

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimuskysymykset ja tavoitteet

Viime keväänä pohdimme tapaa, jolla lähtisimme toteuttamaan pro gradu tutkimustamme. Aihe oli tuolloin tarkentumaton, mutta koimme tarvetta jatkaa kandidaatin-tutkielman aiheesta eli sukupuolen moninaisuudesta ja transsukupuolisuudesta. Ajattelimme ensin lähteä tarkastelemaan sosiaalityöntekijän ja transsukupuolisen asiakkaan kohtaamista asiakastilanteessa, ja ylipäätään työntekijöiden valmiuksia kohdata sukupuolen moninaisuutta. Sosiaalityöntekijöiden ajatuksia ja asenteita tutkiva tutkimus olisi ollut hyvin mielenkiintoinen ja tarpeellinen, mutta transsukupuolisuus on Suomessa hyvin vähän tutkittu aihe.

Aihetta miettiessä olimme sähköpostiyhteydessä Transtukipisteen johtavaan sosiaalityöntekijään Maarit Huuskaan, joka mainitsi sukupuolenkorjaushoitojen jakavan mieliteitä transsukupuolisten keskuudessa ja osan kokevan ne ahdistavina. Tästä ei ollut saatavilla tieteellistä näyttöä, joten ajattelimme lähteä kartoittamaan tilannetta. Pro gradu tutkimuksemme tavoitteena on siis saada kokemustietoa siitä, millaisena transsukupuoliset kokevat läpikäymänsä transtutkimukset. Tuomme transsukupuolisen henkilön oman kokemuksen tutkimuksemme keskiöön. Koemme tärkeäksi tuoda yksilön kokemusmaailmaa esiin, sillä mikä olisi parempi tapa saada tietoa tiettyä ihmisryhmää koskevissa asioissa kuin heidän tuottamansa tulkinta kokemuksestaan. Kokemus rakentuu vuorovaikutuksessa, joten se heijastelee kuvia myös ympäristöstä, jossa elämme, ja näin ollen kertoo myös jotain ympäröivästä maailmasta.

Kokemuksellisen tiedon merkitys korostuu mahdollisten epäkohtien korjaamisessa, sillä tutkimuksen tarkoituksena on tukea ja lisätä transsukupuolisten oikeuksien toteutumista sekä vahvistaa hoitohenkilökunnan valmiuksia kehittää käytäntöjä ja kohtaamista asiakkaiden kanssa. Kirjoituspyynnössä pyysimme vastaajia kertomaan kokemuksia myös yleisen sosiaali- ja terveydenhuollon puolella asioimisesta. Tavoitteenamme

on tuottaa tietoa, jonka avulla vahvistetaan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten tietoa ja osaamista sukupuolen moninaisuuden kohtaamisesta.

Vaikka transtutkimukset ja transsukupuolisuuden diagnosointi ovat osa Suomessa tarjottavia julkisia sosiaali- ja terveystalveluita, olemme erottaneet ne tässä tutkimuksessa erillisiksi muista palveluista. Tämän vuoksi tutkimuskysymyksemme erkanevat toinen käsittelemään ainoastaan kokemuksia transtutkimusyksikössä ja toinen muita sosiaali- ja terveydenpalveluita. Erottelu on perusteltua, koska transtutkimusyksiköiden työntekijät on koulutettu eritoten kohtamaan sukupuoleltaan moninaisia ihmisiä, kun taas samaa tietotaitoa ei välttämättä muualla sosiaali- ja terveydenhuollonpalveluissa ole.

Tutkimuskysymyksemme ovat:

1. Miten transsukupuoliset ovat kokeneet tulleen kohdelluiksi transtutkimusyksikössä?
2. Millaisina asiakasprosessit hahmottuvat muualla sosiaali- ja terveydenhuollossa?

3.2 Tutkimukselliset valinnat

Yksi merkittävimmistä tutkimuksellisista valinnoistamme on ollut kirjoittaa yhdessä kandidaatintutkielma, mutta myös pro gradu-tutkielma. Yhdessä kirjoittaminen on ollut meidän selkeä valintamme jo yliopiston toisena vuonna, jolloin kävimme keskustelua siitä, että tekisimme yhdessä kandidaatintutkielman. Kirsi Juhila ja Arja Jokinen (2002, 110) ovat perustelleet yhdessä kirjoittamista sosiaalisen konstruktion kautta. Merkityksiä luodaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, joten on täysin luonnollista, että olemme kirjoittaneet yhdessä. Aloittaessamme kirjoitusprosessin, meillä oli yhteisiä päämääriä ja samankaltaisia ajatuksia siitä, minkälaista tutkimusta olisimme tekemäs-

sä. Suurimpina haasteina yhdessä kirjoittamiselle meidän mielestämme on ollut erilaiset tapamme kirjoittaa, mutta olemme nyt huomanneet, että tyylimme ovat yhdistyneet, emmekä osaa enää sanoa eroa kumpi on kirjoittanut mitään.

Kirjoitustyylin yhdistymiseen on johtanut varmaan sekin, että olemme systemaattisesti lukeneet toistemme tekstejä parin viimeisen vuoden ajan. Olemme kommentoineet toistemme kirjoituksia ja antaneet kehitysideoita rakentavasti ja tästä syystä uskomme, että olemme muodostaneet tietynlaisen synteessin. Meillä on toisaalta myös samanlainen ajatusmaailma siitä, miten tätä tutkimusprosessia viedään eteenpäin, joten olemme olleet onnekkaita saadessamme tehdä tätä yhdessä. Realistisina voimme todeta, että kaikkien kanssa tätä ei voi tehdä yhdessä ja se on täysin ymmärrettävää. Aikataulullisesti yhdessä kirjoittaminen on ollut hyvin helppoa yhdistää, sillä olemme olleet koko yliopisto-opintojen ajan samassa tahdissa opintojen suhteen.

Samoin kuin Juhila ja Jokinen (2004, 111) tuovat esiin, yhdessä kirjoittaminen ei ole sitä, että istumme vierekkäin koneella ja toinen naputtelee ja toinen sanelee. Emme myöskään ole paenneet omiin oloihimme kirjoittamaan ja palanneet takaisin yhteiseen tilaan ja kommentoineet toistemme tekstejä. Yhdessä kirjoittamisen kulmakivi on keskustelussa. (mt., 111.) Nimenomaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa luomme merkityksiä. Olemme punoneet tekstiä pohtien ja keskustellen kuin verkkoa. Se ei missään nimessä ole ollut aina helppoa, mutta se on jäsentänyt työskentelyämme, sillä ääneen sanoessamme asioita, olemme voineet tavallaan maistella oman työmme lopputulosta.

Juhila ja Jokinen kuvaavat artikkelissaan sitä, miten he ovat rakentaneet omaa tekstiään aloittaen tyhjästä konseptista (mt.,111). Sellaisesta konseptista mekin olemme aloittaneet. Meillä oli alun perin ruutupapereita, mutta siirryimme A3 kokoiseen lehteen, jotta saisimme mahdollisimman suuren työskentelytilan. Ensimmäisiä kertoja kun suunnittelimme aihetta, me keräsimme post-it lapuille ideoita, sanoja, merkityksiä ja kaikkia niitä ohimeneviä ajatuksenrippeitä, jotka aiheeseen liittyivät. Ne olivat nimenomaan sitä materiaa, jotka loivat pohjaa tutkimuskysymyksille, mutta myös sille miten haluamme tutkimuksemme rakentaa. Yhteisten päämäärien vuoksi olemme viettäneet useita tunteja pyöritellen sanoja ja merkityksiä ja luoneet merkityskaavioita, jotka ovat johdattaneet meidät loppujenlopuksi etsimään aineistoa merkitysten ympärille.

Me emme ole missään vaiheessa kirjoittaneet mitään yksin, vaan molemmat olemme aktiivisesti vaihtaneet kirjoitettavaa aineistoa siten, että lisäämme, korjaamme, muokkaamme ja keskustelemme aiheesta uudelleen ja uudelleen. Tämä on ollut hyödyllistä, sillä näin olemme huomanneet ajatuskatkoksia, kuten sitä, että jotain olennaista on jäänyt selittämättä. Helposti tutkittava aineisto tulee itselleen niin tutuksi, että automaattisesti antaa asioiden liukua paperille ilman, että tulee aukaistua tekstin sisältöä. Tekstien ristiin lukeminen ja kirjoittaminen ovat hyödyllisiä myös silloin kun itse ajautuu umpikujaan, sillä sitä kirjoittaessa tapahtuu. Välillä huomaa tarrautuvansa joihinkin ajatuksiin niin tiukasti, ettei synny tekstiä, mutta silloin on hyvä, että toinen lukee tekstin ja löytää uudenlaisen lähestymistavan.

Yhdessä kirjoittamisen etuna on ollut prosessin jatkuva analyttinen läpikäyminen. Olemme päästäneet prosessin meidän yhteiseen kanssakäymiseen vapaasti ja olemme pystyneet jatkuvasti refleктоimaan kaikkea, mitä olemme lukeneet ja sitä miten haluamme tutkimuksessamme tuoda esiin. Ideat, joita yhdessä pohdimme muodostuvat useista ajatusketjuista, ja välillä olemme antaneet ajatusten vain virrata. On ollut suunnattoman helpottavaa käydä jatkuvaa keskustelua, ja sen vuoksi koemmekin, että tämän tutkimuksen tekeminen on ollut haastavuudestaan huolimatta uskomaton kokemus. Emme ole missään vaiheessa tunteneet luovuttamisen tunnetta, vaan olemme kehittäneet itseämme ja antaneet ajatuksille vapauden lentää.

Meille on ollut tärkeää myös saada pysähtyä ja kysyä, ja sen vuoksi yhdessä kirjoittaminen on osoittautunut meille eräänlaiseksi työkaluksi. Saamme välitöntä palautetta toisiltamme. Eräs merkittävä seikka on ollut se, että olemme olleet pitkän aikaa ystäviä, joten voimme olla hyvin suoria siinä, mitä mieltä olemme, ja se on ollut äärimmäisen tärkeää. Olemme voineet luottaa toisiimme siinä, että tämä prosessi viedään loppuun asti, eikä se ole yksistään vain toisen harteilla. Meille yhdessä kirjoittaminen ei ole ollut haaste, vaan se on ollut mahdollisuus, jonka avulla olemme saaneet käsiteltäviä tutkittavaa ilmiötä monipuolisemmin ja analyttisemmin. Tämän vuoksi emme ole tekstissä eritelleet sitä, mitä kukin on kirjoittanut, sillä kaikki teksti on tuotettu yhdessä.

Lähestymistapamme tutkimuksessa on laadullinen eli kvalitatiivinen. Sosiaalityössä määrällistä tutkimusta tehdään harvoin ja aluksi mietimme, olisimmeko voineet lähteä tutkimaan aiheitamme määrällisin eli kvantitatiivisin menetelmin. Ihmisen kokemus on tutkimuksemme yksi avainkäsitteistä, eikä sitä tuntunut mielekkäältä lähteä tutkimaan määrällisin keinoin. Tutkijan on tehtävä päätöksiä ja osata ne perustella. Tässä kappaleessa perehdymme syvemmin siihen, miksi juuri laadullinen tutkimus on meidän tutkimuksellemme oikea metodologia. Lisäksi esittelemme aineistonkeruun menetelmämme eli kirjoituspyynnön.

Sirkka Hirsjärvi ym. (2002, 124) viittaavat teoksessaan Brymaniin, joka on erotellut laadullista ja määrällistä tutkimusta aineistonkeruutilanteessa. Määrällinen tutkimus on yleensä strukturoitu eli aineistonkeruussa käytetään täsmällisiä tilastollisia menetelmiä kun taas tavallisesti laadullinen tutkimus on strukturoimaton eli aineistonkeruutilanteessa kysymykset ovat vapaita ja avoimia. Brymanin mukaan laadullinen tutkimus on syvempää ja aineisto rikkaampaa, sillä tutkimustilanteessa tutkittava voi tuoda oman äänensä vapaasti esiin, eikä hänen tarvitse vastata kaavamaisesti tiettyihin kysymyksiin ennalta määrättyistä vastausvaihtoehdoista valitsemalla. Ihmisen kokemus on niin omakohtaista ja moninaista, ettemme koe sen tutkimisen mahtuvan ennalta asetettuihin vastausvaihtoehtoihin ja tiukkaan muottiin. Halusimme tavoittaa vastaajien oman äänen ja antaa heille vapaat kädet tuottaa tietoa. Toki niin, että annoimme kysymyksiä ajatusten herättäjäksi ja raamit sille, mitä halusimme saada tietää.

Laadullisessa tutkimuksessa tämä maailma, jossa elämme, muodostuu merkityksistä. Nämä merkitykset ovat kaikkea ihmisen aikaan saamaa toimintaa ja tapahtumia, kuten yksilön ja yhteisöjen toimintaa ja hallinnollisia rakenteita. Mikään, mikä tässä elämässä tapahtuu, ei tapahdu ilman ihmistä, vaan merkitykset syntyvät aina ihmisen kautta. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija tutkii näitä merkityksiä. Tavoiteltavaa on saavuttaa paras mahdollinen suhde tutkittavaan ilmiöön. Tutkijan tulee olla perehtynyt tutkittavaan ilmiöön, ja siihen liittyviin ajatuksiin ja tapahtumiin kokonaisvaltaisesti. Tutkija ei näin ollen voi toimia ulkoisena tarkkailijana, eikä hän pysty saavuttamaan samanlaista objektiivisuutta kuin määrällisessä tutkimuksessa. (Varto 1992, 24, 26; Hirsjärvi ym. 2002, 152.) Meidän tutkimuksemme kohdalla perehtyminen aiheeseen tapahtui tehdesämme kandidaatin tutkielmaa transsukupuolisuudesta. Kandin työmme oli läpi-

leikkaus sukupuolen moninaisuudesta ja transsukupuolisuudesta, sillä on mahdotonta lähteä tutkimaan aihetta, joka ei ole itselle ja lukijoille käsitteellisesti tuttu. Luimme valtavasti aiheesta kertovaa tutkimuskirjallisuutta ja artikkeleita, katsoimme videoita ja keskustelimme aiheesta. Tutkimuksemme tekoa pystyisi kuvailemaan sanalla prosessi, sillä ilmiön sisään ujuttauduttiin vähitellen ja itse työn lopullinen aihe muotoutui kirjallisuuden perehtyessä pikkuhiljaa.

Kari Kiviniemi (2007, 70) luonnehtiikin laadullisen tutkimuksen tekoa prosessiksi. Hänen mukaan tutkimuksen eri vaiheet eivät useasti ole heti alussa mahdollista jäsentää selviksi kokonaisuuksiksi, vaan esimerkiksi teoriaosuuteen ja aineistonkeruuseen liittyvät ratkaisut ja päätökset tehdään vähitellen tutkimuksen edetessä. Ei ole ollenkaan epätavallista, että esimerkiksi tutkimuksen aineistonkeruumenetelmä lyödään lukkoon vasta, kun aineistoa on hetken jo analysoitu. Näin kävi myös meille. Aluksi olimme ajatelleet lähteä analysoimaan aineistoa pelkästään fenomenologisen tutkimusotteen kautta. Alkaessamme analysoimaan aineistoa, se ei tuntunutkaan parhaalta mahdolliselta tavalta, joten jätimme kaikki teoriat ja metodit taka-alalle, ja aloimme analysoida tekstiä meille parhaiten sopivalla tavalla. Kymmenen sivua analysoituamme, huomasimme analyysin olevan sisällönanalyysia, ja niinpä siitä muodostui lopulta tutkimuksemme analyysimenetelmä.

Laadullisen tutkimuksen tutkimusprosessi on siis jatkuvaa päätösten tekoa ja ongelman ratkaisua. Laadullinen tutkimus ei myöskään vaadi, että tutkimusongelma on tarkkaan päätetty heti tutkimuksen alussa, vaan sekin jäsentyy ja täsmentyy lopulta tutkimusta tehdessä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että laadullista tutkimusta voisi tehdä miten sattuu ilman ennakkosuunnittelua. Tutkimusta tehdessä tarvitaan niin sanottuja johtoajatuksia ja työhypoteeseja, joiden kautta tutkimusta rakennetaan. Nämä johtoajatukset voivat muuttua tai vaihtua kokonaan tutkimusprosessin edetessä, mutta ne ovat tutkimuksen liikkeelle laittava voima. (Kiviniemi 2007, 71.) Tähän liittyy myös se, ettei laadullinen tutkimus vaadi taustalleen teoriaa vaan teoria voi muodostua tutkimusta tehdessä. Tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen voi muodostaa joko yksi suuri teoriakokonaisuus tai monta pientä teoriaa. Tutkimuksen teoria voi myös muodostua aineistolähtöisesti eli tutkittavan ilmiön käsitteellistämistä eikä etukäteen ohjenuoraksi otetun teorian kautta. (mt., 74; Eskola 2007, 161.)

Kirjoituspyyntö

Kirjoituspyyntö aineistonkeruumenetelmänä tuntuu olevan melko uusi ilmiö sellaisena kuin me olemme sen toteuttaneet. Tutkimuskirjallisuudesta on löytynyt paljon kirjoituksia sähköpostin ja kirjeitse lähetetyn kyselyn kautta tehdyistä aineistonkeruista, mutta internetissä vapaasti leviävästä vastauslomakkeesta emme ole sattuneet löytämään montaa mainintaa. Kirjoituspyyntöä laatiessa meillä oli tiedossa se, mitä haluamme tutkia, ja mitä haluamme selvittää ja kysyä tutkittavilta, mutta selkeät, tarkkaan laaditut tutkimuskysymykset ovat tarkentuneet vasta myöhemmin. Kirjoituspyynnöstämme voidaan erotella seitsemän pientä kysymystä, joihin pyysimme ihmisiä vastaamaan. Kaikki kysymykset käsittelevät henkilökohtaista kokemuksellisuutta eri tilanteissa, kuten lähetteen haussa ja asioidessa transtutkimusyksikössä sekä julkisella puolella sosiaali- ja terveydenhuollossa. Kirjoituspyynnön tiedonvälitysfoorumeina toimivat Transtukipisteen, Trasekin, ja Setan jäsenjärjestöjen internetsivut sekä näiden Facebook -sivut. Kaikkiaan saimme vastauksia 20, joista 19 oli transsukupuolisilta ja yksi oli transsukupuolisen läheisen kirjoittama.

Yksi internetissä leviävän kirjoituspyynnön tai muun aineistonkeruumenetelmän parhaista puolista on sen maantieteellinen sitoutumattomuus. Tutkimuksen koehenkilöt voivat asua missä päin tahansa, ja silti he voivat osallistua tutkimukseen ilman, että heidän tai tutkijan pitäisi liikkua paikasta toiseen. Toinen etu on sen taloudellisuus, sillä lomakkeen lähettämiseksi tai haastattelemaan lähteäksesi et tarvitse rahaa. Kolmas etu tällaisessa tavassa kerätä aineistoa on se, että se ei ole sidottu aikaan. Henkilö voi vastata kyselyyn oman jaksamisensa ja aikataulujensa mukaan, mihin vuorokauden aikaan tahansa. Lisäksi vastaaja voi käyttää vastaamiseen niin kauan aikaa kuin hän tarvitsee ja hän voi rauhassa pohtia kysymyksiä. (Valli 2010, 107.) Vastaaja voi myös jättää vastaamatta sellaisiin kysymyksiin, jotka hän kokee liian arkaluontoisiksi. Tämä tukee eettistä ajatusta vastaajan itsemääräämisoikeudesta ja vapaaehtoisuudesta. Esimerkiksi haastattelutilanteessa voi läsnä olla tiedostamatta sosiaalinen paine, joka pakottaa vastaamaan. (Kuula 2006, 108.) Koemme, että kirjoituspyyntöön vastanneiden oli helpompi kertoa myös intiimeistä asioista kirjeen välityksellä kuin kasvotusten.

Toki internetissä leviävän kirjoituspyynnön aiheen tulee olla tarpeeksi kiinnostava, jotta ihmiset lähtevät vastaamaan tutkimukseen oma-aloitteisesti. Tutkija ei lähesty vastaajia missään vaiheessa henkilökohtaisesti, jolloin monella saattaa tulla kiusaus jättää vastaamatta tai he eivät koe omaa panostaan tärkeäksi. Muun muassa Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme (1985, 15) ovat tehneet luettelon syistä, miksi esimerkiksi haastattelu olisi parempi aineistonkeruumenetelmä ja yhtenä kohtana siellä on tutkittavien alhainen motivaatio. Monet saattavat vedota kiireeseen tai muuhun syyhyn, miksi kirjoituspyyntöön vastaaminen jää. Haastattelussa taas tutkija kerää tiedot kasvotusten tai puhelimen välityksellä, jolloin varmistutaan suoraan siitä, että tutkittava osallistuu tutkimukseen. Vastausten määrästä päätellen tutkimuksemme aihe oli kuitenkin mielenkiintoinen, ja näin ollen kirjoituspyyntö aineistonkeruumenetelmänä toimi aiheemme kohdalla.

Lisäksi vastausmotivaatiota kirjoituspyynnössä tukee kysymysten selkeys. Kysymysten selkeydellä varmistetaan, että vastaajan on helppo vastata kyselyyn. Kysymykset eivät saa olla monimerkityksellisiä, jotteivät vastaajat ymmärrä niitä eri tavalla kuin tutkija on ne tarkoittanut. Kirjoituspyynnön heikkous onkin, etteivät tutkija tai tutkittava pysty esittämään toisilleen lisäkysymyksiä kyselyyn vastaamisen aikana tai sen jälkeen. Siksi on erityisen tärkeää antaa tutkittavalle mahdollisimman hyvät tiedot siitä, mitä tutkitaan, miksi tutkitaan ja mitä tutkittavalta vaaditaan. Yleensä tutkimuksesta annettava tieto ratkaisee sen, osallistuuko tutkittava tutkimukseen alun alkaen. (mt., 1985, 100.) Kirjoituspyynnön saatekirje tulee olla kattava, jotta vastaaja vastaa siihen. Samalla tavoin kun tutkija ei voi jälkeinpäin kysellä tarkentavia kysymyksiä, ei vastaaja pysty kysymään tarkennusta ennen vastaamistaan tutkijalta, joten jos jotain epäselvää ilmaantuu voi olla, että vastaaja jättää vastaamatta. Jätimme yhteystietomme tarkentavien kysymysten varalta, mutta niitä ei tullut.

Millainen olisi sitten hyvä kirjoituspyyntö? Jo alun alkaen ajattelimme jättää mahdollisimman paljon tilaa vastaajille itselleen kertoa kokemuksistaan. Koimme tarkkaan määritellyt kysymykset liian rajoittavaksi ja toisaalta ohjaileviksi, joten päätimme esittää vain ajatuksia herättäviä kysymyksiä, joihin vastaajat voisivat tarttua. Ne myös toimivat vastaajille ideana siitä, mitä haluamme kirjoituspyynnöllä kartoittaa. Tutkijan

tulee olla kokemuksia tutkiessaan erityisen tarkkana siitä, miten hän kokemuksia lähestyy ja millaisia kysymyksiä hän esittää. Luonteeltaan kokemukset ovat hetkellisiä ja joskus niitä ei voi edes kielellä ilmaista. Tutkijan tulisikin pohtia, kuinka aineistonkeruu vastaisi parhaiten kokemuksen luonnetta. (Moilanen & Rähä 2007, 53.)

Tutustuessamme eri aineistoanalyysinmetodeihin fenomenologinen tutkimus tuntui tutkimustamme ajatellen sopivimmalta tavalta lähestyä kokemuksia. Kuitenkin fenomenologian vaatimus ennakkoluulottomuuteen sai meidät epäilemään kykyjämme tarkastella kokemuksia puhtaan kuvailevasti. Husserl antaakin neuvon jättää kaikki aikaisemmat teoriat ja käsitykset omaan arvoonsa (mt., 36). Tämän vuoksi halusimme jättää kirjoituspyyntömme avoimeksi, eikä rajoittaa vastaajien omaa ajattelua liikaa. Näkemyksemme mukaan tähän liittyy myös ennakkokäsitysten tiedostaminen. Jotta tutkija voi jättää ennakkokäsityksensä huomiotta, tulee hänen ensin ne tiedostaa.

Aineistonkeruun alkaessa tapaamme ajatella ohjaili paljon ennakkokäsitys siitä, millaisena transtutkimukset koetaan. Olimme kuitenkin alusta asti tietoisia ennakkokäsityksestämme ja halusimme siitä eroon. Vastausten alkaessa kertyä, huomasimme kokemuksia olevan niin monta erilaista kuin oli vastaajaa, että ennakkokäsityksestä tuli luovuttua automaattisesti. Tämän vuoksi ei selvää kuvaa transtutkimuksista ole päässyt syntymään. Emme koe, että näkemyksemme ohjailisi meitä.

3.3 Tutkijaa velvoittava etiikka

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, kuten myös muussa tutkimuksessa, etiikka on vahvasti läsnä. Se piirtää ääriviivat sille, mitä tutkitaan ja miten tutkitaan. Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa ”ihminen kohtaa ihmisen”, eli tutkimus rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tällöin tutkijan tulee olla erityisen tietoinen omista tutkimuksellisista valinnoistaan eli siitä, millaiset arvot ohjaavat valintoja ja kenelle tutkimusta tehdään. Tutkijan tulee myös muistaa, että yhteiskunnallisessa tutkimuksessa nousevat erityisesti esiin ihmisarvon kunnioittaminen ja sosiaalinen vastuu. (Pohjola

2003, 55; 58.) Ymmärrämme sosiaalisen vastuun tässä yhteydessä tutkijan herkkyytenä tuoda tutkittavien ääni esiin, niin kuin he sen ovat tarkoittaneet. Sosiaaliseen vastuuseen liittyy myös kyky tehdä tutkimusta siten, ettei se tuottaisi tutkittavana olleille ihmisille minkäänlaista haittaa. Tutkimuksen tulee olla siis luotettava ja pätevä. Tutkijan tulee myös varmistaa, ettei tutkittavia/haastateltavia voida tutkimuksesta tunnistaa.

Edelleen transsukupuolisten diskriminaatio sekä työelämässä että vapaa-ajalla on hyvin yleistä. Jos esimerkiksi ihmisen transtausta paljastuu työpaikalla, pelkona voi olla joutua syrjityksi, kiusatuksi tai pahimmassa tapauksessa jopa irtisanotuksi (Huuska 2002, 25). Tämän vuoksi moni voi kokea olonsa turvattomaksi ja jättää kertomatta taustastaan. Useasti transsukupuoliset ihmiset eivät myöskään halua tulla nähdyksi transsukupuolisina miehinä tai -naisina, vaan miehinä ja naisina, jolloin transsukupuolisuutta ei haluta korostaa ja siten ilmiö jää näkymättömäksi.

Jos emme ottaisi huomioon esimerkiksi pelkoa joutua syrjinnän tai väkivallan kohteeksi taustan paljastumisen jälkeen, mistä voisimme päätellä, mikä on sensitiivistä ja mikä ei? Arja Kuulan (2006, 135-136) mukaan tutkija voi tutkimuksensa aiheen määrittellä arkaluontoiseksi esimerkiksi lain kautta. Henkilötietolain (22.4.1999/523) 11§:n määrittelee tietyt yksityishenkilöön liittyvät asiat arkaluonteisiksi. Näitä arkaluonteisia henkilötietoja ovat muun muassa rotuun tai etniseen alkuperään, uskonnolliseen tai poliittiseen vakaumukseen, rikoksiin, terveydentilaan, ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvät tiedot. Yksilön sukupuolen moninaisuuteen liittyvät tiedot eivät tämän lain mukaan kuulu arkaluontoisten tietojen piiriin. Itse asiassa vuonna 2010 henkilötietolakiin tehdyn muutoksen johdosta transsukupuolisuus merkitään väestötietojärjestelmään henkilön tietoihin erityismainintana. Muutos on ristiriitainen muun muassa sen vuoksi, että henkilötietolaki määrittää salassa pidettäväksi yksilön terveyttä koskevat tiedot. (Muu, mikä? 2010, 24.) Jos siis tuijottaisimme pelkästään lakia, ei transsukupuolisuus olisi sensitiivinen aihe.

Eräs kirjoituspyyntöömme vastannut viittaakin tähän lain epäkohtaan seuraavasti:

”Yleensä yhteiskunnassa transsukupuoliset ovat ns. vapaata riistaa: meillä ei ole mitään lainsäädäntöä suojelemaan syrjinnältä tai väkivallalta. Kovat asenteet ja puuttuva syrjintäsuojalainsäädäntö tekevät elämämme ahdistaviksi ja vaikeiksi..” (nainen, 33)

Claire Renzetti ja Raymon Lee (1993, 4) määrittävät sensitiivisiksi asiat, jotka tutkittavat itse kokevat arkaluontoisiksi ja salassa pidettäviksi. Jokainen ihminen kokee asiat eri tavalla ja toiselle voi omasta transsukupuolisuudesta puhuminen olla enemmän kansalaisvaikuttamista kun taas toiselle aihe voi olla niin arkaluontoista ja yksityistä, ettei siitä haluta edes nimettömänä kirjoittaa (ks. Kuula 2006, 136). Tutkijoina meillä on vastuu siitä, kuinka lähestymme tutkittavaa aihetta. Pidämme lähtökohtana sitä, että transsukupuolisuus on sensitiivinen aihe, ja sitä täytyy käsitellä varoen ja tietysti tutkittavia kunnioittaen. Kuitenkin aihe on niin monelle vieras ja se jää monesti muiden aiheiden varjoon, että koemme erityisen tärkeäksi nostaa tämän aiheen entistä paremmin ihmisten tietoisuuteen. Myös kaikki kaksikymmentä tutkimukseemme osallistunutta henkilöä kokevat asian esille nostamisen niin tärkeänä, että ovat tuoneet tarinansa julkisuuteen, tutkimukseemme kautta. On kuitenkin eri asia, kuinka lähdemme asiaa tutkimaan.

Aiemmassa 3.2 kappaleessa käsitelimme kirjoituspyyntöä ja tutkimuksellisia valintoja ja sivusimme siinä myös niiden etiikkaa. Tämän vuoksi lähdemme tässä luvussa käsittelemään ainoastaan tutkijaa itseään velvoittavia eettisiä säännöksiä. Ohjenuoranamme toimii Tutkimuseettisen neuvottelukunnan hyvän tieteellisen käytännön ohjeet (ks. Tutkimuseettinen neuvottelukunta).

Eettisesti hyvä ja luotettava tutkimus ottaa huomioon sekä tiedeyhteisön että ympäröivän yhteiskunnan. Se pitää sisällään muun muassa rehellisyyden, tarkkuuden ja huolellisuuden tutkimusta tehdessä ja aineistoa analysoidessa. Hyvän tieteellisen käytäntöä vastaan tapahtuvat loukkaukset voidaan jakaa kahteen ryhmään, piittaamattomuuteen ja vilppiin. Joidenkin käytäntöjen rikkomisella saattaa olla rikosoikeudellisia seuraamuksia. (Kuula 2006, 34-35.)

Hyvistä eettisistä käytännöistä piittaamattomuus näkyy muun muassa tutkimuksen tekemiseen liittyvien asioiden laiminlyöntinä. Laiminlyönti voi ilmetä esimerkiksi puut-

teellisena viittaustekniikkana, aiempien julkaisujen huomiotta jättämisenä ja tutkimustulosten virheellisenä raportointina. Tutkimustulosten vääristely ja plagiointi ovat hyviä esimerkkejä vilpistä. Tutkimustulokset tulee esittää niin kuin ne näyttäytyvät, niitä ei saa muuttaa eikä tutkimukselle edullisia tuloksia saa valikoida epäedullisten yli. (Kuula 2006, 36-37.) Kuten sanottu, aineistomme rakentuu kahdestakymmenestä erilaisesta vastauksesta. Jokainen vastaus on omanlaisensa ja mielipiteet vastaajien välillä vaihtelevat paljon. Tämän vuoksi tutkijoina meidän tulee olla todella tarkkana siitä, että otamme huomioon myös toistensa kanssa ristiriidassa olevat kokemukset. Ei olisi tutkimuseettisesti oikein, jos antaisimme vahvemman kokemuksen jyrätä heikomman tieltään.

Aiemmin tuli esiin henkilösuoja laki, jota tutkijat saattavat käyttää määritellessään tutkimusaiheita arkaluontoisiksi. Transsukupuolisuus ei ollut arkaluontoisten ominaisuuksien listalla, päinvastoin. Siksi erityisen tärkeänä pidämme, että Tutkimuseettisen neuvottelukunnan hyvää eettisen käytännön ohjetta noudatetaan tutkittaessa sukupuolen moninaisuutta ja sukupuolivähemmistöjä. Tavoitteenamme on antaa sosiaali- ja terveysalalle eväitä sukupuoleltaan moninaisen ihmisen kunnioittavaan kohtaamiseen, siksi erityisen tärkeää on tuottaa luotettavaa ja rehellistä tutkimusta ammattilaisten käyttöön.

Tutkimuksen luotettavuuden ja rehellisyyden noudattamisen rinnalla yhtä tärkeää on turvata tutkittavien anonymiteettiä. Aineiston anonymisoinnilla tarkoitamme sitä, että olemme poistaneet suorat tunnistetiedot teksteistä. Sillä tavalla turvaamme informantin tunnistamattomuus ja suojelemme tutkittavia mahdollisilta negatiivisilta seurauksilta, joita tutkimuksen julkaisu saattaa aiheuttaa. Tunnistetietoja ovat esimerkiksi nimet ja muut yhteystiedot, asuinpaikat, tarkat ammatit ja syntymävuodet. Anonymisointi täytyy kuitenkin tehdä mahdollisimman hellävaroin, sillä aineistoon tehdyt muutokset ja tietojen poistot vähentävät aineiston tutkimusarvoa. Pääasia kuitenkin on, ettei informantin henkilöllisyyttä kukaan ulkopuolinen pysty päättelemään tekstistä. (Kuula 2006, 112; 200-201.)

Tutkijan eettinen velvoite on myös raportoida tutkimuksessa esiin nousseet tulokset eettisesti. Eettinen raportointi Weijer ym. (1997, 1154) mukaan tarkoittaa ”avoimuut-

ta, rehellisyyttä ja tarkkuutta tutkimuksen kaikkien vaiheiden raportoinnissa". Tutkijan on kuitenkin samaan aikaan varmistettava tutkittavan anonyymiys (Kylmä ym. 2002, 72). Tästä syntyy raportoinnin paradoksi, kuinka tehdä analyysistä samaan aikaan mahdollisimman rehellinen, avoin ja tarkka, sekä mahdollisimman pelkistetty ja koruton, ettei informantteja voida tunnistaa. Erityinen tunnistettavuuden vaara on, kun tutkittavien määrä on pieni. Entä kun viiteryhmä, johon informantit kuuluvat on pieni tai tiivis? Esimerkiksi transyhteisö ei ole kovin iso ja moni tuntee toisensa. Mietimme sitä, kuinka tutkijoina voimme varmistaa, etteivät tuttavat tunnista informanttia tutkimuksestamme?

Kirjoituspyynnössä pyysimme vastaajia kertomaan sukupuolen, iän ja hoitavan yksikön (Helsinki vai Tampere) sekä sähköpostiosoitteen, jos haluaa meidän lähettävän valmiin työn sähköpostilla. Osan vastauksissa tuli ilmi myös heidän asuinpaikkakunta, mutta koska niillä ei ole tutkimuksemme kannalta mitään käyttöä, poistamme ne teksteistä ja suorista lainauksista. Koska monet olivat kirjoittaneet nimimerkillä tai täysin anonyymeinä meillä ei ollut nimiä, joilla erottaa vastaajat toisistaan. Mietimme mahdollisuutta keksiä jokaiselle peitenimi eli pseudonyymi. Jokaiselle tutkittavalle annettava oma peitenimi tekee aineistoanalyysistä helppolukuisemman ja yhdenmukaistaa ulkoasua. Jälkeenpäin keksityt peitenimet saattavat olla kuitenkin ongelmallisia, sillä on vaara, että keksitty nimi on jonkun toisen tutkittavan nimi oikeasti. (mt., 215-216.) Välttääksemme tällaisen tilanteen päätimme nimimerkkeinä käyttää jokaisesta tutkittavasta sitä sukupuolta, minkä he itse olivat kertoneet vastauksessaan, sekä heidän ikää. Jokaisen sukupuolen kokemus oli erilainen, joten jokaiselle muodostui sukupuolesta ja iästä oma yksilöllinen peitenimimerkki, jolloin analyysin seuraaminen lukijalle on helppoa, eikä keksittyjä nimiä tarvita.

3.4 Aineiston analyysi

"Let us then suppose the mind to be, as we say, white paper, void of all characters, without an idea: How comes it to be furnished? (...) To this I answer one word, from EXPERIENCE that all our knowledge is founded: and from that is ultimately derives itself" - John Locke (Jussi Kotkavirta 2002, 17)

Pro gradu tutkimuksemme kannalta keskeisintä on tutkimukseen osallistuvien omien kokemusten näkyväksi tekeminen. Tutkimuksesta olemme pohtineet, että kokemus on kerroksellista, sillä transsukupuolisten kokemukset sukupuolenkorjaushoidoista nivoutuvat jo yksilön kokemuksesta liittyen omaan kehoon. Yksilön sisäinen kokemusmaailma on äärimmäisen tärkeä, sillä siellä lepää kaikki se, mitä yksilö sisällään kantaa ja kaikki se tieto, jonka hän on omaksunut sosialisatiossa eli syntyessään tiettyyn paikkaan, tiettyyn aikaan, tiettyjen ihmisten kanssa. Kokemus on monitasoinen, ainutlaatuinen ja yksilöllinen. Se asettaa luonnollisen haasteen sille, kuinka voimme luoda minäkäänlaisia yleisiä merkityksiä kun pitäisi ymmärtää ja arvostaa luonnollisesti yksilöllisyyttä.

Jussi Kotkavirta (2002, 21) käsittelee artikkelissaan Hegeliä, joka ymmärtää kokemuksen tienä, jopa tutkimusmatkana, jonka läpikäydessään yksilö käy läpi muutoksia. Hegel kutsuu tätä Erfahrungiksi eli absoluuttiseksi tiedoksi. Vaikka yksilön kokemus omasta kehostaan ja omista sukupuolenkorjaushoidoista ei suoranaisesti näyttäytyisi filosofisena kysymyksenä, tulee meidän ymmärtää kuten Hyppolite (1974, 578) on kirjoittanut; yksilön luoma tieto nousee kokemuksesta (Himanka 2002, 43.) Oli kyse sitten oman kehonsa kokemuksesta tai sisäisestä tai ulkoisesta aistihavainnosta, yksilön kokemus on tosi ja se on yksilön itsensä rakentamaa tietoa.

Fenomenologia metodologisena lähestymistapana

Kokemuksellisuuden vuoksi olemme valinneet fenomenologian metodologiseksi lähestymistavaksi. Emme ole paneutuneet aiemmin fenomenologiaan, mutta peruspiirteet vetosivat meihin, suhteuttaessa tutkimusaihetta lähestymistapaan. Meitä kiehtoi fenomenologiassa nimenomaan kokemuksen puhtauden ja ytimen etsiminen. Kirjoituspyynnössä olimme pyytäneet transsukupuolisia ja heidän läheisiään kertomaan kokemuksistaan sukupuolenkorjauksista, joten kokemuksellisuus oli se, mitä etsimme. Toisena merkittävänä tekijänä oli teoreettisen taustoituksen poisjättäminen. Syynä ei ollut se, että olisimme kokeneet teorian jättämisen pois helpottavan työtaakkaamme, vaan yksinkertaisesti oli vaikea löytää teoreettista viitekehystä, jonka kautta tarkaste-

lisimme tutkittavaa ilmiötä. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä, että taustalla olisi teoria tai teorioita. Työssämme on paljon teorioita, joita käsittelemme ilman suurempaa alleviivausta, mutta ne eivät ole viitoittavia, vaan enemmänkin ajattelua tukevia ja sitä herättäviä, kuten kriittinen teoria ja siihen liittyvä feministinen teoria, jotka liittyvät paljon yksilön itsensä määrittämiseen ja nimenomaan aiheeseen liittyen sukupuolenkokemukseen.

Miten kokemusta voidaan sitten tutkia? Minkälaista kokemusta me oikeastaan tutkimme? Onko kyse sukupuolen kokemuksesta, yksilön kokemuksesta palvelujärjestelmästä tai mahdollisesti jopa kokemusten summasta? Timo Laine (2010, 29) yksinkertaistaa fenomenologian olevan laajasti ihmisen kokemuksellinen suhde yksilön omaan todellisuuteen ja siihen maailman, jossa hän elää. Tämä ei ole yksinkertaistetusti aistihavaintoja, vaan se on sen lisäksi yksilön fyysistä toimintaa. Tähän kokemukselliseen suhteeseen nivoutuu niin yksilön sosiaalinen todellisuus, johon liittyvät toiset ihmiset sekä luonto ja kulttuuri, johon yksilö on kasvanut. Laineen ajatukset perustuvat Edmund Husserlin transsendentaaliseen fenomenologiaan, jossa nimenomaan tieto perustuu kokemukseen. Tämän vuoksi todellisuutta on tutkittava yksilön kokemusten kautta (Metsämuuronen 2006, 154).

Toisin sanoen tutkimukselle on välttämätöntä luoda sosiaaliset rakenteet, jotka kuvaavat sitä, missä nämä ihmiset ovat kasvaneet ja minkälaisia odotuksia ja oletuksia heidän elämäänsä liittyy. Tässä tapauksessa kyse on sukupuolesta, sen sosiaalisesta rakentumisesta sekä siitä, miten yksilö kokee omaa sukupuoltaan. Fenomenologisen lähestymistavan havainnollistamisessa sukupuolen merkitys on huomioitava, sillä se on kokemuksen lisäksi meidän tutkimuksemme kohde.

Laine tuo esiin sen, että voimme ymmärtää toisten toiminnan tarkoitusta kysymällä, mitkä merkitykset johtavat tähän toimintaan (Laine 2010, 29). Tutkimuksen kannalta tämä on olennaista ymmärtää, sillä nimenomaan merkitykset, joita yksilöillä on, ohjaavat toimintaa. Sukupuoli on merkitysjärjestelmä, joka arkipäiväisesti ajateltuna on yksinkertainen, mutta tutkiessamme sitä huomaamme sen olevan äärimmäisen monimuotoinen. Sen todellisen kompleksisuuden voimme saada selville kysymällä merkityksiä niiltä, jotka kokevat sukupuolta moninaisesti. Fenomenologia näyttäytyykin

meille lähestymistapana, joka mahdollistaa kerrosten löytämisen, sillä uusien kysymyksien kysyminen on tärkeää. Tähän liittyy myös tutkijan luontaisen asenteen löytäminen, joka on osa fenomenologista lähestymistapaa.

Laine (2010, 34) käsittelee tutkijan itseymmärrystä, jolloin tutkijan tulee olla kriittinen itseään kohtaan. Tällöin tutkija kyseenalaistaa omaa tulkintaansa, ja reflektiivisyyden kautta kulkee kohti tietoisuutta siitä, mistä lähtökohdista tutkija tutkimustaan tekee. Omien ennakkoluulojen ja omaksuttujen käsitysten vaikutus tehtyihin tulkintoihin tulee tehdä näkyväksi. Olemme jo kandidaatintutkielmassa käsitelleet sukupuolen moninaisuutta ja transsukupuolisuutta ja kuten toimme jo aiemmin esiin, olimme tuon tutkimuksen aikana jo paljon perehtyneet aiheeseen. Esitieto, jonka olemme jo saaneet itsellemme, voi luonnollisesti vaikuttaa suhtautumiseemme, mutta sen vuoksi on merkittävää reflektoida kriittisesti jo tiedossa olevaa tietoa, jotta se ei sotkeudu kirjoituspyyntöön vastanneiden kokemuksiin. Meidän tulee antaa tilaa yksilön kokemukselle huolimatta siitä, että meidän ennakkotietomme ovat vahvat.

Laine korostaa, että tutkija on tavallinen ihminen, joten ensimmäiset tutkittavasta materiaasta tehdyt tulkinnat ovat täysin normaaleja, mutta toki täytyy ymmärtää, että ne ovat arkielämän huomioita, eivätkä tieteellistä tutkimusta (mt., 35). Tällaiseen reflektiiviseen ymmärtämiseen ja merkitysten luomiseen liittyy vahvasti ihmiskäsitys. Millaisena näemme ihmisen ja miten ihminen mielestämme rakentuu sosiaalisessa kontekstissa ja liittyen käsiteltävään tutkimusaiheeseen.

Lauri Rauhalan mukaan tutkimuksen lähtökohtana tulee olla ihmiskäsitys, sillä tutkija näkee ihmisen tietyllä tavalla, tiedosti hän sitä tai ei. Tämä liittyy myös tutkimuksellisten metodien valintaan, sillä mitä me ihmisestä tutkimme, määrittelee myös sen metodin, millä saamme kaikkein eniten tietoa tutkittavasta. (Metsämuuronen 2002, 160-161.) Rauhalan ihmiskäsitys on holistinen. Hän näkee ihmisen kehollisena, tajunnallisena ja situationalisena (Perttula 2011, 106.) Kehollisuus viittaa Rauhalan sanoin ”*organisisina toimintoina*” kun taas tajunnallisuus tulee esiin siinä, miten ihminen ”*kokee olemassaolonsa erilaisina laatuina, ja aisteina (merkistysuhteet)*”. Viimeinen eli situationalisuus liittyy siihen, miten ”*ihminen esiintyy suhteessa hänen elämäntilanteeseensa*”. (Metsämuuronen 2002, 161.) Kehollinen ihminen tarkoittaa vapaasti mukail-

len ihmisen biologista olemista, kuten vaikkapa ihmisen verenkierto, elintoiminnot ja niin edelleen. Rauhalan mukaan näitä ei voida tutkia symbolisesti tai merkityssuhteita rakentamalla, sillä nämä toiminnot eivät itsessään esitä mitään. Esimerkiksi aivoja tutkimalla emme voi tutkia kokemuksiamme, mutta emme myöskään voi kokea mitään ilman aivojamme. (Metsämuuronen 2002, 162.)

Transsukupuolisten kokemusten tutkimuksen kannalta on siis turha mennä neuropsykologiaan, sillä se ei anna meille tutkimuksellista lisäarvoa, mutta kokonaisuuden kannalta on hyvä ymmärtää yksilön kehollisuus. Kokemuksen tutkimisen kannalta tärkeämpää on kiinnittää huomiota ihmisen tajunnallisuuteen. Rauhalan mukaan tajunnallinen toiminta on aina toimintaa, joka suuntautuu johonkin kohteeseen. Tästä syntyy ihmisen kokema elämys. Nämä elämykset voivat olla tajunnalliselle ihmiselle helposti näkyviä, mutta ne voivat olla myös piilossa pysyviä, mutta silti ne ovat todellisia. Tajunta muodostuu sisäiseksi kokonaisuudeksi erilaisten tajunnallisten elämyksien kautta. (Metsämuuronen 2002, 162)

Rauhala tuo esiin, että on olemassa situaatioita eli elämän tilanteisuuksia, joihin yksilö ei voi vaikuttaa, yksi näistä situaatiotekijöistä on sukupuoli (mt., 162-163). Tutkimuksellemme olennaista nimenomaan on sen ymmärtäminen, että sukupuoli on monimuotoinen ja biologinen sukupuoli on korjattavissa olevaa. Tässä täytyy nimenomaan ymmärtää se, mitä tarkoitetaan biologisella ja koetulla sukupuolella. Rauhalalle elämäntilanteisuus vaikuttaa ihmisenä olemiseen (Perttula 2011, 117). Tutkimuksessamme tarkastelemme myös sitä, miten yksilöt ovat sukupuoleessa, ja mitä he tekevät koetun sukupuolensa vuoksi. Biologisen sukupuolen emme näe nousevan koetun sukupuolen yläpuolelle, sillä ihmisoikeudellisten ja perusoikeuksiin nojaten yksilöllä tulee olla itsensä määrittelyn oikeus. Itsensä määrittelyn oikeuteen liittyy vahvasti myös oman kokemuksellisen sukupuolen esille tuominen.

Rauhalan holistinen ihmiskäsitys on siis kokonaisvaltainen ja ihmisen monitasoisena näkevä, vaikkakin meidän näkökulmasta sukupuoli ei ole muuttumaton. Transsukupuolisia koskevassa tutkimuksessa yksilön näkeminen kokonaisena on tärkeää. Sukupuoliristiriidassa usein kyse siitä, että yksilö ei näe itseään kokonaisena ilman, että saa korjata sukupuoltaan vastaamaan omaa kokemustaan. On tärkeää tutkimukseen osal-

listuvien kannalta, että otamme huomioon tämän kokonaisvaltaisuuden tutkimusta tehdessämme. Merkittävää on huomata, kuinka tajunnallisuus, kehollisuus ja situationaalisuus tässä käsiteltävässä tutkimuksessa nivoutuvat yhteen ja minkälaisia polkuja näistä mahdollisesti muodostuu. Tutkimuksemme tuo uutta sisältöä sosiaalityön tutkimuksen kentälle ja luo pohjaa jatkotutkimukselle.

Tutkijan itseymmärryksen kannalta on hyvä pohtia tutkijan omaa situaatiota eli paikan-
tumista tutkimukseen nähden (Laine 2010, 35). Mikä on tutkijan oman sosialisointin polku, johon kuuluu ympäristö, jossa on kasvanut ja omat kulttuurilliset lähtökohdat. Millaisia kokemuksia meillä on maailmasta ja miten me olemme tulkinneet omia kokemuksiaamme? Olemme molemmat Setan jäseniä ja aktiivisia toimijoita järjestössä. Meillä on paljon tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta Suomessa. Olemme järjestötoiminnan kautta ottaneet kantaa ihmisoikeudellisiin kysymyksiin ja täten meillä on jo tietoa, joka voi asettaa meidät tutkimuksellisen haasteen eteen. Toisaalta se voi auttaa meitä, mutta meidän tulee myös ymmärtää se, että kaikille seksuaalisuuden ja sukupuolen käsittely ei ole arkipäivää, ja näin ei myöskään tarvitse olla. Tutkijoina voimme kallistua ylimielisyyteen tutkittavaa kohtaan, koska voimme kuvitella, että tietomme ovat riittävät tutkittavan ilmiön käsittelyyn. Yksilön kokemuksesta me emme voi kuitenkaan ylittää omilla kokemuksesta pohjautuvilla tiedoilla.

Oli kyse sitten positiivisista tai negatiivisista vaikuttajista tutkimusaineiston lähestymiseen, meidän tulee pyrkiä näistä molemmista eroon. Timo Laine korostaa tutkijan perspektiivin laajentamista, ja se tapahtuu nimenomaan ottamalla etäisyyttä aineistoon ja siihen spontaaniin tulkintaan, joka aineistosta kumpuaa (Laine 2010, 34). On tärkeää erottaa tutkimuksessa arkipäivään liittyvät tunnekokemukset sekä aikaisemmat aiheeseen liittyneet merkityssuhteet. Tätä fenomenologiassa kutsutaan sulkeistamiseksi, jolloin tutkijan tulee pohtia omien tulkintojensa syntymistä ja niiden merkityssuhteita suhteessa omiin aikaisempiin kokemuksiin tai aikaisemmin rakennettuun tulkintaan. (Perttula 2011, 145.) Sisällönanalyysin avulla pyrimme eroon omasta arkipäiväisestä ajattelustamme, ja kohdistamme katseemme aineiston syvempiin merkityksiin, unohtamatta yksilön holistista olemista.

Sisällönanalyysi

Fenomenologinen lähestymistapa aineistoon asettaa meidät hämmästelemään, tai kuten Sanna Väyrynen (2007, 48) väitöskirjassaan *Usvametsän neidot* kuvaa omaa tutkimustyötään ihmettelynä. Samalla tavalla olemme asettautuneet avoimiksi vastaajien tuottamille vastauksille ja pohtineet ja tulkinneet merkityksiä, joita yksilöt omille kokemuksilleen antavat. Aineiston analysointiin olemme käyttäneet ja tulemme käyttämään sisällönanalyysia. Sisällönanalyysi nivoutuu fenomenologiaan sen ymmärryksestä yksilön suhteesta maailmaan. Kokemuksessa on kyse yksilön kokemuksesta maailmasta. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven mukaan *”ei ole olemassa sellaista pistettä tai paikkaa, josta ihminen voisi nähdä enemmän kuin hän kokemuksensa avulla ymmärtää”* (Tuomi & Sarajärvi 2009, 104). Kyse on yksilön suhteesta maailmaan ja ympäröivään todellisuuteen.

Käytännössä ja systemaattisena toimintana sisällönanalyysi on tekstianalyysi. Sisällönanalyysin avulla voidaan analysoida mitä tahansa kirjalliseen muotoon dokumentoitua materiaalia, kuten kirjat, lehdet, kirjeet, puheet ja vaikkapa keskustelut. Analysoinnin tarkoituksena on tehdä tiivistetty ja yleistävä kuvaus ilmiöstä, jota tutkitaan. Tuomi ja Sarajärvi kritisoiivat sisällönanalyysia sen keskeneräisyyden luonteesta. Keskeneräisyys tarkoittaa sitä, että tutkijalle voi tulla kiusaus tehdä analyysista tarkka kuvaus, mutta järjestää aineiston vain johtopäätöksiä varten. (mt., 103.)

Keskeneräisyyden riski on olemassa, sillä sisällönanalyysi, kuten myöhemmin osoitamme, on hyvin strukturoitu, mutta se antaa myös mahdollisuuden tehdä löyhää tutkimusta. Kyse on enemmänkin siitä, että tutkijan tulee olla kriittinen sen suhteen, miten hän käsittelee aineiston tuloksia, ja minkälaisia rakenteita hän luo. Tällä tarkoitamme sitä, että miten sisällönanalyysin tulokset aukaistaan uudelleen suurempiin merkitysverkostoihin, kuten esimerkiksi liittäen ne yhteiskuntaan, yksilön oikeuksiin ja yksilön itsensä määrittelyyn. Tulosten kertominen jää tyhjäksi, jos emme luo suhteita tulosten ja sosiaalisen todellisuuden välille.

Sisällönanalyysia voi tehdä sekä aineisto- että teorialähtöisesti. Meidän aiheemme kannalta olennaista on tehdä aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Tuomi ja Sarajärvi viittaavat Milesin ja Hubermanin (1994) kuvaamaan aineiston analyysiin, joka on kolmi-vaiheinen. Ensimmäisenä vaiheena on aineiston pelkistäminen, toisena vaiheena ryhmittely, jota myös kutsutaan klusteroinniksi, sekä kolmantena vaiheena teoreettisten käsitteiden luominen aineistosta eli aineiston abstrahointi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 109) Analyysin kolmen vaiheen lisäksi analyysissa edetään vaiheittain. Vaiheisiin kuuluu aineiston lukeminen ja sen sisältömateriaan perehtyminen. Tämän jälkeen etsitään pelkistettyjä ilmauksia. Nämä ilmaukset voidaan alleviivata. Pelkistetyt ilmaukset listataan, jonka jälkeen ryhdytään etsimään ilmauksista eroavaisuuksia ja samankaltaisuuksia. Ilmaukset yhdistetään ja niistä muodostetaan alaluokkia. Alaluokat yhdistetään ja niistä muodostetaan yläluokkia. Yläluokkien jälkeen muodostetaan käsite, joka kokoaa yläluokan sisällään pitämän tulkinnan. (mt., 109)

Tärkeää aineiston pelkistämisessä on se, että tutkimuksen kannalta poimitaan epäolennaisuudet pois. Pelkistäminen tapahtuu tutkimustehtävän ohjaamana. (mt., 109) Tämän vuoksi on tärkeää, että oma tutkimusongelma ja tutkimustehtävä ovat tarkkaan määritelty, jotta vältetään epäolennaisuuksiin takertumista. Eli on jatkuvasti kysyttävä itseltään, mitä minä olen tutkimassa? Näihin pystytään vastaamaan palaamalla omiin tutkimuskysymyksiin ja vertaamalla pelkistyskysymyksiin. Vastaavatko pelkistykset tutkimuskysymyksiini?

Sisällönanalyysi ei ollut meille tutkimuksellisesti aineiston analyysitapana tuttu, eikä se myöskään ollut täysin selvää, että käyttäisimme kyseistä menetelmää aineistoa analysoitaessa. Suoritimme laadullisen aineiston analyysin kurssin, jossa tehtävänämme oli analysoida aineistoa parhaaksi kokemallamme tavalla. Opettajamme kannusti meitä aineistolähtöisyyteen eli pureutumaan aineistoon ilman, että valitsisimme ennakkoon minkäänlaista metodia, jolla aineistoa purkaisimme.

Lähdimme lukemaan aineistoa ja pohtimaan, miten mahdollisesti saisimme aineistosta irti kaikkein eniten, ja miten saisimme esiin merkityksiä, jotka eivät näyttäyty aineistosta ensimmäisellä lukukerralla. Lähdimme lukemaan aineistoa vapaasti ja ryhdyimme

pelkistämään tekstistä löytyneitä sanontoja, ajatuksia ja mielipiteitä, jotka liittyivät vastaajan kokemukseen. Kun olimme käyneet aineiston läpi, ryhdyimme ryhmittelemään löydöksiä sen mukaan, miten olimme löytäneet vastaavuuksia.

Tämä oli nimenomaan sisällönanalyysia, vaikkemme tiesimme tarkalleen, että sitä me juuri olimme tekemässä. Tuomi ja Sarajärvi (2009) ovat teoksessaan aukaisseet aineistolähtöisen sisällönanalyysin rakennetta. Siinä nimenomaan ensimmäiseksi luetaan ja perehdytään sisältöön. Tämän jälkeen etsitään pelkistettyjä ilmauksia ja alleviivataan niitä. Me teimme paperille yksinkertaistetun taulukon, johon keräsimme näitä ilmauksia, ja samalla listasimme ilmaukset. Kun olimme löytäneet ilmauksia, ryhdyimme etsimään vastaajien vastauksista eroavaisuuksia ja samankaltaisuuksia. Tämä oli helppoa, sillä kirjoituspyynnössä oli kysymyksiä, joihin halusimme vastauksia, joten vastaajat olivat käyttäneet kysymyksiämme runkoina vastauksille. Tämän vuoksi oli helppo eritellä aihealueita ja etsiä eroja ja vastaavuuksia.

Lukiessa tekstiä eteenpäin tietyt asiat ja kokemukset toistuivat monissa teksteissä. Nämä samankaltaiset asiat kerääntyivät yhteen ja niistä muodostui omia ryhmiään. Olemme siis onnistuneet löytämään eritasoja niin sanotun klusteroinnin avulla. Tämän jälkeen meidän tulee irrottaa aineistosta tutkimuksemme kannalta olennainen tieto ja sen tiedon perusteella muodostaa käsitteitä. Systemaattisesti läpikäymällä kerättyä aineistoa ja luomalla alaluokkia, pääluokkia ja teoreettisia käsitteitä pystymme yhdistämään tutkimuksemme suurempaan yhteiskunnalliseen konseptiin. Tutkimuksemme kannalta on olennaista, että pystymme luomaan merkitysyhteyksiä yksilön kokemuksen, oman tulkintamme ja teoreettisten käsitteiden avulla. Olemme löytäneet keinon kiinnittää kokemukset laajempaan kokonaisuuteen ja se on tutkimuksemme eteenpäin vievä voima.

Tutkimuskysymyksissämme olemme jakaneet aiheemme niin sanotusti kahteen eri osaan. Ensimmäinen kysymys käsittelee sukupuolenkorjausprosessiin liittyviä kokemuksia, joita kirjoituspyyntöön vastanneet ovat tuoneet esiin. Sukupuolenkorjausprosessiin voidaan nähdä liittyvän lähetteen haku, tutkimusprosessin transpoliklinikalla ja sukupuolenkorjaushoidot diagnoosin saamisen jälkeen. Olemme eritelleet nämä kolme aiheita omiksi luvuiksi ja lähdemme niitä tarkastelemaan omina kokonaisuuksina kap-

paleissa 4.1, 4.2 ja 4.3. Toiseen tutkimuskysymykseen vastaamme sitten kappaleessa 4.4, jossa lähdemme selvittämään transsukupuolisten kokemuksia julkisen sosiaali- ja terveydenhuollon puolelta. Vaikka transtutkimukset ovatkin osa julkista sosiaali- ja terveydenhuoltoa, käsittelemme niitä erillisenä yksikkönä, kuten aiemmin perustelimme. Tässä luvussa tarkastelemme myös muita kirjoituspyynnöistä esiin nousseita tärkeitä kokemuksia liittyen perheeseen ja muihin läheisiin suhteisiin. Vaikka transsukupuolisten lähipiiri ei liity suoranaisesti kokemuksiin sukupuolenkorjausprosessista, on heillä yksilön elämässä niin suuri merkitys, että sukupuolenkorjausprosessi vaikuttaa myös heihin.

Aineistoa keräsimme heinä-lokakuun ajan ja vastauksia saapui kaiken kaikkiaan 20. Kuten jo luvussa 3.3 mainitsimme, vastaajien nimimerkit muodostuvat analyysitekstissä heidän itsensä määrittämästä sukupuolesta ja iästä. Näin saimme luotua jokaiselle vastaajalle täysin oman nimimerkinsä. Selvittääksemme lukijalle, mitä eri sukupuolia ilmentävät käsitteet tarkoittavat, käymme ne tässä läpi.

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ne ihmiset, jotka eivät koe kuuluvansa biologisesti ja sosiaalisesti yksiselitteisesti joko mies- tai naissukupuoleen. Voidaan siis sanoa, että näiden kahden, biologisen ja sosiaalisen välillä on ristiriita. Sukupuolivähemmistö - käsitteen synonyyminä näkee joskus myös käytettävän sanaa transihmiset. Trans -sana tulee latinasta ja tarkoittaa *”ylitse tai paikasta toiseen siirtymistä, toisella puolen olemista”*. (Aarnipuu 2008, 67.)

Ihmisistä, jotka kokevat syntymässään määritellyn sukupuolen vastaavan heidän kokemuksellista sukupuoltaan käytetään tavallisesti käsitettä cis-sukupuolinen. Esimerkiksi jos siis koet olevasi nainen ja olet sitä myös biologisesti, olet silloin cis-nainen. Vastaavassa tilanteessa olevaa miestä kutsutaan cis-mieheksi. (Sukupuolen moninaisuus, 30.) Syntymässään määritellystä naisesta, joka kokee olevansa mies, voidaan puhua transsukupuolisena miehenä, transmiehenä tai lyhenteellä FtM, mikä tulee englanninkielisistä sanoista female-to-male. Vastaavasti biologista miestä, joka sosiaaliselta sukupuoleltaan kokee olevansa nainen, kutsutaan transsukupuoliseksi naiseksi, transnaiseksi tai MtF:ksi eli male-to-femaleksi. (Girshick 2008, 1-2; Zimmerman & Haggerty 1999, 775.)

Arlene Istar Lev viittaa Pfäfflin ja Jungeen (1998), jotka ovat suositelleet, että lääkäreiden tulisi varata termit MtF- ja FtM-transsukupuolinen vain henkilöille, jotka eivät ole vielä läpikäyneet kaikkia sukupuolenkorjaushoitoja. Lääketieteelliset termit tulisi jättää mahdollisimman nopeasti pois ja asiakkaita tulisi kohdella heidän kokemansa sukupuolen mukaisesti. (Lev 2004, 9.) Jokainen ihminen kuitenkin itse päättää sen, kuinka itsensä määrittelee, ja miten haluaa itseään kutsuttavan. Toiset kokevat transtermin itselleen sopivaksi myös sukupuolenkorjausprosessin jälkeen, kun taas toiset kokevat olevansa sen jälkeen pelkästään joko miehiä tai naisia. On myös ihmisiä, jotka eivät halua itseään määriteltävän millään sukupuolisuutta kuvaavalla termillä. (ks. myös Aarnipuu 2008, 77–78; Zimmerman & Haggerty 1999, 775.)

Muunsukupuolinen, neutri ja transgender käsitteet kuvaavat ihmistä, joka kokee ikään kuin ankkuroituvansa sukupuolten – mies ja nainen – väliin, ja haluaa näin ollen tulla kohdatuksi sukupuoleltaan moninaisena. Ero transsukupuolisen ja transgender -minäkuvan välillä on veteen piirretty viiva ja ulkopuolisen on yleensä mahdotonta tehdä eroa transsukupuolisen ja transgenderin välillä, joten olennaista on se, kuinka henkilö itse määrittää itsensä. (Aarnipuu 2008, 80–81.)

Transgender -ihminen ei siis tunne itseään sen kummemmin mieheksi tai naiseksi vaan hänen on hyvä olla sukupuolten välissä. Nämä ihmiset eivät koe tarvetta korjata sukupuoltaan vastaamaan vastakkaista sukupuolta ja niinpä monet eivät hakeudu sukupuolenkorjaushoitoihin. (Lev 2004, 104.) Vuonna 2004 Suomessa diagnosoitiin ensimmäisen kerran transgender ihminen eli ei nainen eikä mies (Aarnipuu 2008, 120).

4 Kokemuksia ja kohtaamisia

4.1 Lähetteen haku

Kirjoituspyynnössä pyysimme vastaajia kertomaan lähetteen hakuun liittyvistä kokemuksista. Ensisijaisesti pidimme tärkeänä lähetteen jälkeistä diagnoosivaihetta, mutta analyysia aloittaessamme ymmärsimme, että jo lähetteeseen liittyy hyvin paljon erilaisia ja voimakkaita tunteita, jotka heijastuvat yksilön kokemuksista kohtaamisesta. Lähetteen tulisi olla koko sukupuolenkorjausprosessin helpoin osio, sillä se on tarkoin määritelty ja kyse on yksinkertaisesta byrokraattisesta toimenpiteestä. Sukupuoliristiriitaa kokeva henkilö aloittaa oman matkansa nimenomaan lähetteen hakemisesta, ja yleensä lähete haetaan yleislääkäriltä. Lääkäri voi työskennellä joko julkisella tai yksityisellä sektorilla. Tällä ei ole mitään merkitystä, mistä yksilö lähetteen hakee, sillä hakuprosessin tulisi olla samankaltainen molemmilla sektoreilla. Hämmäntävää on kuitenkin se, että lähetteen hakeminen ei kaikessa yksinkertaisuudessaan aina mene niin kuin pitäisi.

Kaiken kaikkiaan kahdestakymmenestä vastaajasta kolmetoista aloittavat vastauksensa lähetteen hausta. Kokemuksia on laidasta laitaan, sillä toisille kokemus on ollut erittäin positiivinen, kun taas toisille lähetteen hakeminen on jo muodostunut kynnykseksi päästä heille suunnattuihin hoitoihin. Huomionarvoista on tässä se, että ainoastaan kolme vastaajista kertoo lähetteen haun käyneen vaivatta ja lääkärin olleen tietoinen siitä, miten tilanteessa kuuluu toimia.

Yhdistys nimeltään Trasek ry, joka ajaa sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksia, on laatinut ohjeen, jonka transtutkimuksiin hakeutuva voi tulostaa netistä ja antaa lähetteen haun yhteydessä lääkärille (ks. Kolme vinkkiä lääkärille 2011). Ohjeessa muun muassa muistutetaan, ettei transsukupuolisuus ole mielenterveydenhäiriö eikä henkilöä näin ollen tarvitse ohjata paikalliseen mielenterveystoimistoon. Ohjeessa myös kehoitetaan jättämään tutkiminen transtyöryhmän työntekijöille ja ohjeen lop-

puun on laitettu vielä osoitteet sekä Helsingin että Tampereen tutkimusyksiköihin, joihin lääkäri voi lähetteen lähettää.

”Lääkäri epäröi, ja sanoi, että asiasta täytyy keskustella ylilääkärin kanssa, ennen kuin mitään päätöksiä voidaan tehdä. Näytin hänelle lakipykälät ja netistä kopioidut ”ohjeet lääkärille”. Hän otti lapuista kopiot, mutta ilmoitti kuitenkin konsultoivansa ylilääkärinä. Noin viikon kuluttua sain soiton, että lähete oltiin laitettu menemään...” (transmies, 24)

Monien vastaajien kirjoituksista välittyä lähetteen hakuun liittyvät negatiiviset kokemukset. Hyvin usein vastaajat kertovat tilanteista, joissa lähetteen saaminen oli viivästynyt lääkäreiden tietämättömyyden vuoksi. Osalla lähetteen haku venyi puolen vuoden tai jopa vuoden mittaiseksi hoitokontaktiksi esimerkiksi paikallisessa mielenterveystoimistossa psykiatrin tai psykologin luona, ennen kuin lääkäri laittoi lähetteen menemään itse transtutkimusyksikköön. Toisilla taas erilaiset väärinkäsitykset viivästyttivät lähetteen menemistä oikeaan osoitteeseen.

”Käynnit psykiatrisella osastolla kestivät kuitenkin melkein vuoden ennen kuin asia eteni.” (mies, 24)

”Kaikesta tästä viivästyksestä johtuen puolisoni sai ensimmäisen aikansa transpolille vasta ... 7 kk sen jälkeen, kun lähete laitettiin menemään.” (läheinen)

Lähetteen edelleen lähettämisen viivästyttämisessä kyse on useimmissa tapauksissa ollut siis puhtaasti lääkäreiden tietämättömydestä. Se, että monien vastaajien kohdalla lääkäri oli ohjannut lähetteen paikkakunnan mielenterveystoimistoon, kertoo siitä, että transsukupuolisuutta pidetään edelleen mielensairautena, joka on hoidettavissa esimerkiksi psykiatrisella osastolla tai psykologin luona käymällä. Tämä käsitys on kuitenkin väärä ja vanhentunut. Vaikka edelleen transsukupuolisuus diagnoosi löytyy ICD-10 tautiluokitukselta mielenterveyden puolelta, sitä hoidetaan somaattisesti eli hormonihoidoin ja kirurgisin toimenpitein. Voi olla, että joissakin tapauksissa sukupuoliritiriidan taustalla on jokin mielenterveydenhäiriö, mutta transtutkimusyksikköjen hoitohenkilökunnan tehtävänä on selvittää myös se mahdollisuus, jolloin hoitokontaktia kunnalliseen mielenterveysyksikköön ei tarvita. (Aarnipuu 2008, 123; Jämsä 2008b, 130.) Tämä ei kuitenkaan ollut monen vastaajan lääkärin tiedossa.

"Toinen lääkäri käski hänen (hoitavan lääkärin) siirtää minut psykiatriselle osastolle lähetettä varten Siellä tapasin sekä psykiatrin että psykologin, joista kumpikaan ei suostunut tekemään lähetettä ennen kuin olivat "tutustuneet asiaan tarkemmin." " (mies, 24)

"... sain ilman selityksiä (keskussairaala) paperin, jonka mukaan minulle oli varattu syksyksi kolme aikaa, kaksi psykologille ja yksi psykiatrilille... (Keskussairaala) soitti seuraavaksi ylilääkäri, jonka näkemys oli, että minun olisi ensin käytävä heillä tutkittavana." (nainen, 41)

"Lääkäri ei vaikuttanut ymmärtävän mistä oli kyse ja esitti hyvinkin töykeitä kysymyksiä ja vaikutti haluavan jonkinlaisia "todisteita" siitä että sukupuoli-identiteettini ei ollut oire jostain muusta." (neutri, 26)

Lääkärien tietämättömyys näyttäytyy kirjoituksissa myös muuna kuin lähetteen pantaamisena tai sen väärään paikkaan ohjaamisena. Eräs kirjoituspyyntöön vastannut tuosi esiin oman kokemuksensa siitä, että hänen tuli valita, mihin tutkimukseen hän lähetteen haluaa. On myös tapauksia, joissa lääkäriaikaa ei olla edes suostuttu antamaan. Yksi vastaaja taas kertoi lääkärin kieltäytyvän kirjoittamasta lähetettä perustellen sitä sillä, että hän istuu kunnanvaltuustossa, eikä suostu siihen, että kunta kuittaisi sukupuolenkorjaushoitoihin liittyviä maksusitoumuksia.

Transtutkimukseen saatava lähete ei saa olla kiinni kenenkään yksittäisen lääkärin suostumuksesta, vaan lähete tulee aina kirjoittaa, mikäli yksilö tätä hoitavalta lääkäriltä pyytää. Yksilön tunne siitä, että hänen tulee saada suostumus, kertoo yksilön ja hoitavan lääkärin välisestä valta-asetelmasta. Tällaisen valta-asetelman muodostuminen tilanteeseen, jossa sitä ei pitäisi olla, tuottaa yksilölle heikkouden tunnetta, joka voi varjostaa tunnetta koko hoitoprosessista. Petteri Niemi (2013, 32;35) käsittelee artikkelissaan hyvän ja pahan vallan muotoja työntekijän ja asiakkaan välisessä suhteessa. Hyvää valtaa, jota hoitohenkilökunta käyttää suhteessa asiakkaaseen, on esimerkiksi asiakkaan edun ajaminen, kun taas pahaa valtaa on sellainen, joka estää asiakasta toimimasta omien päämääriensä mukaisesti.

Osa auttamissuhteeseen liittyvästä vallasta voi olla muodoltaan myös rakenteellista eli asiakassuhteessa pyritään toteuttamaan niitä toimintatapoja, mitkä ovat hyväksytyjä

yleisesti yhteiskunnassamme. Palvelujärjestelmän tavoitteena on siis sosiaalista ihmisiä auttamisen ohella myös vallitseviin normeihin ja käytäntöihin. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna se on tarkoituksenmukaista, mutta asiakassuhteessa se voi näyttäytyä asiakkaan elämän ja valintojen kyseenalaistamisena ja moralisointina. (Pohjola 2002, 44.) Tämä näkyy kirjoituspyyntöön vastanneiden vastauksissa lääkäreiden piittaamattomuutena asiakkaan tarpeista ja jopa niiden mitätöimisenä.

”Hoitava psykiatri suostui kirjoittamaan minulle vain yhden jatkolähteen uloskirjoittamisen yhteydessä – jouduin siis valitsemaan halusinko transtutkimuksiin, neuropsykologisiin tutkimuksiin..., vai aikuisten psykiatrian poliklinikalle. Valitsin transtutkimukset” (transmies, 25)

”Kouluterveydenhuollosta sitä ei saanut, kun ”heillä nyt johonkin täytyy raja vetää”, ettei nyt ihan kaikkeen saanut lääkäriaikaa antaa.” (mies, 20)

E erityisesti jälkimmäisessä sitaatissa näkyy asiakkaan avun tarpeen mitätöinti. Pohjolan mukaan mitätöinti on jopa totaalisempaa ja vaientaa asiakkaan täydellisemmin kuin työntekijän piittaamattomuus asiakkaan tarpeista. Mitätöinnin vaikutus asiakkaaseen voi heijastua jopa hänen identiteettiinsä asti ja horjuttaa asiakkaan uskoa omiin mahdollisuuksiin. Tällainen mitätöinti voi näkyä muun muassa siinä, että jonkun asiakasryhmän auttaminen nähdään resurssien tuhlaamisena. (mt. 57.) Vaikka tällaista ei sanoittaisi edes ääneen, saattaa se näkyä muun muassa työntekijän toiminnassa. Pohjolan mukaan suurin osa asiakassuhteen vallasta on mikrovaltaa eli näkymätöntä ja usein jopa tiedostamatonta. Asiakas voi apua hakiessaan olla erityisen herkkä tulkitsemaan huomaamattomatkin vihjeet ja työntekijän taitamattomasti valitut sanat hänen itseensä kohdennettuina syytöksinä ja pahoina sanoina. Myös työntekijän asenteet ja moraaliset käsitykset nousevat herkästi esiin, vaikka niitä yritettäisiin kätkeä. (mt., 45.)

Myös lait velvoittavat sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöitä määrätynlaiseen kohtaamiseen asiakkaiden kanssa. Esimerkiksi laki potilaan asemasta ja oikeuksista (17.08.1992/785) velvoittaa asiakasta kohdeltavan asianmukaisesti ja loukkaamatta hänen ihmisarvoaan. Eräs transmies kertoi lääkärin kyselleen häneltä, olivatko hänen

sisaruksensa ”biologialtaan normaaleja” ja oli pyytännyt saada tutkia hänen rintansa ja sukuelimet, joka ei tietenkään lähetettä kirjoittavan lääkärin toimenkuvaan kuulu.

Kuten olemme saaneet huomata, lähetteen hakeminen joillekin transsukupuolisille on ollut pitkä prosessi jo itsessään, ja siihen on liittynyt monenlaisia kokemuksia. Osa vastaajista oli käsitellyt tarkemmin myös tunteita, joita lähetteen haku ja siihen liittyvät tilanteet heissä herätti. Vaikka luulisi kyseessä olevan nopea ja helppo käynti lääkärin luona, merkitsee se monelle uuden elämänvaiheen alkua. Eräästä vastauksesta nousi esiin vahvasti teemana lupaus lähetteestä. Lupaus oli annettu julkisen terveydenhuollon piirissä työskentelevän lääkärin puolelta.

”Esitin hänelle toiveen (psykiatrille) lähetteestä, ja hän lupasi lähettää sen... Kuukausi pari kului, lähete ei lähtenyt, lopulta joulukuussa sain psykiatrin kiinni ja hän myönsi ettei tiedä mitä läheteelle on tapahtunut... Psykiatri lupasi kirjoittaa minulle toisen lähetteen. Lähete oli perillä hoitoyksikössä tammikuun alussa, ja sain sieltä vahvistuskirjeen ja lupauksen ensimmäisestä ajasta ennen huhtikuuta.” (ftm transsukupuolinen, 20)

Lupaus nousee kirjoituksessa esiin useassa kohdassa. Lupaus on jotain, mihin yksilön tulee saada luottaa, sillä se pitää yllä toivetta siitä, että oma tilanne tulee pian muuttamaan. Kun sitten lähetteen saa, valtaa ihmisen helpottuneisuuden tunne ja ilo. Jos taas kaikki ei mene kuin pitäisi tai henkilö kokee joutuvansa kohdelluksi väärällä tavalla, se luonnollisesti tuottaa pahaa mieltä ja stressiä.

”Olin todella iloinen kun vihdoin sain lähetteen...” (muunsukupuolinen, 18)

”Puoliso oli koko tämän ajan erittäin masentunut ja ahdistunut (lähetteen) odotusajasta.” (puoliso)

”Loppujen lopuksi tutkimusjakson alkaminen ei viivästynyt, vaikka ikävät käänneet aiheuttivatkin stressiä..” (nainen, 41)

4.2 Tutkimusprosessi

Lähetteen saamisen jälkeen tulee diagnosointivaihe eli tutkimusprosessi alkaa. Sukupuolenkorjaushoidot ovat osa erikoissairaanhoidoa, joten terveydenhuoltolain (30.12.2010/1326) 52 §:n mukaan hoidon tarpeen arviointi on aloitettava kolmen viikon kuluessa lähetteen saapumisesta ja hoitoon tulee päästä viimeistään kuuden kuukauden kuluttua. Kirjoituspyyntöön vastanneiden ensimmäinen aika transtutkimusyksikköön on ollut keskimäärin 2-6 kuukauden kuluttua lähetteen lähettämisestä.

Kirjoituspyyntöön vastanneiden kokemukset tutkimusprosessista ovat yksilöllisiä ja kokemukset vaihtelevat vastaajien kesken paljon. Huomioitavaa on se, että kokemukset herättävät vastaajassa myös itsessään ristiriitaisia tunteita. Kirjoituspyyntöön listasimme muutamia ajatuksia herättäviä kysymyksiä, joihin erityisesti kaipasimme vastauksia. Tutkimusprosessia koskevia kysymyksiä suoranaisesti olivat: *Kuinka olet kokenut tullesesi kohdelluksi asioidessasi transtutkimusyksikössä?* ja *Millaisia kokemuksia sinulla on prosessiin liittyen?* Lähdimme aluksi jaottelemaan samankaltaisia kokemuksia yhteen, jolloin niistä muodostui luokkia. Ensimmäinen luokka, joka on erotettavissa omaksi ryhmäkseen on kokemukset hoitohenkilökunnan kohtaamisesta, sillä asiakkaan ja työntekijän suhde puhututti monia vastaajista. Toinen luokka käsittää sen, kuinka itse tutkimusprosessi toimii. Erityisesti tutkimusjakson kesto ja tutkimusten sisältöön kohdistuvat kokemukset nousivat esiin kirjoituksista. Kolmas luokka pitää sisällään stereotyyppisiä olettamuksia, joita vastaajat kohtasivat tutkimusprosessin aikana. Aihe tuli esiin niin monen vastaajan kirjoituksessa, että sitä on hyvä tarkastella laajemmin.

Kohtaamisia hoitohenkilökunnan kanssa

Kokemukset transtutkimusyksiköiden henkilökunnasta jakavat mielipiteet aikailla tasan, sekä negatiivisia että positiivisia kokemuksia on. Ajattelimme ensin lähteä kartoittamaan tilanteita erikseen sekä Helsingin että Tampereen tutkimusyksikön osalta.

Aineistosta esiin tulleet kokemukset ovat kuitenkin niin samankaltaisia, ettei tällaisella erottelulla olisi ollut merkitystä lopputulokseen, joten päätimme tarkastella kohtamista siten, ettei hoitava yksikkö käy ilmi.

Transtutkimusyksikön moniammatilliseen työryhmään kuuluu tavallisesti sosiaalityöntekijä, sairaanhoitaja, psykologi ja psykiatri. Käyntien määrää transpoliklinikalla ei ole missään ennalta määrätty, vaan käyntien lukumäärät vaihtelevat yksilökohtaisesti tilanteen mukaan. Osa vastaajista kertoo, että pitkän välimatkan vuoksi heidän käyntejään oli sovittu kaksikin peräkkäin, jotta liialta matkustamiselta vältyttäisiin. Tapaamisten kestot eri työntekijöiden kanssa vaihtelevat teksteissä puolesta tunnista kahteen tuntiin. Yleisesti tapaamisten tarkoituksena on kartoittaa henkilön kokemaa sukupuoli-ristiriitaa ja selvittää henkilön voimavaroja.

Sosiaalityötä ja ylipäänsä kaikkea ihmisten parissa työskentelyä ohjaa niin kirjoitetut kuin kirjoittamattomat säännöt. Edellisessä, lähetettä koskevassa kappaleessa nostimme esiin laissa määritellyt asiakkaan oikeudet hyvään kohteluun, joten tässä keskitymme muihin, niin sanotusti kirjoittamattomiin sääntöihin, joita työntekijöiden tulisi noudattaa. Muun muassa Anneli Pohjola (2010, 52-53) on käsitellyt sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisen vuorovaikutuksen onnistumiseen liittyviä tekijöitä. Vaikka kohtaamisen tekniikoita on monenlaisia ja niistä on tehty monenlaisia oppaita, ei onnistunutta palvelua Pohjolan mukaan voi pelkästään oppaiden avulla täysin saavuttaa. Onnistunut kohtaaminen tarvitsee kokonaisvaltaista läsnäoloa, kiireetöntä tilannetta ja tasarvoisena keskustelukumppanina olemista. Asiakkaat odottavat työntekijältä myös ymmärtävää ja inhimillistä työtettä, ja asiakkaan mielipiteen kuulemista sekä huomioonottamista. Arlene Istar Levin (2004, 239) mukaan työntekijän tulisi luoda asiakastilanteesta sellainen, jossa asiakas kokee olevansa turvassa ja hän voi tuoda ajatuksensa vapaasti esiin.

Pääasiassa hoitohenkilökunta näyttäytyy vastauksissa ymmärtäväisinä ja sympaattisina ihmisinä. Heihin on moni kokenut voivansa luottaa ja he ovat pitäneet asiakkaan puolia kun hankalia tilanteita on tullut vastaan. Huomionarvoista on se, että vastaajilla on huomattavasti positiivisempi kuva transtutkimusyksiköiden työntekijöistä kuin lähetteen haun yhteydessä kohtaamistaan lääkäreistä. Lähetteen hakua käsiteltäessä huo-

masimme, tietämättömyyden ja huonon kohtaamisen kulkevan käsi kädessä ja edelleen huomiomme vahvistuu. Transtutkimusyksiköiden henkilökunta on koulutettu nimenomaan kohtaamaan transsukupuolisuutta ja ylipäänsä sukupuolen moninaisuutta, joten valmiudet kohdata näitä asiakkaita ovat paremmat, ja se kuvastuu myös vastaajien kirjoituksista.

”Transpolin henkilökunta on ihanaa ja ymmärtäväistä, ja muhun ja mun kiukutteluun prosessin kestosta suhtauduttiin asiallisen lämpimästi ja myötuntoisesti.” (transmies, 25)

”Koin, että tutkimusryhmän ihmiset kohtelivat minua arvostuksella ja ystävyydellä koko tutkimusjakson ajan.” (transsukupuolinen mies, 21)

”Tutkimusjakso sujui mukavasti ja nopeasti: pitkän välimatkan vuoksi sain sovittua jotkin käynnit tupla-ajoiksi, ja sain tehdä jotkin psykologiset testit kotonani. Transpolin sairaanhoitaja, sosiaalityöntekijä ja psykologi olivat sympaattisia, ja psykiatrikäynnit olivat kaikkein mielisimpia.” (nainen, 41)

”Tutkijat olivat todella ystävällisiä ja ymmärtäviä. He pitivät puoliani, ja koittivat saada esim. äitini ymmärtämään mistä transasioissa on kyse ja miksi tarvin hoidot.” (mies, 20)

”Transhoitajalta sai aina vastaukset epäselviin asioihin, tai sitten yhteystiedot siihen tahoon, joka tietäisi paremmin asiasta.” (mies, 25)

Kukaan vastaajista ei kertonut varsinaisesti kokevansa huonoa kohtelua työntekijöiden toimesta, mutta neljä vastaajista kertoo kokeneensa jotkut työntekijöiden esittämät kysymykset loukkaavina tai täysin asiaankuulumattomina. Ainakin kahdelta vastaajista oli kysytty seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, joilla ei suoranaisesti näyttäisi olevan mitään tekemistä sukupuoli-identiteetin kanssa.

”Keskustelujen aikana puhuimme sukupuoli-identiteetistäni, elämän kulustani ja toiveistani hoitojen suhteen. Jotkut kysymyksistä tuntuivat asiaankuulumattomilta, kuten ”millaisia seksifantasioita sinulla oli ala-asteella?” (transmies, 25)

”Monet kysymykset, joita tutkimuksissa kysytään ovat loukkaavia, ja aiheuttavat turhaa pahaa mieltä. Muutenkin suuri osa tutkimuksista on höpö-tieteellistä ulosteenjauhantaa.” (ftm transsukupuolinen, 20)

"... koin niiden sisältävän paljon utelua, mm. seksielämästä, mikä ei mielestäni heille kuulu." (mies, 20)

Vaikka asiakas tuleekin ottaa huomioon kokonaisvaltaisesti ja eri elämän osa-alueet liittyvät vahvasti toisiinsa, täytyy pitää mielessä, mistä voidaan puhua ja miten asioista puhutaan, ettei tulla loukatuksi toista. Tähän liittyy myös luotettavuuden näkökulma, sillä jos työntekijä haluaa voittaa asiakkaan luottamuksen, tulee hänen myös olla kunioittava asiakasta kohtaan. Merja Laitinen ja Tarja Kemppainen (2010, 153) painottavat artikkelissaan *Asiakkaan arvokas kohtaaminen*, että sosiaalityöntekijän tulee olla motivoitunut työskentelemään ammattieettisten velvoitteiden mukaan. Tähän liittyy myös luottamuksen saaminen. Jokaisella tapaamiskerralla työntekijän tulee saada asiakas luottamaan siihen, että työntekijä työskentelee asiakkaan hyväksi. Jos kuitenkin asiakas kokee työntekijän loukanneen häntä tavalla tai toisella, luottamusta on vaikea pitää yllä ja sitä saattaa olla vaikea saada enää takaisin. Tällöin suhde asiakkaan ja työntekijän välillä rakoilee, ja asiakkaalle saattaa jäädä työskentelystä vain huonot kokemukset mieleen.

Toinen negatiivisesti latautunut seikka, joka vastauksista tulee esiin, on hoitohenkilöstön ja asiakkaan välinen valta-asetelma. Valtaa voidaan käyttää asiakas-työntekijä suhteessa joko valtaistamaan itse asiakas tekemään elämäänsä koskevia päätöksiä tai sortamaan asiakasta ja ohjailemaan häntä ikään kuin ylhäältäpäin (Pohjola 2010, 55). Kolme vastaajista kuvailee tunnetta siitä, kuinka omaan elämään liittyvät päätökset on annettava muiden ihmisten käsiin, eikä voi itse vaikuttaa siihen saako diagnoosia vai ei.

"Edellisellä käynnillä psykiatri kysyi minulta että mitä tekisin jos en saisi diagnoosia. Tällaiset kysymykset ja niiden takana oleva asenne ärsyttää suunnattomasti, niin kuin diagnoosi olisi heidän käsissään ja heidän edessään täytyy esittää mukavia temppeja että diagnoosi tippuu." (ftm transsukupuolinen, 20)

"Koin ettei minulla ollut lainkaan mahdollisuutta vaikuttaa siihen mistä ja miten keskusteltiin, tai millaisessa valossa tutkimusryhmä minut näki. Yritykseni oikaista hoitajan jatkuvia väärinymmärryksiä nähtiin ongelmien kieltämisenä ja peittelynä. Näiltä käynneiltä kirjatut raportit ovatkin täynnä asiavirheitä". (transmies, 25)

”... transpoliklinikan asiakasta vaaditaan kertomaan kaikkein intiimeimmätkin yksityiskohdat yksityis- ja seksuaalielämästään, lapsuudestaan, nuoruudestaan ja ihmissuhteistaan. Tämä kaikki on kiristystä, koska jos asiakas ei tottele, ei tule hoitojakaan.” (nainen, 33)

Pelko siitä, ettei henkilö saakaan haluamaansa diagnoosia, voi näyttäytyä passiivisuutena asiakastilanteessa. Eräs vastaajista kertoo, kuinka hänellä oli *”koko ajan kauheat paineet vastata kaikkiin kysymyksiin”* ettei anna vaikutelmaa *”yhteistyökyvyttömästä potilaasta”*. Työntekijöiden tulisikin taata palveluprosessin oikeudenmukaisuus jokaiselle asiakkaalleen, jottei pelkoa hylkäämisestä pääsisi syntymään. Työntekijöiden tulisi tunnustaa asiakas oman elämänsä asiantuntijana, vaalia ihmisen itsemääräämisoikeutta ja tukea hänen mahdollisuuttaan vaikuttaa omaa elämää koskeviin asioihin. (Laitinen & Kemppainen 2010, 166).

Asiakkaan itsemääräämisoikeus liittyy keskeisesti yksilön subjektiviteettiin. Suvi Keskinen (2004, 33) on artikkelissaan käsitellyt yksilön subjektiviteetin muutosta ja subjektipositioita. Keskinen viittaa Henrietta Mooreen (1994, 55) joka nostaa esiin, sen että subjektiviteetin koossa pitäminen liittyy erityisesti kehollisuuteen, sillä me elämme kehossamme. Tämä on tutkimuksemme kannalta tärkeä huomio, sillä sukupuolen moninaisuudessa kehoon liittyvät muutokset ovat ensiarvoisen tärkeitä nostaa pinnalle. Ei sen vuoksi, että kehon korjausta tulisi alleviivata, vaan sen vuoksi, että subjektipositio yksilön kohdalla muuttuu kehoa korjattaessa fyysisesti. Tämä saa meidät näkemään sen, että yksilön subjektipositio on voinut jo yksilön sisäisen sukupuolen kokemuksen kautta muuttua, mutta fyysinen subjektipositio muutos tapahtuu kehon korjauksen avulla.

Sukupuolen moninaisuuden ymmärtäminen asiakastyössä on myös historiallisen jatkuvuuden ymmärtämistä. Keskinen tuo esiin, että subjekti on elämänsä aikana asemoitunut erilaisiin subjektipositioihin (Keskinen 2004, 34). Tässä tapauksessa transsukupuolisen elämänvaiheiden näkeminen historiallisena jatkumona on tärkeää, sillä subjektin liikkua sukupuolten välillä ja korjatessa kehoaan hänen elämänjatkumonsa saa käänteen, jonka ymmärtäminen työntekijälle on tärkeää.

Keskinen korostaa myös kielellisen ”minän” merkitystä. Hän nostaa esiin identiteettitarinan, joka on rajattua ja kohdennettua kertomusta siitä, minkälaisen elämän ihminen on käynyt läpi. Tähän liittyy aikaisemmin yksilölle tapahtuneet asiat, mutta myös se, miten yksilö tahtoo tulla nähdyksi ja miten hän näkee itsensä. (mt., 34) Subjektiposition muutoksen kokonaisvaltainen näkeminen ja huomioiminen ovat tärkeitä, jotta asiakasta voidaan tukea häntä koskevassa muutoksessa. Tämä vaatii työntekijältä herkkyyttä tunnustaa ja ymmärtää transsukupuolisen ja muiden sukupuolensa moninaisesti kokevien muutosta.

Tutkimusprosessin toimivuus

Teksteistä erottuu selvästi henkilökuntaan ja tutkimusprosessin toimivuuteen liittyvät kokemukset omina kokonaisuuksinaan. Tämän vuoksi niistä oli luonnollista tehdä omat alaluokkansa. Kaiken kaikkiaan kahdeksan vastaajista on kertonut tutkimusprosessin toimivuuden herättämistä tunteista. Vastaajat kokevat tutkimusprosessissa olevan paljon parannettavaa. Osa kokee prosessin hyvin vanhahtavaksi ja suomalaisen yhteiskuntaan sopimattomaksi. Vastauksista näkyy selvästi vastaajien turhautuminen tutkimusprosessin keston. Jopa kuusi vastaajista kertoo siitä, kuinka hitaasti prosessi etenee. Käyntien väliset, jopa pari kuukautta pitkät odotusajat, koetaan turhauttavina. Vastauksista ilmeni myös, että erityisesti pitkät välimatkat oman kotikunnan ja hoitavan yksikön välillä koettiin ikäviksi.

”Vaikeinta utelun ja oikeenvastaamispaineen lisäksi hoidoissa ehdottomasti oli odottaminen. Minusta on järkyttävää, kuinka on mahdollista, että jotakin kertaa ihmiset saattavat joutua odottamaan kuukausia.” (mies, 20)

”Prosessin etenemisestä todella suuri aika kuluu odotteluun, kun jokaisessa vaiheessa jonotus vedetään hoitotakuun antamaan maksimiin puoleen vuoteen ja yleensä siitä vielä muutamalla viikolla yli...” (transsukupuolinen mies, 30)

”Suomen tilanne on surkea, hidas ja tarpeeton. Transsukupuolisten tutkimus pitäisi poistaa erikoissairaanhoidosta, ja siirtää niin että kenenkään ei tarvitsisi matkustaa 600km yhden tunnin vuoksi joka toinen/kolmas kuukausi.” (ftm transsukupuolinen, 20)

"... mielestäni Suomeen pitäisi saada laajemmin transyksiköitä, jotta myös esimerkiksi Pohjois-Suomi saataisiin katettua. Mielestäni on kohtuutonta, että potilas joutuu matkustamaan satoja kilometrejä päästäkseen hoitavan yksikön piiriin." (mies, 25)

Osalle taas pitkät odotusajat ovat kääntyneet enemmän hyödyksi kuin ikäväksi kokemukseksi. Yksi transmies kuvaa tuntemustensa olevan ristiriitaiset, sillä vaikka prosessi eteni hitaasti ja odottaminen tuntui välillä hyvin ongelmalliselta, antoi se itselle ja läheisille aikaa pohtia asiaa ja valmistautua tuleviin muutoksiin ja hoitoihin.

"Mun kaltaiselle hätähousulle oli todella hyödyllistä ja kasvattavaa, kun esimerkiksi hormonikorvaushoidot tai mastektomia ei tapahtuneet HETI sillä sekunnilla kun halusin. Prosessin kesto antaa myös lähipiirille aikaa totutella esimerkiksi uuteen nimeen, ja koko tilanteeseen ylipäätään. Se antaa myös korjausprosessia läpikäyvälle ihmiselle aikaa hengähtää ja vähän miettiä omaa tilannettaan." (transmies, 25)

"Odottaminen ja lääkäreillä ravaaminen oli totta kai turhauttavaa ja jollain tapaa nöyryyttävää ja ahdistavaa. Koin kuitenkin, että se kaikki tehdään omaksi turvakseni." (transmies, 24)

Huolestuttavaa on kuitenkin se, ettei osalla transsukupuolisista ole voimavaroja tehdä töitä tai opiskella tutkimusprosessin aikana. On todettu, että transsukupuolisten työ- ja opiskelu-urat ovat katkonaisempia ja erityisesti transmiesten koulutustaso on muuta väestöä alhaisempi, johtuen erinäisistä mielenterveysongelmista. (Huuska 2002, 25-26.)

"Osa meistä ei kykene prosessin aikana olemaan työelämässä tai opiskele-massa (esimerkiksi minä), ja jos mastektomian kaltaista toimenpidettä pit- kitetään parikin vuotta, sillä voi olla tuhoisia seurauksia niin henkilön mie- lenterveydelle kuin yleiselle selviytymiselle tässä yhteiskunnassa." (transsu- kupuolinen mies, 22)

Yksilö saattaa olla pitkiäkin aikoja kykenemätön vastaamaan niihin velvollisuuksiin, joita häneltä yhteiskunnassamme odotetaan. Eräs vastaajista, neutri 26, kertoo, kuinka hänelle oli kerrottu transpoliklinikalla, ettei hän voi saada hoitoja, koska ei koe olevan-

sa ”nainen eikä mies”. Hän koki tutkimusjakson henkisesti hyvin raskaana, ja kun hän ei saanut diagnoosia, johti se hänet lopettamaan käynnit transtutkimusyksikössä. Sen jälkeen hänen tilansa on vain pahentunut.

”En kykene opiskelemaan tai työskentelmään koska olen vaikeasti masentunut, masennuksen yksi suurimmista syistä ovat ruumiini ja sukupuoli-identiteettini ristiriitaan liittyvät ongelmat, enkä pysty hankkimaan niihin hoitoa ennen kuin olen työskentelykunnossa koska minulla ei ole varaa hoitoihin yksityisellä puolella.” (neutri, 26)

Eräs vastaajista on kiteyttänyt hyvin ajatuksen siitä, kuinka tärkeää on saada tutkimusprosessi käyntiin, ja kuinka se parantaa ihmisen elämänlaatua.

”Sukupuolenkorjausprosessi maksaa itsensä useimmiten takaisin yhteiskunnalle lisääntyneenä työ- ja toimintakykynä. Jos ei sitä tehdä, niin transsukupuolisesta tulee hyvin onneton ja lisäksi kallis taakka yhteiskunnalle, usein työkyvytön ja masentunut.” (nainen, 33)

Vastauksista ilmenneisiin epäkohtiin pitäisi puuttua ja miettiä, kuinka tutkimusprosessista voitaisiin tehdä joustavampi. Voi olla, ettei kahden tutkimusyksikön henkilökunta enää pysty hoitamaan jatkuvasti kasvavaa transtutkimuksiin hakevien määrää. Vaikka hoitoon pääsy olisi taattu hoitotakuun puitteissa, sen ei tulisi ohittaa täysin asiakkaiden omaa kokemusta siitä, ettei tämän hetkistä tilannetta koeta hyvänä. Tulisikin pohtia ja keskustella, kuinka voisimme parantaa tilannetta ja mahdollisesti lyhentää jonoja. Voisi miettiä, pystyttäisiinkö vahvistamaan asiakkaiden voimavaroja kestää pitkät jonotusajat paremmin, jos itse jonotusajoille ei voida tämän hetkisessä tilanteessa tehdä mitään.

Stereotyyppiset oletamat

”What most people fail to understand is that, because of their gender variance, most transsexual people are not normatively male or female either before or after transition. Most of us are not seeking perfection when measured against external stereotypes; rather, most of us are seeking an

internal sense of comfort when measured against our own sense of ourselves.” (Green 2004, 90)

Jamison Green on teoksessaan *Becoming Invisible Man*, käsitellyt sukupuoleen liittyviä stereotyyppisiä oletuksia, joita transsukupuolisille asetetaan. Green (2004, 90) muistuttaa, että transsukupuoliset ihmiset eivät ole normatiivisia naisia ja miehiä – ei ennen sukupuolenkorjaushoitoja, eikä niiden jälkeen. Sukupuolenkorjaushoidoissa ei ole kyse täydellisen naiseuden tai mieheyden tavoittelusta, vaan siitä, että voisi olla sinut itsensä kanssa. Kyse on yksilön omasta kuvasta ja siitä, kuinka itsensä näkee suhteessa omaksi koettuun sukupuoleen. Tästä huolimatta, stereotyyppit ovat rajoittavia ja haastavia ja ne nousevat esiin myös vastaajien kirjoituksissa.

Kirsi Juhila (2004, 20) on käsitellyt *kategorioita* artikkelissaan ”*Leimattu identiteetti ja vastapuhe*”. Stereotyyppit liittyvät kategorisointiin, sillä niiden molempien avulla annetaan merkityksiä ja luokitellaan. Nämä molemmat toimivat siis keinoina, joiden avulla sosiaalinen kanssakäyminen on helpompaa, sillä luodessamme yhteistä merkitysjärjestelmää me takaamme sen, että meidän on helpompi ymmärtää toisiamme. Kategorioihin liittyy myös yksilölle muodostuva *sosiaalinen identiteetti*. *Sosiaalinen identiteetti* muodostuu kun yksilö itse tai muut asettavat hänet tiettyyn kategoriaan tai kuten tutkimuksessamme stereotyyppiin. Näihin kategorioihin ja stereotyyppisiin taas liitetään vahvoja ennako-oletuksia ja ominaispiirteitä, jotka muovaavat yksilön identiteettiä. (mt., 23) Tutkimuksessamme stereotyyppinä toimivat etenkin naiseuteen ja miehyyteen liittyvät stereotyyppiset oletukset, joita käsittelemme seuraavaksi.

Stereotyyppijä koskeviin pohdintoihin tartuimme siitä syystä, ettemme olleet kirjoituspyynnössä erikseen pyytäneet vastaajia pohtimaan sukupuoleen liittyviä stereotyyppijä. Koemme mielenkiintoisena sen, että kahdestakymmenestä vastaajasta jopa kuusi vastaajaa tuo esiin sukupuolta stereotyyppittäviä piirteitä. Näistä kuudesta vastaajasta viisi ovat transsukupuolisia miehiä ja yksi vastaajista on muunsukupuolinen. Sukupuolittuneina stereotyyppioina nousevat etenkin vaatevalinnat, niiden värit ja vaatteiden tyyli sekä hiusten pituus. Esimerkiksi yksi transsukupuolinen mies kokee, että hänellä ei olisi saanut olla pitkiä hiuksia, sillä ne ovat liian naiselliset. Korvakorujen pitäminen oli myös liian naisellista. Vastaajat kokevat, että heiltä odotettiin korostuneen

maskuliinista identiteettiä, ja tämä heijastui käsityksestä siitä, millaisia miehet ovat, ja miltä miehet näyttävät.

”Suurinosa transsukupuolisista joutuu miettimään tarkkaan vaatevalintojaan ja sanomisiaan... joillekin on motkotettu korvakoruista, toisille pitkistä hiuksista, joillekin jopa liian värikkäistä vaatteista...Tällainen ilmapiiri estää ihmisiä olemasta sellaisia kuin he oikeasti ovat, ja sillä tavalla vanhat stereotyypit jäävät voimaan eivätkä koskaan pääse muuttumaan” (ftm-transsukupuolinen, 20)

”Koin hyvin ahdistavana sen, että tutkimusryhmä odotti minulta äärimmäisen maskuliinista identiteettiä ja habitusta. Farkut ja huppari tai kauluspaita eivät heidän mukaansa olleet kyllin miehekkäitä vaatteita, ja asettivat sukupuoli-identiteettini kyseenalaiseksi – samoin se , että käytin vielä joissakin yhteyksissä naisten vessaa” (transmies, 25)

”...pukeuduin jo valmiiksi poikien/miesten vaatteisiin, minulla oli lyhyet hiukset ja punttistreenin myötä olin jo hieman maskulinisoitunutkin” (ftm, 22)

Edellä olevat esimerkit osoittavat stereotyyppien erilaisia tasoja. Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä stereotyyppiset vaatevalintoihin ja ulkoiseen olemukseen liittyvät stereotyypit tulivat yksilöön kohdistuneina, mutta viimeisessä esimerkissä yksilö itse korostaa stereotyyppisiä sukupuolta korostavia keinoja, kuten maininta ”poikien/miesten vaatteisiin” osoittaa. Tämä kertoo siitä, miten syvällä sukupuoleen liittyvät stereotyyppiset oletukset ovat, ja kertoo myös siitä, miten ymmärrämme sukupuolen näkyvän arkipäiväisessä elämässä. Sukupuoli näyttäytyy meille hyvin helposti esimerkiksi valittuina vaatteina tai hiustyylinä.

Stereotyyppittävien vaatevalintojen sekä yksilön valintojen, kuten sen, mitä vessaa käyttää, lisäksi vastaajista kaksi tuo esiin yksilön kehon kuvaan liittyviä stereotyyppittäviä esimerkkejä. Kyseessä on esimerkkejä, joissa stereotyypit liittyvät kehon muotoon kuten pituuteen, mutta myös ääneen.

”Itse sain pariin kertaan kuulla, että se etten ole pienikokoinen, on minulle eduksi miehestä käymisestä mutta uskon sen ja muiden piirteiden (kuten hoitajan merkille paneman matalahkon äänen) auttaneen minua myös itse tutkimuksissa ja diagnoosin saamisessa ” (ftm, 30)

Sukupuoli-identiteetin tutkimuksissa diagnoosin jälkeen siirrytään niin sanottuun tosielämäkokeeseen, jolloin yksilön tulee elää kokemassaan sukupuolella. Koetussa sukupuolella täytyy silloin olla piirteitä, joita yksilö haluaa edustaa ja yllä pitää. Stereotyyppiat näin ollen ovat tekijöitä, joiden mukaan yksilön oletetaan elävän arkielämänsä keussa. Stereotyyppiat ovat siis samaan aikaan merkittäviä sukupuolen kokemusta mittaavia tekijöitä, mutta voivat myös olla haitallisia rajoittaessaan sukupuolen moninaista ilmentämistä. Hakeutuessaan sukupuoli-identiteetin tutkimuksiin yksilöllä on tietynlainen kuva sukupuolesta, sillä ilman sukupuolta ja mielikuvaa siitä, ei voi olla sukupuoliristiriitaa.

”...ymmärsin, että ollakseen mies ei tarvinnut olla mikään stereotyyppinen cis-miehen kaltainen olento, vaan meitä miehiä on laidasta laitaan ja osa on maskuliinisempia ja osa feminiinisempiä, eikä se vähennä kenenkään ”miehisyyttä”, jos näin voi sanoa.” (ftm, 22)

Vastaajista kaksi ovat kokeneet seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset stereotyyppittäväinä ja hetenormatiivisina. Seksuaalisen suuntautumisen heteronormatiivisuus on myös stereotyyppittävä. Heteronormatiivisuus tai heteromatriisi käsitteet perustuvat Judith Butlerin (1990) näkemyskseen siitä, miten heteroseksuaalisuus näyttäytyy kyseenalaisesti ainoana oikeana tapana elää elämää. Heteronormatiivisuus ei liity pelkästään heteroseksuaalisuuteen, vaan se määrittelee myös sitä, miten olla mies ja nainen. Heteronormin kautta mieheys ja naiseus näyttäytyvät toisensa poissulkevinä rakenteina. Tällöin naisella on jotain sellaista, mitä miehellä ei voi olla, ja miehellä ei voi olla sellaista, mitä naisella on. (Martinsson ym. 2007, 11; Keskinen 2004, 35) Heteronormatiivisuus sulkee myös tällöin pois minkä tahansa muun kuin heteroseksuaalisen käyttäytymisen.

”Bi-seksuaalisuuteeni suhtauduttiin kielteisesti, ja sen epäiltiin ilmentävän epäselvää sukupuoli-identiteettiä.” (transmies, 25)

”Minulta on kysytty, onko minulla naisen sukuelimet. Se on mahdotonta, koska en ole nainen. On kysytty, olenko harrastanut heteroseksiiä miehen kanssa. Se on mahdotonta, koska samansukupuoliset eivät voi harrastaa heteroseksiiä” (transmies, 24)

Stereotyyppien ylläpito tutkimusjaksolla estää ihmisten yksilöllisten piirteiden näkemisen sekä mahdollistaa sen, että stereotyyppit, jotka rajoittavat yksilön toimintaa sosiaalisessa ympäristössä korostuvat ja jäävät elämään. Seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset ovat myös stereotyyppittäviä ja vahvistavat heteromatriisia. Tällöin ei tunnusteta seksuaalisuuden moninaisuutta, joka on yhtä moninaista ja ainutlaatuista kuin sukupuolen moninaisuus.

Mielenkiintoista kirjoittajien vastauksissa on se, että sukupuolistereotyyppioihin ovat enemmän kiinnittäneet huomiota nimenomaan transsukupuoliset miehet. Mitä tämä kertoo mahdollisesti miehisyyden ja maskuliinisuuden jäsentymisestä yhteiskunnassamme, vai kertoo se ylipäätään mitään? Lähdimme tarkastelemaan suomalaista peruskouluopetusta ja löysimme Liisa Tainion ja Tiina Teräksen Opetushallitukselle tekemän raportin ”*Sukupuolijäsennys perusopetuksen opetuskirjoissa*” vuodelta 2010. Tainio ja Teräs (2010, 5) ovat käyneet läpi lukuisia oppikirjoja ja tutkineet sitä, miten sukupuoli rakentuu ja ilmenee peruskoulun oppimateriaalissa. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää ja auttaa näkemään sukupuolen segregaatiota.

Raportissa on tarkasteltu muun muassa oppikirjojen kuvissa esiintyvää maskuliinisuutta ja feminiinisyttä. Kaikkien raportissa käytettyjen oppikirjojen kuvista maskuliinisia oli jopa 57% kun feminiinisten hahmojen osuus on 35,8%. Loput oppikirjojen hahmoista ovat esitetty sukupuolettomasti. Sukupuolittavien sanojen määrä oppikirjoissa on jakautunut siten, että 56,6 % sanoista viittaa miehiin ja 43,4 % naisiin. (mt., 6.) Raportin anti meidän tutkimuksemme kannalta on se, että se osoittaa maskuliinisuuden olevan selkeästi enemmän näkyvillä peruskoulun opetuksen oppimateriaalissa.

Tätä ei voida suoraan yhdistää siihen, miten kirjoituspyyntöön vastanneet transsukupuoliset miehet ovat käsitelleet stereotyyppioita, mutta voimme pohtia sitä mahdollisuutta, että mielikuvien ja opetuksen avulla kenties ylläpidetään sukupuoleen liittyviä stereotyyppioita. Tainio ja Teräs nostavat esiin esimerkki tapauksena oppikirja Sanataiturin harjoituskirjan, jossa oppilaan tehtävänä on kirjoittaa tarina sanalaatikon sanoista. Oppilaat saavat valita vain yhden sanalaatikon. Yhdessä sanalaatikossa on sanat keittiö, äiti, itkeä, teevesi, tyttö, allergia, marsu ja jättää. Toisessa laatikossa sanat ryöstää, laiva, merirosvo, kuningas, laiva, aarre, voittaa, merimiehet ja kapteeni. Lisäksi on kaksi

sanalaatikkoa, joissa ei ole sukupuoleen liittyviä sanoja. Tainio ja Teräs korostavat, että näiden kahden mainitun sanalaatikon sukupuolittavat sanat luovat jo stereotyyppisiä mielikuvia oppilaille siitä, millaista on feminiinisyys ja maskuliinisuus. (Tainio & Teräs 2010, 32-33.)

Sukupuolta rakennetaan jatkuvasti eri yhteyksissä ja sukupuolen merkitysrakenteet piiloutuvat arkipäiväämme ilman, että ajattelemme niitä toistuvasti. Peruskoulun oppikirjojen sukupuolijäsennyksen osoittaminen on eräs keino osoittaa sukupuolen olevan sosiaalisesti rakentunutta. Mutta ajattelemalla vain sukupuolen sosiaalista rakentumista, unohdamme yksilön kehollisuuden, ja tämä tekee sukupuolen näkemisestä monimutkaista ja osin myös problemaattista (Nagoshi & Brzuzy 2010, 435). Nähdessämme sukupuolen yksilötasolla ja yksilön kehollisuutena, meidän tulee myöntää se, että yksilöllä on itsemääräämisoikeus ja itsensä määrittelyn oikeus omaan kehoonsa. Tällä tarkoitamme sitä, että yksilö voi asettua stereotyyppien yläpuolelle ja määritellä oman kehonsa, omasta näkökulmastaan juuri sillä tavoin, kuin kehonsa tuntee, ja ilmentää omaa kehoaan juuri niillä keinoilla kuin haluaa. Tällöin stereotypiat jäävät taka-alalle ja sukupuolen sosiaalinen rakentuminen on toissijaista.

4.3 Sukupuolen juridinen vahvistaminen

"...24 countries in Europe require sterilization in legal gender recognition while a total of 16 countries do not provide for any possibility to change name and gender at all. This means that transgender people remain barred from active participation in social and economic life. Applying for a job, opening a bank account, boarding a plane can be challenging or even be impossible."(24 countries in Europe...)

Transgender Europe (TGEU), joka toimii trans- ja intersukupuolisten kattojärjestönä Euroopassa, on nostanut esiin sukupuolen juridisen vahvistamisen olevan edelleen kynnyskysymys useissa maissa. Euroopan maista kahdessakymmenessäneljässä sterilisointi on ehto sukupuolen juridiselle vahvistamiselle. Kuudessatoista Euroopan maassa on mahdotonta vaihtaa nimeä tai korjata sukupuolta vastaamaan omaa kokemustaan.

Myös Amnesty International on kiinnittänyt huomiota tähän ihmisoikeuksia rikkovaan käytäntöön ja on tuottanut raportin *“States decides who I am: Lack of legal recognition for transgender people in Europe”* (2014), jossa tuodaan esiin nimenomaan epäkohdat, jotka liittyvät sukupuolen juridiseen tunnustamiseen.

Transsukupuolisten sukupuolenkorjaushoidossa tähdätään usein sukupuolen juridiseen vahvistamiseen. Kyseessä on siis tekninen toimenpide, joka toteutetaan korjaamalla transsukupuolisen henkilöturvatusnäkymänsä vastaamaan yksilön koettua sukupuolta. Henkilöturvatusnäkymä kertoo meille omistajastaan syntymäajan lisäksi myös sukupuolen, joka syntymässä yksilölle on määritelty ulkoisten genitaalien perusteella. Juridinen sukupuolen vahvistaminen on tärkeää monesta syystä ja eräs merkittävimmistä on se, että yksilö haluaa tulla nähdyksi omaksi koetussaan sukupuolella myös yhteiskunnallisessa toiminnassa.

“...tutkittavan oletetaan elävän tosielämäkoetta vastakkaisen sukupuolen henkilötunnuksella. Tässä on siis kyseessä asetelma, jossa ihmisen oletetaan “elävän omaksi kokemaansa sukupuolta mahdollisimman vakuuttavasti” niin, että samaan aikaan kaikki jotka missään katsoo tämän ihmisen henkkareita, saa heti tietää että sen sukupuolella on jotain korjattavaa” (transmies, 25)

Yksi vastaajista korostaakin omaksi koetun sukupuolen nimen ja juridisen vahvistuksen olevan merkittävää nimenomaan identiteetin ja uskottavuuden kannalta. Vakuuttavasti eläminen omassa sukupuolella helpottuu kun voi tulla juridisesti myös nähdyksi omassa sukupuolellaan.

“Transihmiselle sen omaksi kokemaansa sukupuolen nimen saaminen ihan juridisesti omaksi on iso asia oman identiteetin ja uskottavuuden kannalta” (transmies, 22)

Sukupuolinen oleminen nähdään hankalaksi virallisissa yhteyksissä, koska juuri näissä tilanteissa yksilö joutuu tuomaan esiin aiemman virallisen sukupuolen. Se, ettei tule hyväksytyksi omaksi koetussaan sukupuolella on pelottavaa. Tähän liittyy myös se, kuinka yksilö saa aikaisemmat itseään koskevat tiedot muutettua vastaamaan uutta henkilöturvatusnäkymää ja nimeä. Kaikki eivät vaihda aikaisempia opinto- ja työtodistuk-

sia vastaamaan uutta nimeä ja henkilöturvattunusta, tämä voi aiheuttaa pelkoa yksilössä siitä, miten muut suhtautuvat häneen vaihtuneeseen henkilöllisyyteensä.

”Pelkään tulevani torjutuksi ns. taustani takia, sillä työ- ja koulutodistukset ovat vielä vanhalla nimellä. Täytyy vain luottaa siihen, että ... työpaikan edustajilta löytyy järkeä päästä” (mies, 25)

Henkilöturvattunukseen liittyviä tuntemuksia voidaan tarkastella vastaajien vastauksista nimenomaan niin, miten merkitykselliseksi henkilöturvattunuksen vaihtaminen muodostuu. Vaikka kyseessä on tekninen seikka, se muodostuu ainakin yhden vastaajan vastauksessa suorastaan elintärkeäksi.

”Olin myös todella huojentunut siitä, että sain miehen sotun tavallista aikaisemmin... Pyysin kiirehtimistä, sillä minulle oli elintärkeää pystyä hakemaan kouluun miehen papereilla” (transmies, 24)

Juridisesti oman sukupuolensa korjaaminen vaatii yksilöltä hedelmättömyystodistusta ja tarkoittaa täten pakkosterilisointia. Kirjoituspyynnössä nostimme pakkosterilisoinnin esiin, sillä se on ihmisoikeuksia rikkova tekijä. Tätä tutkimusta kirjoittaessamme Suomessa tilanne on edelleen se, että tullakseen tunnustetuksi omaksi kokemassaan sukupuolella transsukupuolisen tulee osoittaa hedelmättömyytensä. Kirjoituspyyntöön vastanneista kolme huomioivat omassa vastauksessaan pakkosterilisoinnin osana sukupuolenkorjaushoitoja. Vastaajista yksi oli nainen ja kaksi transsukupuolista miestä.

”Pakkosterilisointi on yksi iso ongelma. Itse en saanut tallettaa sukusolujani, vaikka olisin voinut niin tehdäkin, jos aikoinaan olisi ollut siihen mahdollisuus” (nainen, 33)

Transsukupuolisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksestä on kirjattu lakiin seuraavasti:

Transsukupuolisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä on, että yksilö pystyy esittämään lääketieteellisen selvityksen siitä että kokee kuuluvansa

vastakkaiseen sukupuoleen kuin hänet on syntymässä määrätty. Hänen täytyy myös osoittaa, että pystyy elämään kokemansa sukupuolen roolissa. Hänen täytyy myös osoittaa että hänet on steriloitu tai että on muusta syystä lisääntymiskyvytön. (28.6.2002/563)

Transsukupuolisen sukupuolen vahvistamisedellytykset ovat vaativat. Kyse on teknisestä seikasta eli muutetaan yksilön henkilöturvattunusta vastaamaan yksilön kokemuksellista sukupuolta. Muutoksen saamisen vaikeus on selkeä epäkohta, sillä nyt transsukupuolisilta vaaditaan konkreettista näyttöä omasta kokemuksestaan, jotta henkilöturvattunuksen saa vaihdettua. Kaikkein suurin ja vaativin edellytys ja samalla myös eniten ihmisoikeuksia ja koskemattomuutta loukkaavia on lisääntymiskyvyttömyyden edellytys. Vastaajista yksi huomauttaa, että hormonihoitot itsessään vaikuttavat lisääntymiskyvyttömyyteen.

”Olen itse hyväksynyt sen, etten voi saada miehenä biologisia lapsia, ja se on minulle ihan ok... En koe sitä mitenkään pakkosteriloinniksi. Testosteronihoito jokatapauksessa lopettaa suurimmalla osalla meistä estrogeenin tuotannon ja toiminnan, ja tekee meistä sillä tavalla lisääntymiskyvyttömiä jokatapauksessa” (transmies, 22)

Sukupuolenkorjaus aloitetaan hormonihoidoilla. Transsukupuoliset miehet aloittavat testosteronihoidon ja transsukupuoliset naiset aloittavat estrogeenihoidon. Hormonihoito itsessään aiheuttaa lisääntymiskyvyttömyyttä. Huomioitavaa on kuitenkin se, että transsukupuolisille kohdistuvat hoidot ovat vapaaehtoisia. Tämä tarkoittaa sitä, että on yksilön oma valinta aloittaako hän hormonihoitot vai ei. Sen vuoksi on kohtuutonta ja yksilön itsemääräämisoikeutta ja ihmisoikeuksia loukkaavaa se, että periaatteessa yksilölle ei anneta muuta mahdollisuutta kuin aloittaa lisääntymiskyvyttömyyttä aiheuttavat hormonihoitot, mikäli haluaa juridisesti tuoda esiin oman kokemuksellisen sukupuolensa eli saada henkilöturvattunuksensa muutettua.

”Tosielämäkoe on muutenkin hedelmättömyysvaatimuksen ohella hämmentävin ja ihmisoikeudellisesta näkökulmasta kyseenalainen osa sukupuolenkorjausprosessia” (transsukupuolinen mies, 25)

Steriloimiseen voidaan ryhtyä asianomaisen henkilön omasta pyynnöstä kun henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja elää tämän sukupuolen mukaisessa roolissa kuten on laissa transseksuaalisen sukupuolen vahvistamisesta säädetty (28.6.2002/563).

Transsukupuolisten oikeuksien näkökulmasta koemme tämän lain ristiriitaisena ja transsukupuolisen oikeusturvaa laskevana. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta vaatii sen, että henkilö on steriloitu tai on muutoin lisääntymiskyvytön. Tämä tarkoittaa sitä, että henkilö ei voi saada kokemansa sukupuolen mukaista henkilöturvastunnusta ennen kuin hän pystyy toteen näyttämään sen, että hän on lisääntymiskyvytön.

Steriloimislaisissa korostetaan, että sterilointiin voidaan ryhtyä *asianomaisen pyynnöstä*, kun henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja elää tämän sukupuolen mukaisessa roolissa. Täten näyttää, että sterilointilaki ja laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta ovat ristiriidassa. Sillä jälkimmäisessä laissa vaaditaan lisääntymiskyvyttömyystodistusta ja sterilointilaisissa korostetaan asianomaisen pyyntöä. Kyse ei tällöin ole asianomaisen pyynnöstä, vaan enemmänkin pakotteesta, jotta voi saada vahvistettua oman sukupuolensa. Kirjoituspyyntöön vastanneista yksi nosti nimenomaan esiin sen, että oman sukupuolen kokemuksen tulisi olla sellainen asia, jota ei määriteltäisi ympäristöstä käsin vaan yksilöllä olisi oikeus määritellä itsensä:

”Haaveilen ympäristöstä, jossa saisin määritellä sukupuoleni itse...Mielestäni minulla tulisi olla oikeus sekä edustaa sitä sukupuolta, minkä olen koko ikäni kokenut omakseni, että pitää kehoni entisellään” (transmies,24)

Vastaajan kokemus on merkittävä esimerkki siitä, miten monenlaisena sukupuoli näytetään, ja miten binaarinen sukupuolijako heikentää yksilön oikeusturvaa. Kyse ei pelkästään ole siitä, että tehtäisiin vaihtokauppaa lisääntymiskyvyttömyydellä ja henkilöturvastunnuksella. Lisääntymiskyvyttömyys vaade aiheuttaa sen, että yksilöllä ei ole myöskään mahdollisuutta omiin biologisiin jälkeläisiinsä. Ilman sterilointilain 1§:n (28.6.2002/564) muutosta monet transsukupuoliset joutuvat siirtämään myöhemmäksi omaa sukupuolenkorjausprosessiaan, mikäli haluavat biologisia jälkeläisiä.

Tutkimuksessaan, *The Pregnant Man – an Oxymoron*, Sam Dylan More (1998) ravistelee yhteiskunnassamme muovautuneita tiukkoja käsityksiä vanhemmuudesta. Hän on

haastatellut yhdeksää itsensä transmieheksi identifioivaa ihmistä, jotka ovat tai ovat olleet raskaana. Nämä miehet ovat olleet tietoisia omasta transsukupuolisuudestaan jo ennen raskautta ja aloittaneet sukupuolenkorjausprosessin joko raskaana ollessaan tai heti raskauden jälkeen. (More 1998, 319.) Tutkimuksessamme kukaan vastaajista ei tuo esiin omaa kokemusta olla raskaana ja samalla tietoinen transsukupuolisuudestaan, mutta osalla vastaajista on kuitenkin lapsia. Koemme, että tämä näkökulma on hyvä tuoda esiin, jotta saadaan rikotuksi sukupuolen normatiivista ja kahtiajakoista ajattelua.

Jälkikasvun saanti voi kyseenalaistaa kaiken sen, mitä ihmiset näkevät transsukupuolisen olevan ja sen, miten transsukupuolinen itse kokee sukupuoli-identiteettinsä. Monille Moren tutkimuksen haastateltaville raskausaika oli hyvin stressaavaa ja he kärsivät monenlaisista peloista sekä häpeän tunteista (mt., 322-323). Ulkopuoliset näkivät haastateltavat automaattisesti naisina ja kohtelivat heitä sen mukaan (mt., 325). Toisaalta joitakin raskaana olevia on pidetty lihavana miehinä, johtuen vahvasti sukupuolittuneista merkeistä kuten parrasta (Dozier 2005, 305). Useasti sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten suhtautuminen miesten raskauteen ja synnytykseen oli negatiivinen. Monet ammattihenkilöt jopa transklinikoilla (ulkomailla) kokivat miesten raskauden ongelmallisena. Joillekin ei annettu lupaa vaihtaa nimeä ennen kuin he olivat lopettaneet rintaruokinnan. Toisten terapeutit taas epäilivät miesten valmiutta elää kokonaisvaltaisesti miehinä synnyttämisen jälkeen. (More 1998, 325.) Tästä huomaa, kuinka sukupuolittuneita käsitykset ovat raskaudesta, huolimatta siitä, että transsukupuolisuudesta muuten ammattihenkilöstöllä olisikin tietoa.

Vaikka suurin osa miehistä raskaana ollessaan koki, että syntymätöntä lasta on suojeltava, he eivät kokeneet syntymättömän lapsen olevan osa itseään, kuten raskaana ollessa odotetaan tapahtuvan. Heille syntymätön lapsi oli ”vieras” tai jopa ”parasiitti”. He määrittelivät itse itsensä miehiksi huolimatta siitä, että he rintaruokkivat lastaan. He pitivät rintaruokintaa luonnollisena asiana, mutta kokivat sen enemmän velvollisuutena kuin liittyvän äidilliseen mielihyvään. (mt., 324-327.) He eivät siis liitä raskautta sosiaaliseen sukupuoleen, vaan näkevät sen olevan biologinen tapahtuma ja osoitus geneettisen sukupuolen toimivuudesta. Hedelmällisyys ja mahdollisuus lisääntyä ovat

jokaisen ihmisen oikeuksia ja oma henkilökohtainen päätös, eikä asia, joka voidaan kieltää osalta ihmisistä ja mahdollistaa toisille.

Ilman sterilisointilain 1§:n (28.6.2002/564) muutosta monet transsukupuoliset joutuvat siirtämään myöhemmäksi omaa sukupuolenkorjausprosessiaan, mikäli haluavat biologisia jälkeläisiä. Tutkimuksessa tulee hyvin esille se, kuinka tärkeää myös monille transsukupuolisille on saada biologisia lapsia. Monet haastateltavista olivat jopa valmiita salaamaan raskautensa muilta ihmisiltä, koska sen paljastuminen olisi voinut hankaloittaa sukupuolenkorjausprosessia (More 1998, 326).

Suurin osa transmiehistä liittyy raskaana olemisen ja lapsen synnyttämisen vahvasti naisena olemiseen, joten joukkona transmiehet, jotka haluavat kantaa lapsensa, on varsin pieni (Huuska 2008, 282). Lain rajoittavuus ei kuitenkaan kosketa pelkästään heitä, vaan myös muita transsukupuolisia ihmisiä. Esimerkiksi transnaiset voivat ennen sukupuolenkorjaushoitojen aloittamista tallettaa siittiöitä hedelmöityshoitoklinikalle myöhempää käyttöä varten, mutta ongelmana on, ettei tähän kannusteta terveydenhuollon ammattilaisten toimesta ja se jää heillä yleensä tiedonpuutteen vuoksi tekemättä. Moni klinikka on myös kieltäytynyt käyttämästä näitä sukusoluja transnaisen kumppanin hedelmöityshoidoissa. (Jämsä 2008a, 140.)

4.4 Tulla todeksi perheen ja yhteiskunnan silmissä

Viimeistään nimen vaihtamisen ja sukupuolenkorjaushoitojen aloituksen jälkeen alkaa transsukupuolisella eläminen koetussa sukupuolella ja tällöin myös ulkoiset piirteet alkavat muuttua. Tilanteissa, joissa yksilön taustoilla on merkitystä, transsukupuolisuus saattaa tulla tahtomattaankin esiin. Se, kuinka vastapuoli reagoi yksilön transsukupuolisuudesta kuulleessaan, saattaa piirtää raamit sille, millainen tilanteesta syntyy.

Kirjoituspyynnössä kysyimme, kuinka transsukupuoliset ovat kokeneet tullessaan kohdelluiksi sosiaali- ja terveyspalveluissa. Myös toinen tutkimuskysymyksistämme käsitte-

lee juuri näitä kohtaamisia sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden kanssa. Jo lähteen hakua koskevassa aineistonanalyysisointi kappaleessa saimme huomata, kuinka tietämättömyys näyttää useasti kulkevan käsi kädessä asiattoman kohtaamisen kanssa. Jokainen ihminen kuitenkin tulee jossain vaiheessa käyttämään sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita, joten on tärkeää tarkastella myös yleisesti transsukupuolisten kokemuksia näissä palveluissa asioimisesta.

Kirjoituspyyntöön vastanneista kuusi kertoo kohtaamisen kokemuksista sosiaali- ja terveyspalveluissa sukupuolenkorjaushoitojen aloittamisen jälkeen. Kaksi kuudesta vastaajasta kertoo aina saaneensa pelkästään asiantuntevaa ja arvostavaa kohtelua terveydenhuollon puolella. Neljän muun vastaajan kokemukset taas osoittavat tarpeen sille, että tietoutta sukupuolen moninaisuudesta tulisi lisätä sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunnan keskuudessa.

”Olen saanut terveysaseman vastaanotossa huonoa kohtelua transsukupuolisuuteni vuoksi. Koen että nykyisen terveysasemani vastaanottohenkilökunta kiusaa minua – Olen esim saanut aikoja lääkärille joka ei ole paikalla, hormonikorvaushoitojeni tarpeellisuus on kyseenalaistettu ja palvelu on aina töykeää.” (transmies, 25)

”Terveydenhuollossa useilla lääkäreillä tuntuu olevan taipumus kirjata potilastietoihin jotain sukupuolenkorjaukseen liittyvää, vaikka se ei olisi kyseessä olevan asian kannalta oleellista. Tästä johtuen olen mm. joutunut toimittamaan Kelaan sairauspäivärahan hakemista varten lausunnon, jossa arvioidaan ääneni ja ulkonäköni maskuliinisuutta.” (ftm transsukupuolinen, 30)

”Mitä tulee sotepalveluihin, niin aika paljon tulee kyselemistä esim. lääkäriltä, jonka luona en ole välttämättä trans-asioiden takia käymässä, tai terveydenhoitajat kyselee suurin piirtein joka kerta, kun siellä käy. Tietoa tarvitaan ehdottomasti lisää, jottei potilaiden täydy toimia kouluttajina.” (mies, 20)

Gerald P. Mallon ja Teresa DeCrecenzo (2006, 233) ovat käsitelleet transsukupuolisia lapsia ja nuoria tutkimusartikkelissaan. He korostavat, että lasten kanssa työskentelevien sosiaalityön ammattilaisilla tulisi olla valmiuksia kohdata transsukupuolisuutta jo ennen kuin he kohtaavat ensimmäisen transsukupuolisen asiakkaan. Ei riitä, että he

hankkivat tiedon jälkikäteen. Mallon ja DeCrecenzo muistuttavat avoimen kommunikoinnin tärkeydestä ja siitä, että lapset ja nuoret kokisivat tulevansa hyväksytyksi omassa sukupuolestaan. Tähän ei tulisi pyrkiä ainoastaan lasten ja nuorten kanssa työskenneltäessä, vaan ylipäättään sosiaali- ja terveyspalveluiden työntekijöillä tulisi olla tietoa sukupuolen moninaisuudesta etukäteen, eikä vasta sitten kun itse asiakas on häntä opastanut tai asiakastilanne on ohi. Jotkut saattavat alkaa tietoisesti vältellä asioimista palveluiden piirissä, sillä he eivät mielellään haluaisi kerta toisensa jälkeen joutua vastaamaan asiattomiin kysymyksiin.

”Terveystieteiden palveluissa huomaan, että en mielelläni mainitse transsukupuolisuutta, ellei ole pakko. On inhottavaa joutua tilanteeseen, jossa joutuu selittämään jotain niin henkilökohtaista lääkärille tai sairaanhoitajalle, jonka ei oikeastaan asiasta tarvitse tietää. On inhottavaa nähdä hämmennys terveydenhuollon ammattilaisen kasvoilla ja vastata kysymyksiin, joita ei oikeasti tarvitsisi kysyä.” (transmies, 24)

”Olen mm. joutunut selostamaan lääkärille, että sukupuolenkorjaus ei ole lastensuojeluperuste. Lisäksi olen lapseeni liittyvissä asioissa joutunut vastakkain sosiaalityöntekijöiden, psykologien ja lastentarhanhoitajien kanssa, jotka ovat pyrkineet kyselemään minuun, prosessiini ja sukupuoli-identiteettiini liittyviä asioita, joilla ei ole mitään merkitystä lapseni hoidon kannalta.” (ftm transsukupuolinen, 30)

Ikävät ja kiusalliset tilanteet, joihin joudutaan työntekijöiden tietämättömyyden vuoksi, saattavat johtaa siihen, että yksilö alkaa vältellä näitä tilanteita. Samanlaisista kokemuksista kertoo Setan teettämä kysely, jossa on kartoitettu suomalaisten sateenkaariperheiden kokemuksia sosiaali- ja terveyspalveluissa asioimisesta. Transtaustaisille perheille oli osoitettu oma kyselylomakkeensa ja sen vastauksista kävi ilmi, että syrjinnän pelko on vahvasti läsnä heidän asioidessa eri viranomaisilla. Jotkut valitsivat tarkkaan sen, kenelle varaa ajan esimerkiksi terveydenhuollon puolella ja toiset olivat jopa jättäneet joitakin palveluita käyttämättä syrjinnän pelon vuoksi. (Aarnipuu 2007, 34.)

Yhdysvalloissa ja Kanadassa tehdyssä tutkimuksessa perehdyttiin sukupuolen ja seksuaalisuuden näyttäytymiseen yliopistossa tapahtuvan sosiaalityön opetuksen opetus-

suunnitelmassa. Syynä tutkimuksen tekemiseen on ollut se, että useilla sosiaalityön opiskelijoilla ei ole riittävää tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. (Fredriksen-Goldsen ym. 2011, 19-20.) Fredrikson-Goldstein ym. viittaavat Johnstonin (2002, 20) tutkimukseen, jossa huolenaiheena on sosiaalityön teorian, kirjallisuuden, ja opetuksen heteroseksistisen sukupuolijärjestelmän haastamattomuus. Heteroseksuaalisuus on perus, johon muita seksuaalisuuksia verrataan. Tutkimuksen tärkeimpänä antina on se, että koulutusta tulee kehittää siihen suuntaan, että pystytään tukemaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ja heidän perheitään (mt., 32). Selityksenä koulutuksen vähäisyyteen pidettiin sitä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt nähdään yhtenä kokonaisuutena eikä täten tiedosteta transihmisiin liittyviä erityislaatuisia haasteita. Toisena syynä pidettiin sitä, että transihmisten määrän ajatellaan olevan niin pieni, joten he eivät tarvitse niin paljon huomiota. (mt., 29.)

Syitä siihen, miksi Suomessa sukupuolen moninaisuus on niin huonosti tunnettu aihe sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden keskuudessa, emme lähde tässä arvailemaan. Mutta näkemyksemme mukaan niin kauan kuin vaarana on jonkun ihmisryhmän asiaton kohtelu, tulisi koulutusta kunnioittavaan kohtaamiseen tarjota, oli kyseessä sitten, kuinka pieni tai näkymätön vähemmistö tahansa.

Burdge (2007, 243-244) painottaa artikkelissaan, että sosiaalityöntekijöiden tulisi torjua sukupuolen dikotomista eli kaksijakoista ymmärtämistä. Sosiaalityöntekijöiden tulisi arvostaa moniselitteistä terminologiaa sekä sukupuolen moninaisuutta. Hän korostaa, että itsensä määrittely on osa itsemääräämisoikeutta ja näin ollen sosiaaioikeutta. Ne ovat sosiaalityön perimmäisiä ammatillisia arvoja. On siis tärkeää, että sosiaalityö oppiaineena ja käytännön työnä ymmärtää transsukupuolisuutta koskevaa kieltä, sillä se on kieli, jota transsukupuoliset itsestään käyttävät. *”Sosiaalityöntekijät voivat kunnioittaa asiakkaan sanoja ja niiden henkilökohtaisia merkityksiä, vaikka virallisia määritelmiä ei olisikaan.”* (mt., 244).

Juha Jämsä (2008) korostaa artikkelissaan sisällyttävän kielen käyttämistä. Tämä tarkoittaa sitä, että asiakkaiden kohtaamisessa käytettäisiin kieltä, joka olisi mahdollisimman sukupuolineutraalia. Kielenkäytön merkittävyys piilee myös siinä, että työskennellessä minkä tahansa asiakasryhmän kanssa ei voida koskaan tietää asiakkaan

vähemmistöasemaa. Tämän kielenkäytön tulisi toimia myös työyhteisöjen sisällä, jolloin kielenkäyttö sisältyy kaikkiin tilanteisiin kuten työyhteisöjen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmiin. (Jämsä 2008c, 111.) Kyse ei siis pelkästään ole asiakkaista vaan myös työyhteisön jäsenistä. Emme saa unohtaa, että arvokas kohtaaminen ei koske pelkästään työntekijä-asiakas suhdetta, vaan kunnioittaminen ja arvokas kohtaaminen tulee olla koko elämänkaaren ja kaikki ihmissuhteet kattavaa.

Transsukupuolisen lähipiiri

”Koko prosessin ajan myös läheiseni ja ystäväni ovat pysyneet rinnallani, joten tukiverkostoni on aina ollut valmiina auttamaan minua. Olen myös iloinen siitä, että tutkimusjaksossa on mukana läheistapaaminen, jossa pääsee mahdollisuuksien mukaan tuomaan perheensä ja läheisiään keskustelemaan tutkimusryhmän kanssa. Itselleni ja omalle isälleni tämä oli todella tärkeä ja lähentävä kokemus.” (transsukupuolinen mies, 21)

Kirjoituspyyntöön vastanneista kuusi tuo esiin läheissuhteitaan, liittyen sukupuolenkorjausprosessiin. Emme olleet kirjoituspyynnössä erikseen pyytäneet vastaajia kertomaan heidän lähipiirinsä suhtautumisesta tai osallistumisesta hoitoihin, joten pidimme merkittävänä sitä, että vastaajat toivat itse asian esiin. Sukupuoli-identiteetin tutkimuksissa pyritään myös tuomaan transsukupuolisten lähipiiri mukaan sukupuolenkorjaushoitoihin, sillä on ymmärrettävää, että kokonaisvaltainen muutos elämässä koskettaa myös ympärillä olevia ihmisiä. Prosessinsa aikana vanhempiensa luona asunut 22-vuotias transsukupuolinen kirjoittaa:

” ...he (vanhemmat) ottivat identiteettini, nimenmuutokseni ja minut ylipäänsä poikanaan hyvin vastaan. Myös sukulaiseni suhtautuivat minuun ihan hyvin tai ainakin asiallisesti... Kaveritkin ottivat asian hyvin ja alkoivat kutsua minua heti oikealla nimelläni.” (transsukupuolinen mies, 22)

Sukupuolenkorjausprosessissa kiinnitetään huomiota myös transihmisen lähipiiriin ja siihen, miten heidät saadaan tukemaan läheistään prosessissa. Transihminen tarvitsee

tukiverkostoan käydäkseen läpi prosessin, mutta myös se on tärkeää, että häntä uskotaan, vaikka hänen lähipiirinsä ei pystyisi hyväksymään hänen ratkaisuaan prosessiin lähtemisestä. Tulisikin muistaa, että transsukupuoliset eivät muutu korjausprosessissa, vaan heidän kokemuksellinen sukupuoli-identiteetti tulee näkyväksi sekä itselle että muille. (Vilka 2010, 40.)

”Mulla on äiti ja veli, mutten halunnut erikseen läheistapaamista... Koin, että tää korjausprosessi on mun asia, johon ei tarvitse sotkea muita ihmisiä. Oon kyllä välillä miettinyt että olisiko äitille ja veljelle ollut hyötyä läheistapaamisesta. Me kolme ollaan tosi läheisiä, muttei erityisen avoimia, ja läheistapaaminen olisi ollut ainakin mulle kiusallisen intiimi tilanne – äitistä ja veljestä en tiedä.” (transsukupuolinen mies, 25)

Tulla ”ulos” transmiehenä tai transnaisena ei ole helppo transsukupuoliselle itselleen eikä perheelle ja läheisille. ”Ulostulo”-verbiä on kauan käytetty etenkin seksuaalivähemmistöihin kuuluvien joukossa eräänlaisena vapautuksen liikkeen merkkinä. Nykyään ”ulostulo” koskettaa mitä tahansa henkilökohtaista itsensä julkituomista, johon liittyy jonkinlainen stigma. (Lev 2004, 229.) Näin ”ulostuloon” liittyy aina tietynlaista vaikeutta ja pelkoa siitä, kuinka ”minut” otetaan, kun tulen asiani kanssa esiin. Aikaisemmin lääketieteellisenä neuvona transsukupuoliselle on ollut hylätä perheensä, vaihtaa identiteettiä ja aloittaa elämänsä jossain muualla. Kuvitelmana oli, että läheiset eivät voisi kestää transsukupuolisuutta. (Lev 2004, 15.)

”Vanhempien oli vaikea tukea minua sukupuolenkorjauksessa, ja välimme olivat huonot” (nainen, 41)

Hoitojen edettyä hänen välinsä vanhempiin ovat parantuneet, kuten myös koko hänen elämäntilanteensa on parempi kuin hoitoja aloittaessa ja niitä ennen.

”Välit vanhempiin ovat nyt hyvät, mutta veli on pysynyt etäisenä. Toimintakyky ja elämäntilanne ovat paljon parempia kuin ennen hoitoja.” (nainen, 41)

Puolisolle voi olla haastavaa ymmärtää ja hyväksyä kumppaninsa sukupuolen moninaisuutta. Kyse ei pelkästään ole ilmiön ymmärtämisestä vaan myös siitä, miten asettaa itsensä suhteessa ilmiöön ja kumppaniin. Toisen sukupuolen moninaisuuden ”ulostulo” muuttaa myös kumppanin identiteettiä, oma heteroseksuaalisuus, homous tai lesbous kyseenalaistuu ja samalla voi nousta kysymyksiä siitä, miksi tämä tapahtuu minulle? Miten minun tulisi tähän suhtautua?

Puolison juridisen sukupuolen vaihduttua myös avioliitto ja rekisteröityparisuhde muutetaan vastaamaan parisuhteen osapuolien juridisia sukupuolia. Lain transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (28.6.2002/563) mukaan yhtenä sukupuolen vahvistamisedellytyksenä on se, että avioliitto muuttuu rekisteröidyksi parisuhteeksi ja rekisteröity parisuhde vastaavasti avioliitoksi. Tätä toimenpidettä on edellyttänyt jo se, että transsukupuolisen henkilön puolison on täytynyt antaa suostumuksensa maistraattiin puolisonsa sukupuolen vahvistamiselle. Eräs vastaajista tuo esiin tämän seikan vastauksessaan:

”...rekisteröity parisuhteemme muuttui avioliitoksi. Annoin ”suostumukseni” tähän muutokseen, mutta minusta on aivan törkeää, että puolisollla on mitään sananvaltaa tässä asiassa. Kysehän on puolisoni elämästä ja itsemääräämisoikeudesta!” (puoliso)

Vaikka avioliitto-käsite yhteiskunnassamme on huomattavasti korkeammalle arvostettu ja oikeudetkin ovat avioliitossa paremmat kuin rekisteröidyssä parisuhteessa, on muutos parille varmasti raskas. Kaikki se, mikä on ollut totta jo vuosia, muutetaan nyt puolison sukupuolenkorjauksen vuoksi.

Entä sitten, kun avioliitto muutetaan rekisteröidyksi parisuhteeksi. Kuten jo aiemmin tuli todettua avioliitolla on parempi kuva ihmisten mielissä, ja miksi ei olisi? Onhan se ollut jo vuosisatoja kahden ihmisen välisen rakkauden merkki. Rekisteröity parisuhde on huomattavasti myöhemmin tullut korvaamaan samaa sukupuolta oleville pareille avioliiton, vaikkei se edes oikeudellisesti täytä kaikkia avioliiton oikeuksia, kuten oikeutta samaan sukunimeen (Laki rekisteröidystä parisuhteesta 9§, 29.5.2009/391). Kun avioliitto muuttuu rekisteröidyksi parisuhteeksi, voi se olla transsukupuolisen henkilön puolisolle erityisen hankalaa, sillä rekisteröityyn parisuhteeseen ja yleensäkin homo-

seksuaalisuuteen liittyy vielä paljon stigmaa ja negatiivisia mielipiteitä ja käsityksiä niin nuorten kuin vanhempien sukupolvien mielissä. Rekisteröidyssä parisuhteessa oikeudet ovat huonommat, jolloin pariskunnat voivat kokea itsensä syrjityiksi vain puolison transsukupuolisuuden perusteella.

Erinäisistä, isoistakin muutoksista johtuen transsukupuolisen perheenjäsenet voivat tuntea pelkoa leimaantumisesta ja ymmärtämättömyys ilmiötä kohtaan voi aiheuttaa hämmennystä ja ahdistusta. Kielteiset tunteet korostavat sitä, että kyse on tärkeistä ihmissuhteista. Pelko ja kieltäminen ovat vihan ja vastustamisen käänköpuolia. Perheen turvassa pitäminen ja säilyttäminen voidaan kokea uhatuksi, kun astutaan ulos mukavuusalueelta ja kohdataan sukupuoliin liittyviä vaiettuja asioita. (Huuska 2008, 279; Lev 2003, 248.)

”Minulla on onni, että minulla on kumppani... Olemme yhdessä – kumppanin kanssa – käyneet transtukipisteellä ja seksuaaliterapeutin luona, joista kummastakin jäi hyvä kokemus...Tämän hetkisenä suurimpana haasteena on, kuinka kerron asiasta lapselleni sekä vanhalle äidilleni.” (transnainen, 50)

C. Aramburu Alegria (2010, 909) on laadullisessa tutkimuksessaan kuvannut miehestä-naiseksi (MtF) transsukupuolisen ja cis-naisen välisen suhteen ylläpitämistä sen jälkeen kun puolison transsukupuolisuus on tullut ilmi. Informanttina toiminut cis-nainen käsiteli vastauksessaan omaa normaaliuttaan. Hän pohti myös omaa seksuaalista suuntautumistaan. Transsukupuolisuus on hänelle jotain, mikä ei olisi koskaan tullut hänen mieleenkään ja se tuntui järjestyttävän kaikkea muuta elämää. (mt., 912.) On ymmärrettävää, että puolisolalle transsukupuolisuuden käsittely on vaikeaa ja aikaa vievää, sillä transsukupuolinen itse on voinut jo pidemmän aikaa käsitellä asiaa kuten eräs MtF tuo esiin vastauksessaan. Sen jälkeen kun hän pikku hiljaa oli alkanut tulemaan ”ulos” ei asiaa voinut enää pidätellä. Asian tullessa ilmi transsukupuolisuudesta voi tulla parisuhdetta ja koko elämää koskettava teema, joka on kaikkialla. Eräs cis-nainen korosti sen olevan jokapäiväistä, joka paikassa ja suurta. Puolison sukupuolenkorjausprosessi on vienyt kaiken ajan ja huomion pois hänestä (cis-naisesta) itsestään. (Alegria 2010, 913.) Kirjoituspyyntöön vastanneista ainoastaan yksi toi selkeästi esiin sen, että kump-

pani käy läpi myös omaa prosessiaan. Vastaaja ei eritellyt kumppanin tuntemuksia tai sitä, miten kumppani käy omaa prosessiaan.

”Kumppani käy myös omaa prosessiaan läpi siitä, kuinka minun transihmissyyteni kanssa voi elää” (transnainen, 50)

C. Aramburu Alegrian (2010) tutkimukseen osallistunut miehestä-naiseksi transsukupuolinen oli huomannut, että kun oma oleminen ja oman puolison olo tuntuu hyvältä ja vaivattomalta, on helpompi kohdata ihmisiä, jotka eivät välttämättä osaa suhtautua transsukupuolisuuteen. Tärkeää on huomioida se, että transsukupuoliset ja heidän puolisonsa ja perheensä saavat tukea. Alegria toteaa transsukupuolisten saavan yhä enemmän näkyvyyttä ja monien heistä tarvitsevan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Palveluntarjoajien tulisi pystyä vastaamaan tähän kasvavaan tarpeeseen ja erityistarpeisiin, joita liittyy transsukupuolisuuteen. (mt., 916). Saman haasteen asettaa omalla tutkimuksellaan Sandra L. Samons (2009, 161), joka korostaa ihmisten elävän elämäänsä monilla eri tavoilla ja monien perheiden olevan aiempaa moninaisempia.

Setan sateenkaariperheille teettämän kyselyn mukaan osa transvanhemmista ja heidän puolisoistaan koki, että heidän lapsensa kasvavat suvaitsevaisemmiksi ja avoimemmiksi erilaisuutta kohtaan. Kyselyyn vastanneiden lapsista kaikki tiesivät vanhemman transsukupuolisuudesta ja heille se oli täysin arkipäiväinen asia. Yhdessä tapauksessa teini-ikäinen lapsi oli reagoinut asiaan negatiivisesti, mutta siitä huolimatta vanhemman ja lapsen suhde oli pysynyt hyvänä. Tässä tilanteessa ajateltiin iän vaikuttavan reaktioon. (Aarnipuu 2007, 33-34.) Samanlaisiin päätelmiin Tonya White ja Randi Ettner (2006, 220) ovat tulleet tutkimuksessaan. He ovat haastatelleet 55 lapsen 27 vanhempaa ja tutkineet, kuinka lapset ovat reagoineet vanhemman transsukupuolisuuteen. Tutkimus osoittaa, että mitä nuoremasta lapsesta on kyse, sitä helpompaa hänen on sopeutua vanhemman transsukupuolisuuteen ja sukupuolenkorjausprosessiin.

Molemmissa tutkimuksessa eniten perheissä pohdintaa aiheutti se, kuinka lapset kutsuisivat transsukupuolista vanhempansa, jos sukupuolenkorjaus oli vasta edessäpäin.

Muissa tilanteissa puoliset olivat päättäneet asiasta etukäteen. (White & Ettner 2006, 219; Aarnipuu 2007, 30-32.) Whiten ja Ettnerin (2006, 219) tutkimuksessa tuli esiin, että lapset, jotka käyttivät vanhemmastaan sukupuolenkorjausprosessia edeltävää nimeä, häpesivät vanhempaansa kaikkein eniten. Lapset, jotka eivät kokeneet sukupuolenkorjausta ja transsukupuolisuutta häpeällisenä tai negatiivisena asiana, käyttivät vanhemmastaan sukupuolenkorjausprosessin jälkeen uutta etunimeä tai uutta vanhemmuutta kuvaavaa sanaa eli esimerkiksi isä olikin nyt äiti ja toisinpäin. Tutkimuksista huomaa, kuinka sukupuolittunutta myös perheen sisäinen arki on. Yhteiskuntamme ja kieleemme antavat ja pitävät yllä vanhemmuuteen liittyviä, vahvasti sukupuolittuneita sanoja (Aarnipuu 2007, 32), joiden käyttö koetaan hankalaksi. Sukupuolittuneet sanat tuottavat useasti harmia etenkin näissä perheissä, joissa joku perheen jäsen on sukupuoleltaan moninainen. Setan teettämään kyselyyn vastannut vanhempi kommentoikin, että ”yhteiskunta on sukupuoliroolittanut vanhemmuuden” (mt., 32).

Sukupuolenkorjaushoitojen merkitys

“Imagine you are exactly who you know yourself to be, you feel great about yourself, you have plans for your future, but when you look down your body is the opposite sex from who you know yourself to be.” (Green 2004, 7)

Johdannossa lainasimme Jamison Greeniä (2004), joka oivaltavasti kiteyttää sen, mitä sukupuolenkorjaushoidot merkitsevät transsukupuoliselle – se merkitsee kaikkea. Tarkastellessamme kirjoituspyyntöön vastanneiden kokemuksia ja tuntemuksia sukupuolenkorjaushoidoista, voimme todeta, että kokemusten kautta syntyvät merkitykset sukupuolenkorjaushoidoista ovat tunnepitoisia.

“En itkenyt kertaakaan Transpolin vastaanotoilla, mutta aika monta kertaa niiden jälkeen. Mun odotukset prosessiin lähtiessä oli todella korkeella – en ajatellut, että sukupuolen korjaaminen poistais mun kaikki ongelmat, mutta ajattelin että se olis iso askel siihen niin kutsuttuun oikeaan suuntaan. Luonnollisesti ajattelin että se Askel, nimenomaan yksikössä, otettais kerralla ja ennen kaikkea heti.” (transsukupuolinen mies, 25)

Vastaaja on asettanut omat odotuksensa korkealle, mutta on myös realistinen hoitojen suhteen. Hän ei koe, että hänen kaikki ongelmat poistuisivat hoitojen myötä, mutta askel, jonka hän olisi ottamassa, olisi oikeaan suuntaan. Odotuksiin liittyy myös se miten vastaaja tuo esiin sen, että askel tulee ottaa kerralla ja heti. Tämän tulkitsemme viittaavan siihen, että sukupuolenkorjaus on vastaajalle välttämättömyys, joka on aloitettava. Huolimatta siitä, että askeleen ottaminen voi olla henkisesti raskasta, se tulee silti ottaa. Kyse ei ole pelkästään yhdestä askeleesta, vaan prosessi on monivaiheinen. Vaikeita askeleita tulee olemaan matkan varrella, mutta se on ollut yleensä kannettavaa.

”Kaiken kaikkiaan koin koko prosessin hyvin traumaattisena ja stressaavana, ja olen onnellinen, että se on viimeinkin ohitse” (transmies, 25)

”Sukupuolenkorjausprosessi on useimmiten onni ja helpotus transsukupuolisten elämään” (nainen, 33)

”Nyt kun transprosessi on jurdisilta osiltaan ohi, puoliso on erittäin helpotunut. Se oli raskasta aikaa meille molemmille, eivätkä ... transpolin sekoilu ja henkilökuntavaihdokset ainakaan auttaneet asiaa.” (puoliso)

Sukupuolenkorjausprosessin jälkeinen helpotuksen ja onnellisuuden tunne ovat olleet päälimmäisiä tunteita, vaikka prosessi olisikin ollut raskas. Yksi vastaajista kertoo pohdineensa jälkeinpäin sitä, oliko prosessiin lähteminen kannattavaa. Ymmärrettävää on, että sukupuoltaan korjanneeseen henkilöön liittyy uudenlaisia odotuksia, sillä kuten olemme osoittaneet, yhteiskuntamme on sukupuolittunut, ja me annamme erilaisia merkityksiä miehille ja naisille. Kaksi vastaajista olivat miettineet omaa prosessiaan katsomalla taaksepäin prosessinsa alkuun.

”Mietin lähes päivittäin sitä, oliko, tai onko, prosessiin lähteminen ollut sen arvoista. Lähes päivittäin vastaus on kyllä, ja silloinkin kun se on ei, päätyy se takaisin kyllään muutaman ajatusketjun kautta... Mut tehtiin mieheksi, mutta jostain syystä kuorien kanssa tuli pieni fiba” (transsukupuolinen mies, 25)

”Viimeiset 2 vuotta ovat olleet paikoitellen jännittäviä, stressaavia, sekä aikaa vieviä, mutta ne ovat silti olleet elämäni parasta aikaa. Vihdoinkin voin katsoa peiliin ja olla tyytyväinen siihen mitä ja ennen kaikkea kuka sieltä näkyy.” (mies, 25)

Transsukupuolinen mies 25, pohtii omaa prosessiaan kriittisesti kysyen itseltään, oliko prosessiin lähteminen kaiken arvoista. Mies 25, tuo esiin sen, että kaikista vaikeuksista huolimatta, viimeiset kaksi vuotta ovat olleet hänen elämänsä parasta aikaa. Lopputuloksen ollessa tyydyttävä ja oman kokemuksellisen sukupuolen muuttuessa näkyväksi prosessin negatiiviset puolet häipyvät ja muuttuvat positiivisiksi.

Sukupuoliristiriitojen hälvennettyä voi mahdollisesti tulla uusia ristiriitoja ja yhteiskuntaan integroituminen voi olla haastavaa. Odotukset yksilöä kohtaan muuttuvat ja kuten aiemmin eräs vastaajista sanoi: kaikki ongelmat eivät häviä sukupuolenkorjauksen myötä. Kuitenkin päällimmäisenä on tieto oman sukupuolensa varmuudesta ja sen esiintuominen on tärkeintä. Sokrateen sanoin: *Nosce te ipsum*, eli tunne itsesi, sopii hyvin siihen, mitä yksi vastaajista nostaa esiin omasta prosessistaan.

”Minulla ei ole hätää, jos olen varma siitä mitä haluan ja miksi” (transmies, 24)

Olemme läpi tämän tutkimuksen rakentaneet kuvaa sukupuolenkorjauksesta prosessina. Se on prosessi, joka on voinut alkaa jo hyvin varhaisessa vaiheessa, mutta mahdollisesti myös myöhemmin. Sukupuolenkorjaushoitojen diagnosointivaihe on nimenomaan prosessointia kaikkine vaiheineen, jolloin yksilö pureutuu oman sukupuolensa rakentamiseen jo varhaislapsuudesta tähän päivään. (Lev 2004, 236.) Tämän avulla haetaan varmuutta kokemuksellisesta sukupuolesta niin yksilölle itselleen kuin myös häntä arvioivalle tutkimusryhmälle (mt., 239). Merkittävää prosessissa on se, että siinä pyritään häivyttämään sukupuolen ristiriitaa, ja parhaiten se tapahtuu juuri silloin kun, yksilö itse rakentaa omaa sukupuoltaan aktiivisesti prosessin aikana.

”Tutkimusten aikana sukupuolenkokemukseni myös muuttui ja vahvistui. Viime metreillä kaikki epäröinti ja pelko oli hävinnyt, kun kokemuksia ja tarpeitaan oli saanut ääneen setviä niin monet kerrat” (transmies, 24)

”Ristiriidat tuntuvat siirtyneen menneisyyteen monessakin mielessä: omasta historiasta puhuessa on välillä mietittävä, mitä kertoa niin, ettei joudu muuntelemaan totuutta eikä toisaalta paljastamaan prosessia ellei halua.” (nainen, 41)

Sukupuolenkorjaushoitoprosessi on matka, jonka jokainen yksilö käy läpi yksilöllisellä tavallaan. Ainutlaatuisen matkasta tekee nimenomaan se, miten yksilö oman sukupuolensa kokee ja minkälaisia odotuksia hänellä on sukupuolenkorjaushoidoista. Matka on jokaiselle pitkä, ja ei millään tavalla helppo, kuten olemme tutkimuksessamme tuoneet esiin.

”Hoitojen suhteen monen toverin kertoma osoittautui todeksi: etukäteen kaikki vaikuttaa hankalalta ja tuntuu kestävän valtavan kauan, mutta jälkeensä kaikki tuntuu sujuneen loppujen lopuksi nopeasti” (nainen, 41)

5 Pohdinta

5.1 Transsukupuolisten kokemuksia sukupuolenkorjausprosessista

“Though others may persist in excluding or tormenting us, and though we may be driven initially by anger or eventually by compassion, once we find that balance point of self-acceptance we can experience an inner shift toward a kind of peace. The beacon of that inner peace living in each of us enables transpeople to endure, and once we bring it to the fore front of our lives, the resulting self-assurance will eventually speak to and calm the fears of others.” (Green 2004, 216.)

Olemme useissa kappaleissa lainanneet Jamison Greeniä kirjasta *Becoming visible man* (2004). Hänen tapansa kirjoittaa omasta prosessistaan on ollut mielenkiintoista ja sen vuoksi olemme käyttäneet lainauksia hänen kirjastaan. Jamison Green on arvostettu luennoitsija ja transsukupuolisten oikeuksien ajaja ja häntä lainataan useissa ulkomaisissa transsukupuolisuutta koskevissa artikkeleissa. Hän on kirjansa lopussa tuonut esiin sen, miten transihmiset ovat muiden aiheuttamasta piinasta huolimatta jaksaneet tavoitella omaa sisäistä rauhaansa. Itsensä hyväksyminen ja näkyväksi tekeminen on ollut pitkä tie, mutta viimein löytäessään sisäisen rauhan voi tuoda esiin myös oman elämänsä ja tämän kautta lievittää muiden kaltaistensa kohtaamia pelkoja. Tämä on yksi kiinne kohta, jonka vuoksi transsukupuolisuuden tutkimusta on tehtävä. Kenenkään ei tulisi tuntea ulkopuolisuutta omasta sukupuolen kokemuksestaan, joten tarvitsemme tutkimusta, jossa sukupuoltaan moninaisesti kokevat tuovat äänensä kuuluviin.

Olemme tuoneet transsukupuolisuuden omalla panoksellamme yhteiskunnalliseen keskusteluun. Matkamme alkoi siitä, kun vuosi sitten teimme kandidaatintutkielman, joka johdatti meidät tutkimuksen tielle. Kuten olemme tuoneet esiin, aineistomme keräämisen suhteen harkitsimme myös määrällistä aineiston keräystapaa, mutta emme olisi päässeet tutkimaan ilmiötä niin syvältä kuin nyt olemme päässeet. Kokemuksen tutkimus on avannut monella tapaa meidät näkemään sukupuolen moninaisuutta, vaikka se meille oli jo entuudestaan tuttu aihe kandidaatintutkielmastamme.

Kirjoituspyynnön vastauksia analysoidessa erittelimme erivaiheet sen mukaan, miten sukupuolenkorjaushoitoprosessi Suomessa etenee. Lähetä on ensimmäinen, mutta jossakin määrin myös tärkein vaihe koko sukupuolenkorjausprosessissa. Lähetteen haku on ensimmäinen askel transsukupuoliselle kohti itseä. Huomiomme kiinnittyi erityisesti niihin seikkoihin, jolloin yksilö oli kohdannut erityisiä hankaluuksia lähetteen hausta. Kyse on hyvin yksinkertaisesta toimenpiteestä, mutta toimenpiteen onnistumisen edellytyksenä on hoitohenkilökunnan suhtautuminen transsukupuolisen kokemuselliseen sukupuoleen ja siihen minkälaista apua yksilö on itselleen hakemassa. Olimme yllättyneitä siitä, miten vaikeaa yksilöille on ollut saada tarvitsemansa lähetä ja minkälaisia mutkia matkaan on voinutkaan ilmetä.

Tutkimustuloksista nousee vahvasti esiin asiakkaan ja työntekijän välinen valta-asetelma, jota työntekijät käyttävät väärin joko tietoisesti tai tiedostamattaan. Valta piirtyi lähetteen hakua koskevissa asiakastilanteissa asiakasta kohtaan pahana. Se näyttäytyi myös ahdistavana ja yksilön asemaa kyseenalaistavana. Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa on usein korostettu sitä, että asiakas on itse oman tilanteensa paras asiantuntija, mutta lähetä vaiheessa tällaista ei vastaajien joukosta noussut esiin. Jo pelkästään se, saako potilas lähetettä oikeaan paikkaan, luo asiakastilanteessa valta-asetelman. Potilasta ja hänen itsemääräämisoikeuttaan kunnioittava lääkäri kirjoittaa lähetteen oikeaan paikkaan asiallisesti, mutta valitettavan moni ei sitä tee. Vastauksista kävi useasti ilmi, kuinka vastaajat olivat joutuneet käymään jopa kuukausia asuinpaikkakuntansa psykologilla tai psykiatrilla, ennen kuin lähetä lähti oikeaan osoitteeseen eli Tampereen tai Helsingin transtutkimusyksikköön.

Valta näyttäytyy asiakastilanteessa myös rakenteellisena, mikä tarkoittaa tutkimuskesämme kuvattujen tilanteiden kautta esimerkiksi siinä, ettei joillekin oltu suostuttu kirjoittamaan lähetettä ensin ollenkaan. Tätä jotkut lääkärit perustelivat sillä, että he eivät halunneet käyttää kunnan rahoja tällaiseen, eikä täten aikunut kirjoittaa maksusitoumusta sukupuolenkorjaushoitoihin. Jotkut lääkäreistä olivat suostuneet kirjoittamaan lähetteen vasta kun olivat itse saaneet tutkia potilaan, tai he olivat jopa täysin mitätöineet potilaan tarpeen saada lähetä transtutkimuksiin. Näissä tilanteissa rikotaan jo lakia, mikä ei varmasti monella lääkäriillä ollut tiedossa.

Kappaleessa, jossa tarkastelimme sukupuolenkorjausprosessiin liittyviä kokemuksia, käsittelimme ensin asiakkaan hyvää kohtaamista. Tutkimustulosten mukaan transsukupuoliset kokevat transtutkimusyksiköiden henkilökunnan kohtelevan heitä pääasiassa hyvin. Transpoliklinikan työntekijät näyttäytyvät vastauksissa ymmärtäväisinä ja mukavina ihmisinä, jotka kuuntelevat ja ovat kärsivällisiä. Heihin moni koki pystyvänsä luottamaan ja työntekijöiltä vastaajat olivat saaneet asianmukaista tietoa heitä askaruttavissa asioissa.

Tutkimustulosten valossa voimme todeta tietämättömyyden ja asiakkaan huonon kohdeltun kulkevan useasti käsi kädessä. Kun vertaa tutkimusprosessista ja lähetteen hausta kertovia kokemuksia keskenään, näkee, että transtutkimusyksiköiden henkilökunnalla pääasiassa on paremmat valmiudet kohdata sukupuolen moninaisuutta. Tämä näkyy erityisesti kohtaamisessa. Usealle vastaajista oli tullut lähetteen haun yhteydessä vahva kokemus siitä, ettei lääkäreillä ole tarvittavaa tietoa asiasta, mikä näyttäytyy muun muassa asiattomina puheina ja tekoina. Moni kertoi taas transtutkimusyksiköiden henkilökunnan olevan asiantuntevaa, mikä välittyi erityisesti siinä, kuinka he suhtautuivat asiakkaaseen.

Vaikka transpoliklinikoiden hoitohenkilökuntaa koskevat kokemukset olivat pääasiassa positiivisia, tuli tässäkin kohtaa esiin valta työntekijän ja asiakkaan välillä. Vastaajat kokivat, että diagnoosin saaminen oli täysin hoitohenkilökunnan käsissä, eivätkä he itse pystyneet siihen vaikuttamaan mitenkään. Kontrollin menettäminen omaa elämää koskevissa suurissa päätöksissä tuntui monesta pelottavalta ja jotkut vastaajista myönsivät olleensa varautuneita tapaamiskerroilla. Tällaiset kokemukset itsemääräämisoikeuden menettämisestä ja kuuntelematta jättämisestä saattaa aiheuttaa asiakkaassa myös luottamuspulaa työntekijää kohtaan. Menetettyä luottamusta saattaa olla vaikea saada enää takaisin ja asiakkaan on vaikea suhtautua työntekijäänsä ja hoitosuhde voi kärsiä. Hoitohenkilökunnan olisikin hyvä miettiä, kuinka voimistaa asiakkaiden kokemusta siitä, että he ovat oman elämänsä asiantuntijoita ja heillä on mahdollisuus vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin. Välttämättä diagnoosin saamisen perusteita ei ole syytä lieventää, mutta voisi pohtia, kuinka valtaistaa asiakasta tutkimusprosessin aikana ja luoda enemmän tilaa myös asiakkaalle tuoda ääntään kuuluviin.

Tutkimusprosessin toimivuuteen liittyvässä osiossa tuli ilmi, kuinka tutkimusprosessin ajallinen kesto koetaan hankalana. Kuusi vastaajista kertoi kokevansa turhauttavana pitkästä, jopa kolmen kuukauden jonotusajat tapaamiskertojen välillä. Myös välimatkat kotipaikkakunnan ja tutkimusyksikön välillä koettiin ikävinä. Moni toikin esiin toiveen siitä, että myös Pohjois-Suomeen saataisiin oma yksikkönsä. Näin saataisiin purettua painetta kahdesta etelän yksiköstä ja lyhennettyä jonoja. Tosiasia on, että asiakasmäärien kasvaessa tulisi myös työntekijöiden määrää lisätä.

Tutkimusprosessin pitkittyminen viivästyttää sukupuolenkorjaushoitojen alkamista ja näin ollen moni kokee vaikeaksi hakea töitä tai opiskelupaikkaa, kun prosessi on pahasti kesken. Prosessin henkisen kuormittavuuden takia osa saattaa olla jopa täysin työkyvyttömiä koko prosessin ajan, joten mitä pidempään prosessi kestää, sitä kauemmin he ovat myös pois työmarkkinoilta. Voi olla, ettei tällä hetkellä yhteiskunnalla ole resursseja lisätä transtutkimusyksiköiden määrää. Siksi olisi tärkeä keksiä keinoja, kuinka asiakkaiden voimavaroja päästä takaisin työelämään prosessin aikana voitaisiin vahvistaa. Sosiaalisen tuen merkitys tutkimusprosessin aikana tulisi huomioida paremmin myös hoitohenkilökunnan toimesta. Sosiaalinen tuki pitää sisällään ne käytännöt, joiden avulla ihminen itse, hänen lähipiirinsä ja julkiset toimijat pyrkivät lisäämään ihmisen voimavaroja ja turvaamaan hänen hyvinvointinsa (Kinnunen 1999, 103).

Vaikka monille tutkimusprosessi on henkisesti rankkaa aikaa, ovat jotkut nähneet odottamisessa myös hyviä puolia. Osa toi vastauksissaan esiin, kuinka heille teki hyvää saada käsitellä asioita kaikessa rauhassa hoitotapaamisten välillä. Se, ettei kaikki tapahdunuttaan kerralla, antoi myös läheisille aikaa sopeutua tilanteeseen. Koska jokaisen kokemus on hyvin erilainen, mitä tulee esimerkiksi tutkimusprosessin kesto, niin täytyy muistaa, että tuki ja tuen tarve vaihtelee jokaisella. Jokainen ihminen on yksilö ja jokaiselle asiakkaalle tulisi räätälöidä omanlaisensa hoitosuunnitelma, vaikka samoja asioita tutkimusprosessin aikana tutkitaankin.

Näin jälkeenpäin katsottuna huomaamme, että kirjoituspyyntömme toimi erityisen hyvin aineiston keräämisessä. Saimme kolmen kuukauden aikana tärkeitä kaksikymmentä vastausta, jotka ovat avartaneet meille transsukupuolisten kokemuksia sukupuolenkorjaushoidoista. Vastauksista nousi esiin uusia ulottuvuuksia, joita emme olleet

etukäteen ajatelleet edes nousevan isoiksi teemoiksi. Yksi spontaanisti kokemuksista nousseista teemoista oli stereotypiat.

Sukupuoleen liittyvät stereotypiat näyttäytyvät kirjoittajien vastauksissa haitallisina ja tutkimusprosessia hallitsevana. Olettamat, joita sukupuoliseen olemiseen liitetään rajoittavat sukupuolen moninaista ilmentämistä. Naiseudelle ja miehuudella on annettu perusolettamuksia, jotka heijastuvat tutkimusprosessiin ja useiden vastaajien kohdalla tämä tuntui siltä, että omaa kokemuksellista sukupuoltaan tulisi korostaa myös ulospäin. Puhuttaessa yksilön kokemuksellisesta sukupuolesta, me puhumme siitä, mitä yksilö kokee sukupuolensa olevan. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että yksilö haluaa korostaa kokemansa sukupuolen stereotyyppisiä piirteitä. On eriasia korjata kehonsa fyysisiä piirteitä kuin sitä, että minkälaiset hiukset on tai mitä vaatteita yksilö käyttää. Näitä yksilön arkielämässään tekemiä valintoja ei tulisi asettaa tarkastelun kohteeksi, silloin kun yksilö puhuu kokemuksellisesta sukupuolestaan.

Vähentämällä sukupuolen alleviivaamista teemme myös tasa-arvoista työtä kaikkien kannalta. Tämä myös vapauttaa koulutus- ja työmarkkinoita kun emme osoita stereotyyppisesti, mikä on oikeaa naisellista tai miehistä käyttäytymistä tai millä tavalla kenenkin oletetaan sijoittuvan työ- ja koulutusmarkkinoilla. Toimme esiin peruskoulun kirjallisuuden, jossa selkeästi sukupuolitetaan tiettyjä toimintoja, ja tätä tulisi vähentää. Emme tarkoita, että koulutuksen tulisi olla sukupuoletonta, kyse on enemmänkin siitä, että sukupuoli ei ole muuttumatonta vaan muuttuvaa. Me pystymme sukupuolestamme riippumatta erilaisiin toimintoihin, ja näitä toimintoja ei voida rajata stereotyyppisillä olettamilla.

Kuten toimme esiin, kaikki sukupuoleltaan moninaiset eivät hae fyysisiä hoitoja, vaan haluavat tulla nähdyksi omaksi kokemassaan sukupuolella ilman, että heidän kehojaan muutetaan. Kuitenkin yhteiskunnassamme on paljon tilanteita, joissa biologisella sukupuolella määritellään sitä, mitä ja millä tavoin odotamme yksilön tuovan itsestään yhteiskunnalliseen toimintaan. Stereotyyppiset olettamat sukupuolirooleista ja sukupuolelle tyypillisistä ominaisuuksista estävät ihmisiä näkemästä sukupuolen moninaisuutta. Voidaan sanoa, että stereotypiat ovat juurtuneet syväälle kulttuuriimme, eikä näitä ajatuksia ole helppo lähteä kitkemään pois. Kehotammekin jokaista tarkkaile-

maan omaa toimintaa ja jopa pyrkiä pois stereotyyppisistä oletuksista, mitkä liittyvät ihmisen sukupuoleen tai vastaavasti sukupuolettomuuteen, ja kohdata heidät ihmisinä, ilman, että odottaisi heiltä heidän sukupuolelleen tyypillistä käytöstä.

Toinen merkittävä spontaanisti vastaajien kirjoituksista nouseva teema on perhe ja lähisuhteet. Vastaajat eivät olleet syventäneet perheeseen liittyvää pohdintaa, mutta spontaanisti nousseet lyhyet viittaukset perheeseen tuntuivat meistä tärkeiltä osoituksina siitä, että sukupuolenkorjaushoitoprosessi pitää sisällään myös sosiaalisten suhteiden muutoksen. Ihminen ei ole saari, vaan me olemme yhteydessä toisiimme monilla eri tasoilla, ja perhe ja lähisuhteet ovat merkittäviä tekijöitä yksilön sosialisatiossa. Kaksi vastaajaa nostivat esiin vastauksissaan tutkimusprosessiin liittyvän mahdollisen läheistapaamisen, ja pitivät sitä tärkeänä itselleen ja perheelleen.

Emme usko, että tutkimuksemme tulee vaikuttamaan siihen, ettei jatkossakin syntyviä lapsia määriteltäisi sukupuolen mukaan, mutta toivomme, että jossain vaiheessa tulevaisuudessa henkilöturvatus ei määrittäisi yksilön sukupuolta. Etenkin kun henkilöturvatusmuutoksen eteen yksilön tulee osoittaa kokemuksensa liittyen sukupuoleen, sekä osoittaa lisääntymiskyvyttömyytensä. Tässä haluamme korostaa nimenomaan yksilön valintaa omaan kehoonsa nähden.

Käyttämämme Sam Dylan Moren tutkimus ”*Pregnant man – an Oxymoron*” on heteronormatiivista ajattelumallia järjestyttävää, mutta myös merkittävä kuvaus tarpeesta olla vanhempi. Kyse ei meidän mielestämme ole äitiydestä tai isyydestä vaan vanhemmuudesta. Tutkimukseen osallistuneista vastaajista vain muutama otti kantaa pakkosterilisointiin. Osa pitää pakkosterilisointia ihmisarvoa ja ihmisoikeuksia loukkavina ja toisille se taas näyttäytyi hormonien ja hoitojen myötä tulevana asiana, joka ei ole estettävissä ja sitä ei myös haluttu estää. Kyse on enemmänkin yksilön omasta päättävällstä kehoonsa nähden. Pakkosterilisoinnin suurin ihmisoikeudellinen rasite on nimenomaan se, että ilman sitä ei saa henkilöturvatusvaihtoa, joten ilman lisääntymiskyvyttömyyttä aiheuttavia hoitoja juridinen sukupuoli säilyy siinä muodossa kuin se syntymässä on määritelty. Tämä taas tulee vaikeuttamaan transsukupuolisen julkista asiointia tulevaisuudessa.

Erotaessamme transtutkimusyksiköiden tuottamat palvelut muista julkisista sosiaali- ja terveyspalveluista, teimme tietoisin valinnan. Transtutkimusyksiköiden henkilökunta on asiantuntevaa ja heillä on valmiuksia kohdata sukupuoleltaan moninaisia ihmisiä, mutta tutkimuksemme valossa näin ei ole muualla julkisen sosiaali- ja terveysalan puolella. Ja silloin kun tietoa ei ole, se näyttäytyy asiakkaille huonona kohtaamisena. Tämän vuoksi oli perusteltua käsitellä näitä toisistaan erillään.

Julkisen puolen sosiaali- ja terveyspalveluihin liittyvistä kokemuksista kertoi kuusi vastaajista. Kahden vastaajan kokemukset olivat olleet positiivisia, mutta neljän muun vastaajan kokemukset kertovat karua kieltään siitä, ettei tietoutta ole tarpeeksi. Se, että työntekijä haluaa kysellä asiakkaan transsukupuolisuudesta ja kirjoittaa siitä jopa potilaskertomukseen, vaikei asialla olisi mitään tekemistä itse käynnin syyn kanssa, osoittaa, kuinka vieras ilmiö monelle on kyseessä. Transsukupuolisuus ei ole jotain, mikä määrittäisi ihmisen, tai olisi syy johonkin muuhun ihmisen elämässä tapahtuvaan asiaan.

Vaikka aiemmin on tullut esiin se, että osalla transsukupuolisista saattaa olla erinäisiä mielenterveysongelmia (Huuska 2002, 25-26; Lev 2004, 188), ne eivät selity yksinään sillä, että ihminen on transsukupuolinen. Monilla saattaa olla takana vuosia kamppailua sukupuoliristiriitansa kanssa, tukahdutettuja tunteita, ja yrityksiä sopia biologisen sukupuolen määrittämiin rooleihin. Itsensä ilmaisu on kuitenkin niin perustavan laatuinen asia ihmisen elämässä, että jos oma oleminen täytyy salata tai jopa tukahduttaa, voi se aiheuttaa henkisellä puolella tasapainottomuutta. (Lev 2004, 236.) Tulisikin tarkastella niitä tekijöitä, joiden vuoksi transsukupuoliset kokevat helpommaksi salata kokemuksensa.

Katse tulisi kääntää yhteiskuntaamme ja sen ylläpitämiin arvoihin. Ymmärtäessämme sen, että sukupuoli ei taivu pelkästään tiukkoihin biologian määritelmiin nainen tai mies, ymmärrämme, että transsukupuolisuus ei ole näkymätön. Tämä on tärkeää transsukupuolisille ja heidän läheisilleen. Se, miten yhteiskunnallisella tasolla puhutaan ja käsitellään sukupuolen moninaisuutta, heijastuu yleisiin asenteisiin ja näin myös transsukupuolisen lähipiiriin ja transsukupuoliseen itseensä.

Haasteet, joita transsukupuoliset ja heidän läheisensä kohtaavat rakentuvat yhteiskunnan kautta. Yhteiskunta on muodostunut yksilöistä, jolloin voidaan ilmaista haasteiden kumpuavan meistä, demokraattisen yhteiskunnan jäsenistä. Yhteiskunta itsessään ei siis tee mitään, vaan me ihmiset. Tällöin on myös mahdollisuus siihen, että ihmiset saadaan ymmärtämään moninaisuuden arvo.

Mitä tulee sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöihin ja heidän tietotaitoon, koulutusta sukupuolen moninaisuudesta tarvitaan huomattavasti enemmän. Saattaa olla, että koulutusta pidetään turhana, sillä sukupuolen moninaisuuden koskettavan vain pientä vähemmistöä. Jos lähdemme miettimään, kuinka paljon sukupuoli ylipäättään saa puheissamme tilaa joka päivä, ei sukupuolen moninaisuus tuntuisi olevan vain pienen vähemmistön asia. Teemme puheissamme sukupuolen, joten miksi emme yrittäisi muuttaa sitä moninaisuuden huomioon ottavaksi.

5.2 Tutkimuksen arviointi

Merkittävä osa tutkimuksellista työtä on ollut metodologiset valinnat, joita olemme tehneet. Suurinta pohdintaa aluksi aiheutti tapa, jolla aineistoamme analysoisimme ja se vaatii useita keskusteluja, tutkimusmetodeihin paneutumista ja pohdintaa. Syveneminen fenomenologiseen lähestymistapaan ja sisällönanalyysin on ollut poikkeuksellinen matka itseemme. Aikaisemmin emme ole ajatelleet sitä, miten paljon tutkimukselliset valinnat rakentavat koko tutkimusta, koska väistämättömästi ajattelee, että tutkimuksen itseisarvo on itse tutkimusaiheessa. Todellisuudessa tutkimusaihe tehdään näkyväksi metodien ja tulkintojen avulla, joten sillä on merkitystä, mitä metodologisia valintoja tutkimuksessa tehdään. Tämän vuoksi on myös tärkeää asettaa omat valinnat kriittisen tarkastelun kohteeksi, jotta valinnat ovat yksilöä kunnioittavia, mitään pois jättämättä ja mitään siihen kuulumatonta lisäämättä. Kyse on siis metodologisista valinnoista, mutta myös eettisistä ratkaisuista. Meille tutkijoina on ollut tärkeintä tutkimuksen kannalta se, että saamme esiin yksilöiden kokemukset mahdollisimman näkyviksi.

Fenomenologisen lähestymisen tavan ja sisällönanalyysin avulla toimme esiin yksilön kokemuksen suhteessa sosiaaliseen ympäristöön. Käsittelimme sosiaalisen yhteiskunnan rakentumista kokemusten näkökulmasta. Kokemusten ja niistä tehtyjen tulkintojen avulla olemme saaneet koottua pienistä merkityksistä ajatusketjuja laajempiin kokonaisuuksiin. Tämä on juuri se syy, minkä vuoksi merkitysyhteyksien luominen yksilön kokemusten ja ympäröivän todellisuuden välille on tärkeää. Tutkimukselliset metodit ovat auttaneet meitä löytämään syy-seuraus suhteita, mutta myös näkemään vielä syvemmälle siihen, miten me tätä maailmaa käsitteellistämme. Se on auttanut myös meitä arvioimaan asiakas-työntekijä suhdetta, jonka olemme nostaneet useissa kohdin tutkimustamme esiin.

Tutkimuksen paikantuminen sosiaalityöhön ja sen asiakkuuteen näyttäytyy löyhänä, mutta itse asiassa se ei sitä ole. Sukupuolen moninaisuus ilmiönä on merkittävä sen vuoksi, että sen avulla näemme myös sukupuolen dikotomian uudesta näkökulmasta. Tämä auttaa meitä arvioimaan sukupuolta merkitysjärjestelmänä ja auttaa meitä näkemään myös sen, mitä me ymmärrämme miehenä ja naisena, mitä me ymmärrämme maskuliinisuutena ja feminiinisytenä. Tutkimuksellamme olemme osoittaneet, että sukupuoli on merkitysjärjestelmä, jolle emme voi antaa tiukkoja rajoja.

Tulevina yhteiskuntatieteilijöinä ja etenkin sosiaalityön tutkijoina mielenkiintomme kohdistuu siihen, miten tutkimuksemme profiloituu sosiaalityön tutkimuksen kentälle. Transsukupuolisuutta ei ole sosiaalityön alalla tutkittu juuri ollenkaan, huolimatta sen sensitiivisyydestä ja ihmisoikeudellisesta problematiikasta. Mietimme tutkimuksemme alussa sitä, miten liitämme tutkimuksemme sosiaalityöhön, ja onko tutkimuksemme sopimaton sosiaalityön kentälle. Olimme itse varmoja aiheestamme ja sen merkittävyydestä, ja saimme nopeasti perusteltua tutkimuksellisen valintamme. Synnöve Karvinen (2000, 16) on nostanut esiin sen, että sosiaalityön tutkimuksen metodologisena pulmana on se, miten saadaan ihmisten kokemukset näkyväksi. Liian helposti ihmisten kokemukset ja toiminta itsenäisinä toimijoina jää huomiotta. Hän korostaa, kuinka tärkeää on etsiä sellaisia viitekehyksiä, joissa yksilöiden toimintaa ei nähdä irrallisena yhteiskunnallisesta rakenteesta.

Olemme läpi tutkimuksemme arvioineet työtämme ja sen merkittävyyttä. Olemme jatkuvasti kysyneet, mitä uutta tämä antaa meille, sukupuoltaan moninaisesti kokeville tai sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunnalle? Olemmeko sittenkään saavuttaneet sitä, mitä olemme tutkimuksellamme hakeneet? Meidän tarkoituksenamme on ollut jatkaa kandidaatintutkielmaa, jonka viimeisessä lauseessa toimme esiin, sen että sosiaalityön tutkimuksen tulee tuoda valo sinne missä on pimeää, ja tehdä näkyväksi se mikä on näkymätöntä. Tällä tutkimuksella olemme nostaneet keskiöön sukupuolenkorjausprosessin ja sen merkityksen niin yksilö kuin yhteiskunnallisella tasolla. Tutkimuksellisesti olemme onnistuneet nostamaan esiin ydinkohdat, joihin liittyvät nimenomaan ne ihmisoikeudelliset kysymykset, jotka sortavat transsukupuolisten oikeuksia.

Jatkotutkimuksellisesti meille on noussut useita kysymyksiä, joita olisimme voineet jo kysyä tässä vaiheessa, mutta toisaalta aiheen rajaamisen kannalta emme ole voineet nostaa kaikkea ainesta mukaan. Merkittäviä tutkimuksellisia aiheita ovat perheeseen ja lähipiiriin liittyvät kysymykset, sillä niitä emme ole kirjoituspyynnössä erikseen kysyneet. Tämä liittyy myös kysymykseen sosiaalisen tuen merkityksestä. Minkälaista tukea transsukupuoliset tai muut sukupuoltaan moninaisesti kokevat voisivat mahdollisesti tarvita. Minkälaisia tukimuotoja tällä hetkellä on tarjottavana? Yksi merkittävä jatkotutkimuksellinen aihe on sukupuoltaan moninaisesti kokevien lasten ja nuorten kokemukset koulumaailmasta. Miten koulumaailma pystyy vastaamaan sukupuolen moninaisuuteen ja huomioiko se sukupuolen variaatiot? Tärkeintä kuitenkin on se, että tutkimustyötä jatketaan, jotta voidaan tiedolla ja näkyväksi tekemisellä helpottaa sukupuolensa moninaisesti kokevien elämää.

Lopuksi haluamme kiittää kirjoituspyyntöön vastanneita, jotka jakoivat äärimmäisen tärkeät kokemuksensa meidän kanssamme. Teidän avullanne olemme saaneet kerättyä ensiarvoista tietoa sukupuolen kokemuksesta ja sukupuolenkorjausprosessista. Olette auttaneet meitä tekemään näkyväksi sellaista, joka ilman teidän vastauksianne olisi jäänyt näkymättömäksi. Haluamme myös kiittää gradu ohjaajaamme Merja Laitista sekä kandi ohjaajaamme Sanna Väyrystä kannustuksesta ja siitä, että olette luottaneet meidän prosessiimme. Kiitämme myös toisiamme siitä, että olemme jaksaneet viimeisen puolentoista vuoden ajan toistemme seuraa, loputtomia keskusteluja, kiiste-

lyjä, väittelyjä ja tekstin korjaamista. Tämä on ollut monella tapaa uskomaton prosessi, joka on tulossa nyt päätökseen, mutta matka on vasta alussa – meille molemmille.

Lähteet

- Aarnipuu, Tiia 2007: "Isämäinen äiti tai äitimäinen isä" – havaintoja transvanhemmista asiakkaina. Teoksessa Jämsä, Juka & Kuosmanen, Paula (toim.): Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa. Edita Prima Oy. Helsinki. 30-36.
- Aarnipuu, Tiia 2008: Trans. Sukupuolen muunnelmia. Like. Helsinki.
- Alegria, C. Aramburu 2010: Relationship challenges and relationship maintenance activities following disclosure of transsexualism. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing* 17. 909-916.
- Balzer, Carsten & Hutta, Jan Simon: 2012: Transrespect versus transphobia worldwide: A comparative Review of the Human-rights Situation of Gender-variant/Transpeople. TvT Publication Series vol.6: http://www.transrespect-transphobia.org/uploads/downloads/Publications/TvT_research-report.pdf. Viitattu 13.2.2014.
- Burdge, Barb J. 2007: Bending Gender, Ending Gender. *Theoretical Foundations for Social Work Practice with the Transgender Community. Social Work* 52 (3). 243-250.
- Fredriksen-Goldsen, Karen I. & Woodford, Michael R. & Luke, Katherine P. & Gutiérrez, Lorraine 2011: Support of sexual orientation and gender identity content in social work education: Result from national surveyso f U.S. and anglophone Canadian faculty. *Journal of Social Work Eucation* 47 (1). 19-35
- Eskola, Jari 2007: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. 159-197. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. PS-kustannus. Juva. 159-197.
- Girshick, Lori B. 2008: *Transgender Voices. Beyond Women and Men.* University Press of New England. Hanover. USA. <http://site.ebrary.com/login.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/docDetail.action?docID=10437845&p00=girshick>
- Green, Jamison 2004: *Becoming a visible man.* Vanderbilt University Press. Nashville. USA. <http://www.scribd.com/doc/59140492/Becoming-a-Visible-Man>. Viitattu 13.2.2014.
- Hannuksela, Outi & Tölli, Nina 1998: Sukupuoleen selviytyminen – seitsemän suomalaista transseksuaalia. Gummerus. Saarijärvi.
- Heinämaa, Sara 1996: Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiin-fenomenologia ja sen merkitys sukupuoliyksymykselle. Gaudeamus. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 1985: *Teemahaastattelu.* Kyriiri Oy. Helsinki.

- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2002: Tutki ja kirjoita. Tummavuoren kirjapaino Oy. Tampere.
- Huuska, Maarit 1998: Transseksuaalisen sukupuoli-identiteetin rakentuminen. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Huuska, Maarit 2002: Transihmiset. Sukupuoleltaan moninaiset työelämässä. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.): Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki. 31-40.
- Huuska, Maarit 2008: Intersukupuolisten ja transihmisten kohtaaminen. Teoksessa Jämsä, Juha (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi: käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. PS-kustannus. Jyväskylä. 267-284.
- Huuska, Maarit 2009: Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen. Teoksessa Tuovinen, Liisa & Stålström, Olli & Nissinen, Jussi & Hentilä, Jorma (toim.): Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus. Helsinki. 222-259.
- Juhila, Kirsi 2004: Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta: Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus. Helsinki. 20-32.
- Jämsä, Juha 2008a: Hedelmöityshoidot. Teoksessa Jämsä, Juha (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi: käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. PS-kustannus. Jyväskylä. 136-154.
- Jämsä, Juha 2008b: Perusterveydenhuolto ja erikoissairaanhoido. Teoksessa Jämsä, Juha (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. PS-kustannus. Juva. 120-135.
- Jämsä, Juha 2008c: Ammatillisia työkaluja moninaisuuden kohtaamiseen. Teoksessa Jämsä, Juha (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi: käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. PS-kustannus. Jyväskylä. 98-119.
- Keskinen, Suvi 2004: Katkokset ja jatkumot feministisessä sosiaalityökeskustelussa. Teoksessa Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi 2004: Sukupuoli ja sosiaalityö. PS-kustannus. Juva. 19-46.
- Kiviniemi, Kari 2007: Laadullinen tutkimusprosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine 2007 (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. PS-kustannus. Juva. 70-85.
- Kuosmanen, Paula & Jämsä, Juha 2007: Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Kuula, Arja 2006: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.

- Kylmä, Jari & Pietilä, Anna-Maija & Vehviläinen-Julkunen, Katri 2002: Terveyden edistämisen etiikan lähtökohtia. Teoksessa Pietilä, Anna-Maija & Hakulinen, Tuovi & Hirvonen, Eila & Koponen, Päivikki & Salminen, Eeva-Maija & Sirola, Kirsi (toim.): Terveyden edistäminen. Uudistuvat työmenetelmät. WSOY. Helsinki. 62-76.
- Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja 2010: Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki. 138-180
- Lempiäinen, Kirsti 2000: Nomadisen naissubjektiuden visioija. Teoksessa Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne (toim.): Feministejä – aikamme ajattelijoita. Vastapaino. Tampere. 19-41.
- Lempiäinen, Kirsti 2003: Sosiologian sukupuoli. Vastapaino. Tampere
- Lev, Arlene Istar 2004: Transgender emergence. Therapeutic guidelines for working with gender-variant people and their families. The Haworth Clinical Practice Press. New York.
- Mallon, Gerald P. & DeCrescenzo, Teresa 2006: Transgender Children and Youth: A Child Welfare Practice Perspectives. Child welfare LXXXV (2). 215-240. http://wcuunity.wikispaces.com/file/view/mallon_transgender_adolesents.pdf. Viitattu 2.4.2014
- Martinsson, Lena & Reimers, Eva & Reingarde, Jolanta & Lundgren, Anna Sofia 2007: Norms at Work: Challenging Homophobia and Heteronormativity. Norra Skåne Offset AB. 2007
- Metsämuuronen, Jari 2006: Laadullisen tutkimuksen perusteet. Teoksessa Metsämuuronen, Jari (toim.): Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Gummerus. Jyväskylä. 31-150.
- Moilainen, Pertti & Räihä, Pekka 2007: Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Aaltonen, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. PS-kustannus. Jyväskylä. 46-68.
- More, Sam Dylan 1998: The Pregnant Man – an Oxymoron? Journal of Gender Studies 7 (3). 319-328.
- Muu, mikä? sukupuolivähemmistönuorten visio 2020. 2010 <https://www.dropbox.com/s/4ewo9n0axbwquet/muumika-2painos-painoversio.pdf>. Viitattu 13.2.2014.
- Nagoshi, Julie L. & Brzuzy, Stephan/ie 2010: Transgender Theory: Embodying Research and Practice. Affilia: Journal of Woman and Social Work. <http://aff.sagepub.com/content/25/4/431>. Viitattu 31.3.2014
- Niemi, Petteri 2013: Hyvä, paha valta. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Vantaa. 31-54.

- Nordberg, Jenny 2010: Afghan Boys Are Prized, So Girls Live the Part. The New York Times. http://www.nytimes.com/2010/09/21/world/asia/21gender.html?_r=0&pagewanted=print. Viitattu 13.2.2014.
- Pohjola, Anneli 2002: Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS-kustannus. Keuruu. 42-62.
- Pohjola, Anneli 2003: Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi. 53-67.
- Pohjola, Anneli 2010: Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki. 19-47.
- Pulkkinen, Tuija 2000: Judith Butler – Sukupuolen suorittamisen teoreetikko. Teoksessa Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne (toim.): Feministejä – aikamme ajattelijoita. Vastapaino. Tampere. 43-60.
- Renzetti, Claire M. & Raymond M. Lee. 1993: Researching Sensitive Topics. Sage Publications. Newbury Park. 1993.
- Samons, Sandra L. 2009: Can this marriage be saved? Addressing male-to-female transgender issues in couples therapy. *Sexual and Relationship Therapy* 24 (2). 152-162.
- Sipilä, Petri 2008: Sukupuolitettu ihminen – kokonainen etiikka. Gaudeamus. Tampere.
- Suhonen, Malla 2007: Transsukupuolisuuden näkymätön historia. Teoksessa Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna (toim.) Sateenkaari-Suomi: seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Like. Keuruu 2007. 53-65.
- Tainio, Liisa & Teräs, Tiina 2010: Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. Raportit ja selvitykset 2010/8. Opetushallitus.
- Tasker, Fiona & Wren, Bernadette 2002: Sexual Identity and Gender Identity: Understanding Difference. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 2002 7:315. Sage Publications. <http://ccp.sagepub.com/content/7/3/315>. Viitattu 2.4.2014
- Valli, Raine 2010: Kyselylomaketutkimus. Teoksessa Aaltoja, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. PS-Kustannus. Juva. 103-127.
- Varto, Juha 1992: Laadullisen tutkimuksen metodologia. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Vilkka, Hanna 2006: Keho: omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutuminen transsukupuolisilla. Yliopistopaino. Helsinki.

Vilkkä, Hanna 2010: Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. PS-kustannus. Jyväskylä.

Väyrynen, Sanna 2007: Usvametsän neidot: Tutkimus nuorten naisten elämästä huumekuvioissa. Lapin Yliopistopaino. Rovaniemi.

White, Tonya & Ettner, Randi 2006: Adaptation and adjustment in children of transsexual parents. *European child & adolescent psychiatry*. 16(4). 215-221.

Weijer, Charles & Dickens, Bernard & Meslin, Eric 1997: Bioethics for clinicians. 10. Research ethics. *Canadian Medical Association* 156 (8). 1153-1157.

Zimmerman, Bonnie & Haggerty, George E. 1999: *Encyclopedia of Lesbian and Gay Histories and Cultures*. New York. Garland Science Publishing.
<http://site.ebrary.com/login.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/docDetail.action?docID=10096942&p00>. Viitattu 13.2.2014.

Kolme vinkkiä lääkärille, jolta potilas pyytää lähetettää transtutkimuksiin.
http://trasek.fi/documents/Ohje_laakarille.pdf. Viitattu 31.3.2014

Sukupuolen moninaisuus

https://www.dropbox.com/s/a25i42ehaj6sfqp/seta_sukupuolen_moninaisuus_kevyt.pdf. Viitattu 7.4.2014.

Lait

Henkilötietolaki 22.4.1999/523

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.08.1992/785

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 28.6.2002/563

Nimilaki 8.2.1991/253

Steriloimislaki 28.6.2002/564

Terveystieteiden laita 30.12.2010/1326

Hallituksen täysistunnot

Hallituksen esitys laiksi sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Täysistunto 47/2002.

<http://puheenvuorot.kansanmuisti.fi/istunnot/47-2002/5121-hallituksen-esitys-laiksi-sukupuolen-vahvistamisesta-eraissa-tapauksissa-ja-eraiksi-siihen-liittyviksi-laeiksi>. Viitattu 13.2.2014.

Hallituksen esitys laiksi sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Täysistunto 50/2001.

<http://puheenvuorot.kansanmuisti.fi/istunnot/50-2001/5282-hallituksen-esitys-laiksi-sukupuolen-vahvistamisesta-eraissa-tapauksissa-ja-eraiksi-siihen-liittyviksi-laeiksi>. Viitattu 13.2.2014.

Liite 1

Tämä kirjoituspyyntö on osoitettu Sinulle, joka koet transsukupuolisuuden olevan osa elämääsi.

Hyvä vastaanottaja,

Teemme Lapin yliopistossa sosiaalityön pro gradu-tutkielmaa transsukupuolisten sukupuoli- ja sukupuolenkorjausprosessiin liittyvistä kokemuksista. Tutkielman tarkoituksena on kerätä tärkeää tietoa transsukupuolisuudesta ja sukupuoli- ja sukupuolenkorjaushoitoprosessista. Tehdessämme kandidaatintutkielmaa transsukupuolisuudesta huomasimme, että kokemustietoa sukupuoli- ja sukupuolenkorjauksesta ja siihen liittyvistä vaiheista ei ole Suomessa saatavilla. Saadulla kokemustiedolla voidaan tuottaa tietoa sosiaali- ja terveydenhuollon tarpeisiin sekä parantaa täten hoitokäytäntöjä ja kohtaamista.

Sukupuolen moninaisuus on viimeisen vuoden aikana noussut esiin positiivisesti, kuten esimerkiksi Mtv3:n keväällä 2013 45 minuuttia ohjelmassa, jossa haastateltiin transsukupuolista miestä. Uutisointi Ruotsissa kumotusta transsukupuolisten pakkosterilisaatiosta on edistysaskel, jota Suomen tulisi seurata. Julkisen ilmapiirin myönteisyys on ollut tärkeää, mutta yhä edelleen on epäkohtia, joihin pitää hakea muutosta. Eräänä merkittävänä transsukupuolisten ihmisoikeuksia rikkovana tekijänä pidetään pakkosterilisaatiota, joka on vaatimuksena henkilöturvattunnuksen muuttamiselle. Julkisilla foorumeilla, kuten blogiteksteissä paljon kriittistä keskustelua on herättänyt myös sukupuoli- ja sukupuolenkorjaushoitojen kesto sekä prosessin kulku.

Tarkoituksenaamme on tuottaa tietoa, jonka avulla vahvistetaan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten tietoa ja osaamista. Tämän vuoksi on tärkeää, että saamme kokemusasiantuntijuutta. Kokemuksellisen tiedon merkitys korostuu myös mahdollisten epäkohtien korjaamisessa, sillä tarkoituksena on tukea ja lisätä transsukupuolisten oikeuksien toteutumista.

Pyydämme Sinua kirjoittamaan omasta tai läheisesi sukupuoli- ja sukupuolenkorjausprosessista. Toivoisimme kirjoituksessasi mainitsevasi kokemasi sukupuoli- ja sukupuolen, iän ja hoitavan yksikön (Helsinki tai Tampere). Kirjoituksessa voit tuoda esiin lähetteen hakemiseen ja

saamiseen sekä prosessin kulkuun liittyvää tietoa ja kokemuksia; voit esimerkiksi kirjoittaa siitä, kuinka nopeasti sait lähetteen, missä vaiheessa hoidot ovat tällä hetkellä, ja miten hoidot ovat sujuneet. Kuinka olet kokenut tullesi kohdelluksi asioidessasi transtutkimusyksikössä. Millaisia kokemuksia sinulla on prosessiin liittyen? Kuinka sinut tai läheisesi on otettu huomioon? Ovatko sosiaali- ja terveydenhuollonpalvelut osoitautuneet vastaamaan tarpeita koskien transsukupuolisuutta? Kaikki ajatukset ja näkemykset ovat tutkimuksellisesti ensiarvoisen tärkeitä.

Pyydämme Sinua kirjoittamaan vapaamuotoisesti, käyttäen apunasi edellä mainittuja kysymyksiä. Voit myös tuoda esiin muitakin asioita, jotka liittyvät transsukupuolisuuden tai sukupuolenkorjausprosessiin. Kaikki kirjoitukset ovat arvokkaita, joten kirjoituksella ei ole enimmäispituutta, eikä kieliopista tarvitse välittää.

Kirjoituksista voidaan ottaa suoria lainauksia tutkimukseen, mutta aineisto muokataan siten, että kirjoittajien henkilöllisyys pysyy salassa. Kirjoituksia käytetään ainoastaan tähän tutkimukseen, ja tätä tutkimusta koskeviin tieteellisiin artikkeleihin. Aineisto säilytetään ehdottoman luottamuksellisesti. Kirjoitukset voi toimittaa sähköpostitse otsikolla Transtutkimus, osoitteeseen kavaanan@ulapland.fi tai vastaavasti johyvone@ulapland.fi.

Mikäli haluat lisätietoja tutkielmaamme liittyen joko ennen tai jälkeen osallistumispäätöksen, ota yhteyttä joko meihin tai ohjaajaamme Professori Merja Laitiseen (merja.laitinen@ulapland.fi).

Ystävällisin terveisin

Kasper Väänänen kavaanan@ulapland.fi
Johanna Hyvönen johyvone@ulapland.fi
Lapin Yliopisto